

ΤΑ ΜΙΝΩΙΚΑ ΟΙΚΙΑΚΑ ΙΕΡΑ

Διὰ τῆς μελέτης μου «Τὸ Ἱερὸν Μαζᾶ (Καλοῦ Χωριοῦ Πεδιάδος) καὶ τὰ Μινωικὰ Ἱερά Κορυφῆς»¹ προσεπάθησα νὰ συγκεντρώσω τὰ στοιχεῖα τὰ ἀφορῶντα τὰ ἐπὶ ὑψωμάτων ὑπαίθρια ἱερά καὶ τὴν ἐπὶ τόπου τελουμένην λατρείαν. Ἐκ τῶν ἔνδεκα παραδειγμάτων τοιούτων ἱερῶν δύο ἐμελετήθησαν ἰδιαίτερος, δημοσιευθέντων διὰ πρώτην φοράν τῶν ἐκεῖ ἀνευρεθέντων ἀναθημάτων². Ἐκτοτε ἦλθον εἰς φῶς νέα πολύτιμα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συμπληροῦν τὸ αὐτὸ κεφάλαιον τῆς μινωικῆς λατρείας καὶ τὰ ὁποῖα θὰ δημοσιεύσω ἐν καιρῷ.

Ἡ παροῦσα μελέτη στρέφεται εἰς ἄλλο σημαντικὸν κεφάλαιον τῆς Μινωικῆς Θρησκείας, τὰ Οἰκιακὰ Ἱερά³ ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ συγκεντρώσῃ τὰ μέχρι σήμερον γνωστὰ σχετικὰ μὲ αὐτὰ στοιχεῖα καὶ διὰ τῆς συγκριτικῆς τοιούτων μελέτης νὰ δώσῃ λύσιν εἰς ἓν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον μέχρι σήμερον οὐσιαστικῶς παρέμεινεν ἄλυτον, πικρὰ τὰς ἐνδελεχεῖς ἐπὶ τοῦ προκειμένου μελέτας σοβρῶν μελετητῶν, τὸ πρόβλημα δηλαδὴ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς μορφῆς τῶν ἐντὸς τῶν μινωικῶν ἐνδιατημάτων ἱερῶν. Ἡ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο λίαν σημαντικὴ συμβολὴ τοῦ σοφοῦ θεμελιωτοῦ τῆς Μινωικῆς Ἀρχαιολογίας Ἀρθούρου Ἐβανς⁴ ἐνεφανίσθη ὅχι πάντοτε κατὰ τρόπον συστηματικὸν καὶ ἀποδεικτικόν, οὕτως ὥστε ἄλλοι ἐρευνηταί, θεωρήσαντες ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἐβανς ἐβασίζοντο ὅχι εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀλλ' εἰς τὴν φαντασίαν, κατέληξαν εἰς σχεδὸν ὀλοκληρωτικὴν ἀπόρριψιν τῶν συμπερασμάτων του ἐπὶ τῶν Μινωικῶν Οἰκιακῶν Ἱερῶν. Αὐτὸς ὁ συστηματικὸς μελετητῆς τῆς Μινωικῆς Θρησκείας Martin Nilsson εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ μνημειώδους συγγράμματός του *Minoan and Mycenaean Religion* (Lund 1950), ἐκφράζει τὰς ἀμφιβολίας του διὰ τὴν ὑπαρξιν ἱερῶν ὑπὸ μορφήν κρυπτῶν μὲ τετραγώνους στύλους καὶ γενικώτερον θεωρεῖ ὅτι ἐν Κνωσῷ καὶ ἀλλαχοῦ δὲν ὑπάρχουν ἀπολύτως ἀσφαλεῖς ἀποδείξεις δωματίων χρησιμοποιοιμένων ὡς Ἱερῶν

¹) «Κρητικὰ Χρονικά», Ε' σσ. 96 - 160.

²) Τοῦ Καλοῦ Χωριοῦ Πεδιάδος καὶ τοῦ Πισκοκεφάλου Σητείας.

³) Ἰδίᾳ εἰς τὰ βιβλία του *Mycenaean Tree and Pillar Cult*, London 1901, *Tomb of the Double Axes and Pillar Rooms and Ritual Vessels of the «Little Palace» at Knossos*, London 1914' καὶ εἰς τὸ μνημειώδες ἔργον *The Palace of Minos*, London, vol. I - IV, 1921, 1928, 1930 καὶ 1935, *passim* (ἑφεξῆς P. M.).

(ὑπὸ τὴν ἔννοιαν Ναῶν) κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς, καίτοι παραδέχεται ὅτι λατρεία ἐγένετο εἰς ὠρισμένα δωμάτια εἰς τὰ ὅποια ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν λατρευτικὰ σκεύη⁴.

Ἡ Luisa Banti, ἡ τόσον γνωστὴ ἐπιστήμων διὰ τὰς δημοσιεύσεις της αἱ ὅποιαι ἀφοροῦν εἰς τοὺς ἀρχαιολ. χώρους τῆς Φαιστοῦ καὶ Ἁγίας Τριάδος, συστηματικῶς ἀσχοληθεῖσα μὲ τὴν λατρείαν τόσον ἐν τὸς τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ ὅσον καὶ εἰς τὴν Βασιλικὴν Ἐπαυλιν τῆς Ἁγίας Τριάδος⁵, ἤσκησε δριμεῖαν κριτικὴν ἔναντιον τῶν παραδοχῶν τοῦ Ἐβανς. Κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐν Φαιστῶ δυνάμεθα νὰ ἀναγνωρίσομεν ὡς ἱερὸν μόνον ἐν σύμπλεγμα δωματίων τῆς προσόψεως τοῦ πρώτου ἀνακτόρου, ἀπολύτως δὲ οὐδὲν εἰς τὸ δευτερον ἀνάκτορον⁶ εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα ἀναγνωρίζει ὡς ἱερὸν τῆς νεωτέρας ἀνακτορικῆς περιόδου δωματίον μετὰ θρανίου, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ κειχωρισμένον οἰκοδόμημα, συγκεντρῶνουσα δ' ἐπ' εὐκαιρίᾳ τὰ γνωστὰ παραδείγματα τῶν vani - santuario εὐρίσκει ἐν μόνον εἰσέτι ἔξ ὄλων ἀναγόμενον εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον, τὸ τῶν Γουρνιῶν, τῶν λοιπῶν ἀναγομένων εἰς τὴν μετανακτορικὴν περίοδον τῆς παρακμῆς⁶. Ἐκφράζει ἐπίσης ἀμφιβολίας διὰ σειρὰν ὄλην δωματίων εἰς ἀνάκτορα ἢ ἄλλα οἰκήματα τῶν μινωικῶν κέντρων, τὰ ὅποια εἶχον θεωρηθῆ ὡς ἱερά εἴτε ὑπὸ τοῦ Ἐβανς εἴτε ὑπὸ ἄλλων ἐρευνητῶν⁷.

4) Αὐτόθι σ. 248: «*But I cannot see any chance of refuting anyone who believes in the purely secular character of both the pillars themselves and their signs*», σ. 260 «*There are no decisive proofs to show that one particular portion of the rooms in the palace was at this period a sanctuary, in the sense of the abode of a deity; we can only demonstrate that some rooms had more or less a sacred character. Still less do we know if any single room or perhaps a complex of rooms formed a shrine, or if there was perhaps a cella, acting as the abode of a deity, surrounded by other rooms which served other purposes of the cult, e. g. as in the Egyptian temples*». Τὰ μόνα ἱερά τὰ ὅποια ἀσφαλῶς ἀναγνωρίζει εἶναι τὸ μικρὸν τῶν Διπλῶν Πελέκων εἰς τὸ Ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ, ὅπερ εἶναι ΥΜΙΙΙ χρόνων, καὶ τὸ τῶν Γουρνιῶν, τὸ ὅποιον θεωρεῖ ἐντελῶς ἐπαρχιακόν.

5) Il Palazzo Minoico di Festos, II, σσ. 751 - 587 καὶ L. Banti, I culti minoici e greci di Haghia Triada (Creta), «Annuario d. R. Scuola Archeolog. di Atene», III - IV (1941 - 2), N. S. σσ. 9 - 74.

6) Banti, Culti, σ. 45 - 46 καὶ 72 - 74. Ὡς εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν μετὰ θρανίου Ἱερῶν θὰ δεῖξω τόσον τὸ τῆς Ἁγ. Τριάδος ὅσον καὶ τὸ τῶν Γουρνιῶν ἀνήκουν εἰς τοὺς ΥΜΙΙΙ χρόνους, ἐπομένως δὲν εὐσταθεῖ ἢ ὑπὸ τῆς συγγραφῆς ὑποσηριχθεῖσα θέσις ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν ΥΜΙΙΙ χρόνων ἡ λατρεία ἠσκήθη εἰς μικρὰ δημόσια ἱερά.

7) Ὡς τοῦ Ch. Picard, Les Religions Préhelléniques, Paris 1748, σ. 57 - 73 καὶ 103 - 106 (βιβλιογραφικῶς 131 - 133).

Ἡ μετὰ σκεπτικισμοῦ ἀντιμετώπισις τῶν ζητημάτων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν μινωικὴν θρησκείαν μετὰ τὰς γενομένας ὑπερβολὰς ἐκ μέρους διαφόρων μελετητῶν, οὔτινες ἐκάλυψαν τὴν ἀμχανίαν των ἀπέναντι πολλῶν δυσεξηγήτων πραγμάτων μετὸν χαρακτηρισμόν των ὡς ἱερῶν, εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένη. Δέον ὅμως νὰ δοθῆ ἡ δέουσα προσοχὴ ὅπως μὴ διὰ τοῦ σκεπτικισμοῦ τούτου φθάσωμεν εἰς συμπεράσματα ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς τὴν λογικὴν καὶ πρὸς βασικά πορίσματα, τὰ ὅποια προῆλθον κατόπιν πολυπλεύρου μελέτης τῶν μνημείων τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ. Βασικὴ οὕτω διαπίστωσις εἶναι ὅτι ὁ μινωικὸς πολιτισμὸς, οὐσιαστικῶς ἀνήκων εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, εἶναι βαθύτατα ἐμπεποτισμένος μετὸν θρησκείαν, ὡς ἄλλως ὅλοι οἱ προϊστορικοὶ πολιτισμοὶ τῆς Ἀνατολῆς, οὕτως ὥστε νὰ συναντᾷ τις ἀνὰ πᾶν βῆμα ἱερὰς παραστάσεις καὶ θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις· θὰ ἦτο οὕτω τῇ ἀληθείᾳ ἀνεξήγητον ἂν εἰς τὰ πολυδαίδαλα μινωικὰ συγκροτήματα ἔλειπον τὰ ἱερά. Καὶ θὰ ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον ἀνεξήγητον καθ' ὅσον καθολικὴ διαπίστωσις καὶ ὑπὸ ἀνεξαιρέτως πάντων τῶν ἐρευνητῶν παραδεκτὴ εἶναι ὅτι εἰς τὴν μινωικὴν Κρήτην δὲν ὑπῆρχον κατὰ τὰς περιόδους τῆς ἀκμῆς χωριστοὶ ναοὶ διὰ τὴν θεότητα καὶ ὅτι ἡ θεότης εἶχε τὸ ἐνδιαίτημά της ἐντὸς τῶν κατοικιῶν τῶν ἀνθρώπων⁸.

Ἄν τὰ συμπεράσματα τῶν ἐρευνητῶν ἐπὶ τοῦ σημαντικοῦ τούτου κεφαλαίου τόσον δίστανται πρὸς ἄλληλα, τοῦτο, πιστεύω, συμβαίνει διότι δὲν ἐγένετο μέχρι σήμερον συστηματικὴ συγκριτικὴ μελέτη πάντων τῶν εἰς τὴν διάθεσίν μας στοιχείων, βάσει μιᾶς ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένης μεθόδου. Γὰ ὡς ἱερά θεωρούμενα δωμάτια δέον νὰ χωρισθοῦν εἰς κατηγορίας⁹, ἀναλόγως τῆς μορφῆς των, τοῦ προσορισμοῦ των, τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν καὶ εἰς ἕκαστον εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σημειωθοῦν ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν ὁποίων ἀγόμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ θρησκευτικὸν σκοπόν. Ἄν τὰ στοιχεῖα ταῦτα δὲν εἶναι ἀποδεικτικὰ δι' ἕν ἕκαστον τούτων, ἀποβαίνουν ἀποδεικτικὰ προκειμένου περὶ τοῦ συνόλου. Ἐν εἰδωλον, μία τράπεζα προσφορῶν, ἕν σύμβολον, ὠρισμένα τελεουργικὰ σκεύη δὲν ἔχουν καθ' ἑαυτὰ ἀποδεικτικὴν ἰσχύν, διότι εἶναι δυνατόν νὰ εὐρεθοῦν — καὶ εὐρέθησαν πράγματι — καὶ εἰς μὴ ἱερά δωμάτια.

⁸) Nilsson, αὐτόθι σ. 110, καὶ Picard, αὐτ. σ. 70.

⁹) Ὁ Nilsson, διέλαβε περὶ ὅλων τῶν θεωρουμένων ὡς οἰκιακῶν ἱερῶν ἀναμίξ (αὐτόθι σσ. 77 - 116) καὶ μόνον περὶ τῶν ὑποστύλων κρυπτῶν διέλαβε κεχωρισμένως (αὐτόθι 238 - 243), ἀλλὰ ἑλλιπῶς. Ἡ Banti διέλαβε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς περὶ τῶν μετὰ θρανίου ἱερῶν (Culti etc. σσ. 40 - 50).

Τὸ νὰ ἀπαντοῦν ὁμως πολλὰ ἀντικείμενα τῶν κατηγοριῶν τούτων εἰς δωμάτια τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ μάλιστα ὠρισμένης ἰδιορρυθμοῦ διατάξεως τοῦτο σημαίνει ὅτι δέον νὰ θεωρήσωμεν ὡς πολὺ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν τῆς χρησιμοποιοῦσέως των διὰ τὴν λατρείαν. Ἡ διάταξις τῶν ἀντικειμένων ἐντὸς τῶν δωματίων τούτων δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας. Ἡ ὅλη διαρρύθμισις των καὶ ἡ σχέσις των πρὸς ἄλλα περιβάλλοντα καὶ ἐν συναρτήσει πρὸς ταῦτα εὐρισκόμενα εἶναι δυνατόν νὰ ὀρίσουν ἀκριβέστερον τὸν χαρακτήρα τούτων ὡς ἱερῶν ἢ ἑξαρτημάτων τῶν ἱερῶν. Ἐκ τῆς διαπιστώσεως ὅτι δὲν ἀνευρέθησαν ἱερά ἀντικείμενα εἰς διαμερίσματα δι' ἄλλους λόγους θεωρούμενα ὡς ἱερά δὲν δυνάμεθα ἀναγκαιῶς νὰ ἐπαγάγωμεν ὅτι ἀποκλείεται νὰ εἶναι τοιαῦτα, ἀφοῦ κατὰ τὸ λογικὸν τοῦτο λάθος καὶ μία Χριστιανικὴ Βασιλικὴ εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀνευρέθησαν ἀντικείμενα λατρείας — καὶ εἶναι πολλὰ αὐταί — θὰ ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθῆ ὅτι δὲν εἶναι ναός. Ἀντιθέτως ἢ ἀνευρέσεις ἱερῶν ἀντικειμένων ἐν τινι δωματίῳ δὲν ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὴν ἀπόδειξιν τῆς χρήσεως τοῦ δωματίου ὡς ἱεροῦ, ἀφοῦ εἶναι δυνατόν νὰ πρόκειται περὶ ἀπλῆς διαφυλάξεως, ὡς τοῦτο π.χ. συμβαίνει μὲ ὠρισμένας ἀποθήκας τελετουργικῶν σκευῶν τοῦ μινωικοῦ Μεγάρου Νίρου¹⁰. Ἡ συσχέτισις ἐξ ἄλλου μὲ παραστάσεις ἱερῶν ἐπιβάλλεται νὰ γίνεταί, φυσικὰ ἐντὸς ἐνὸς λογικοῦ πλαισίου. Ἀπαραίτητον εἶναι δι' ἕκαστον συσχετισμὸν νὰ μελετῶνται ἐπὶ τόπον τὰ σωζόμενα λείψανα ὄχι μόνον εἰς τὴν γενικὴν αὐτῶν μορφήν, ἀλλ' εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς λεπτομερείας. Πολλάκις μία λεπτομέρεια φαινομενικῶς ἀσήμαντος ἀποβαίνει λίαν σημαντικὴ, διότι χρησιμεύει ὡς ἀφετηρία συλλογισμῶν ἀποδεικτικῶν. Λίαν διαφωτιστικὴ εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ συγκριτικὴ μελέτη πρὸς τὰ ἀνάλογα συγχρόνων πολιτισμῶν, πολλάκις δὲ εἶναι ἀποδεικτικὴ ἢ ἐπιβίωσις ὠρισμένων στοιχείων εἰς ἐποχὰς καθ' ἃς εἶναι δυνατόν νὰ ἐλεγχθῆ ὁ χαρακτήρ τούτων διὰ τῆς γραπτῆς παραδόσεως ἢ διὰ τῆς συνυπόθεσεως ἄλλων στοιχείων μὲ ἀκριβείαν ἐρμηνευθέντων. Περιοχαὶ μὲ τὰς ὁποίας ὁ Μινωικὸς Πολιτισμὸς ἔσχε μακροτέραν ἢ στενωτέραν ἐπαρῆν ἢ εἰς τὰς ὁποίας ἀφῆκε πανθομολογουμένας ἐπιβιώσεις μορφῶν εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ παράσχουν ἐρμηνείαν διαφόρων τύπων ἱερῶν ἢ νὰ διαλευκάνουν προβλήματα σχετιζόμενα μὲ αὐτά. Μετὰ τὴν συστηματικὴν συγκέντρωσιν τῶν στοιχείων καὶ τὴν συγκριτικὴν μελέτην ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ προσπάθεια καθολικῆς ἐρμηνείας τῶν μινωικῶν ἱερῶν τῶν ὁποίων εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελεσθῆ οὕτω συνολικὴ εἰκὼν, βεβαίως ὄχι πλήρης, δυναμένη ὁμως νὰ διορ-

¹⁰) Στ. Ξανθοῦ διδου, Μινωικὸν Μέγαρον Νίρου, ΑΕ σσ. 1-23· βλ. σ. 8 καὶ 15.

θοῦται ἢ νὰ συμπληροῦται διὰ τῆς περαιτέρω ἐρεῦνης καὶ μελέτης.

Ἡ κατὰ τὰ ὧς ἄνω συγκέντρωσις καὶ παράθεσις ἐνταῦθα τῶν σχετικῶν μὲ τὰ μινωικὰ οἰκιακὰ ἱερὰ στοιχείων δὲν εἶναι ἀσφαλῆς — μὲ τὴν ἀτέλειαν μάλιστα τῶν χρησιμοποιηθέντων μέσων καὶ τοῦ σχετιῶς περιορισμένου χρόνου τῆς μελέτης των—ἐξαντλητική. Ἐχει ἄπλῶς σκοπὸν νὰ προπαρασκευάσῃ τὸ ἔδαφος, ἐφιστῶσα τὴν προσοχὴν τῶν μελετητῶν ἐπὶ ὄρισμένων σημείων, καὶ νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσίν των ἱκανὸν ὕλικὸν διὰ τὴν συγκριτικὴν μελέτην τοῦ προβλήματος τῶν μινωικῶν ἱερῶν.

Θὰ ἐξετασθοῦν διαδοχικῶς α) αἱ κρύπται καὶ τὰ ὑπεράνω τούτων ἱερά, β) τὰ μετὰ θρανίων ἢ τραπεζῶν ἱερά, γ) τὰ τριμερῆ ἱερά, δ) αἱ αἴθουσαι τελετουργίας, ε) οἱ ἀποθέται καὶ τὰ θησαυροφυλάκεια, στ) αἱ ἱεραὶ δεξαμεναί, ζ) οἱ προπαρασκευαστικοὶ τῶν ἱερῶν χώροι καὶ η) οἱ ὑπαίθριοι βωμοί.

Α) ΑΙ ΚΡΥΠΤΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΩ ΤΟΥΤΩΝ ΙΕΡΑ

Ὁ Ἔβανς προσήγαγε βαθμηδὸν ἱκανὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ὅτι ὄρισμένοι κρύπται σκοτειναὶ καὶ ὑπόστυλοι τῶν ἀνακτόρων, τῶν οἰκιῶν καὶ ὄρισμένων ἐπιφανῶν τάφων ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς ἱερά, εἰς τὰ ὅποια ἀπενέμετο λατρεία εἰς τὸν ἱερὸν τετράγωνον στῦλον, θεωρούμενον ὡς κατοικίαν τῆς θεότητος, ὡς βαίτυλον¹¹. Ἄνω τῶν κρυπτῶν τούτων ὑπῆρχον συνήθως, χρησιμοποιούμενα ὡς ἱερά, δωμάτια μετὰ κιόνων. Ἡ ἀρχικῶς ἐπ' ὀλίγων παραδειγμάτων βασισθεῖσα ὑπόθεσις τοῦ Ἔβανς ἐστηρίχθη βαθμηδὸν μὲ τὴν ἀποκάλυψιν πολλῶν νεωτέρων παραδειγμάτων, τὰ ὅποια ὀσημέραι αὐξάνουν. Ἐκ παραλλήλου ὁμοῦ ἀπεδεικνύετο ὅτι ἦτο ἄτοπον νὰ θεωρηθοῦν ἅπασαι αἱ ὑπόστυλοι αἴθουσαι ὡς ἱερά δωμάτια, ἀφοῦ πολλὰ τούτων ἦσαν ἄπλῶς ἀποθήκαι, προθάλαμοι, αἴθουσαι ὑποδοχῆς κ.λ.π. Ἀμφιβολίαι ἐξ ἄλλου προέκυψαν ἂν πράγματι ἐλατρεύθη ὁ τετράγωνος στῦλος ὡς βαίτυλος¹². Ἄς ἴδωμεν κατ' ἀρχάς, συγκεντρωμένα ἐν συνόψει, τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα. Ὁ ἀκολουθῶν κατάλογος περιέλαβε μόνον ἐκεῖνα τὰ παραδείγματα ἱερῶν μετὰ κρυπτῶν διὰ τὰ ὅποια ὑπάρχει ὄρισμένους λόγους νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἱερά¹³.

¹¹) Κυρίως Evans, Pillar Cult. σ. 8-14, Tomb of D. A., 59 κέξ. P. M. I, σ. 423 κέξ. II σ. 525 κέξ., IV σ. 970 κέξ.

¹²) Nilsson, αὐτόφι, σ. 245, Banti, Festòs, II, 583, Culti etc. σ. 18.

¹³) Τὰ ἀριθμητικὰ γράμματα τοῦ καταλόγου παραπέμπουν καὶ εἰς τοὺς πίνακας τῶν σχεδιαγραμμάτων.

Α) Κνωσός. Ἀνάκτορον. Κρύπται τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ¹⁴. Πρόκειται περὶ δύο συνεχόμενων τετραγωνικῶν πλακοστρώτων δωματίων μὲ τετραγώνους στύλους ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον των. Ἦσαν ἀσφαλῶς τελείως σκοτεινά. Τὸ σύμβολον τοῦ διπλοῦ πελέκεως ἐπαναλαμβάνεται συνολικῶς 29 φορές ἐπὶ τεσσάρων πλευρῶν τοῦ δυτικοῦ στύλου καὶ ἐπὶ τριῶν τοῦ ἀνατολικοῦ. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τοῦτο δωμάτιον ὑπάρχουν δύο ὀρθογώνιοι μᾶλλον ἀβαθεῖς δεξαμεναὶ - λεκάναι ἐκατέρωθεν τοῦ στύλου, ἐντὸς τοῦ πλακοστρώτου, τοῦ τύπου τῶν ἀποκληθέντων ὑπὸ τοῦ Ἔβανς vats. Εἰς τὸ δυτικὸν σχηματίζεται περὶ τὸν στῦλον τετράγωνον βάθυσμα, τὸ ὁποῖον ἀφήνει κύκλω ἐξεχούσας τὰς ἀκραίας πλάκας. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον ὑπάρχει θρανίον, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει τὸν χώρον εἰδους κόγχης σχηματιζομένης ὑπὸ τῆς προεξεχούσης παραστάδος τῆς θύρας καὶ τοῦ νοτίου τοίχου¹⁵. Σκευὴ δὲν εὐρέθησαν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο. Ἀντιθέτως τὸ ἀνατολικὸν περιεῖχε λείψανά τινα πίθων. Ἐρευνα γενομένη ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ τελευταίου¹⁶ ἀπεκάλυψε βαθύτερον πλακόστρωτον καὶ παχὺ στρώμα τέφρας καὶ ὀστέων ζώων, κωνικά τινα κύπελλα καὶ τεμάχιον λιθίνου λύχνου, προφανῶς ἀνήκοντα εἰς παλαιότεραν φάσιν (ἀσφαλῶς παλαιοανακτορικῆν). Ἡ παρουσία τῶν χαρακτῶν διπλῶν πελέκεων ἐπὶ τῶν στύλων δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἄνευ σημασίας, ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ ἄλλων τετραγώνων στύλων ἀναλόγων κρυπτῶν. Ἡ ἐμφάνισις των εἰς ἐκτεταμένην ζώνην τῆς δυτικῆς πτέρυγος τοῦ Ἀνακτόρου σχετίζεται ἀναμφιβόλως μὲ τὸν ἱερὸν χαρακτῆρα τοῦ τμήματος τούτου, τὸν ὁποῖον θὰ ἴδωμεν ἐπιβεβαιούμενον διὰ πολλῶν ἄλλων ἐνδείξεων¹⁷.

Σχετικῶς μὲ τὸν ἱερὸν χαρακτῆρα τῶν δύο τούτων κρυπτῶν δέον νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψει καὶ τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα: 1) Αἱ κρύπται ἐπικοινωνοῦν ἀμέσως μετὰ τῶν δύο δωματίων, τοῦ ἑνὸς μὲ τὰς λεκάνας εἰς μακρὰν σειρὰν (vat - room) καὶ τοῦ ἑτέρου μὲ ἐπίσης ἐπίμηκες

¹⁴) P. M. I, 425 κέξ. BSA VI, 32 κέξ., Tomb of D. A. σ. 66, Pillar Cult, σσ. 12 - 13.

¹⁵) Ὁ Evans δὲν εἶχε παρατηρήσει τὴν ὑπαρξίν θρανίου καὶ ἀφῆκεν ἀνερμηνεύτους τὰς ἐξεχούσας παραστάδας· κατὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως παρετήρησα πρῶτος τὴν ἀργολιθοδομήν τοῦ θρανίου, τὸ σωζόμενον τμῆμα τῆς πλατῆς του καὶ τὴν διὰ τῆς παραστάδος σχηματιζομένην κόγχην.

¹⁶) Κατὰ τὰς αὐτὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως· βλ. J.H.S. LXVI σ. 117, εἰκ. 7.

¹⁷) Ἡ ἐμφάνισις τῶν χαρακτῶν διπλῶν πελέκεων εἰς τὰ διαμερίσματα κατοικίας τοῦ βασιλέως ἐκφράζει πιθανῶς τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου ὡς κατοικίας τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως.

χαμηλὸν πόδιον (βάθρον). Ταῦτα παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν διακονικοῦ (sacristie) τοῦ Ἱεροῦ. 2) Ὑπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ ἐνὸς τῶν δωματίων τούτων ἀνευρέθη ἀποθέτης ἱεροῦ χαρακτῆρος¹⁸, ἀνήκων εἰς τὴν ἀρχομένην μεσομινωικὴν ἐποχὴν. Τοῦτο ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ ὑπὸ τὸ δάπεδον σύγχρονον στρώμα θυσιῶν τῆς ἀνατολικῆς κρύπτης ἀνάγει εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων τὴν πρώτην χρησιμοποίησιν τῶν κρυπτῶν. 3) Ἐνω τῶν κρυπτῶν ἐβεβαιώθη ἡ ὑπαρξίς δωματίου μὲ τρεῖς κίονας καὶ τρεῖς στυλοὺς, τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζεται ὡς «τρικλιόνιον ἱερόν»¹⁹. Δύο τῶν βάσεων τοῦ Ἱεροῦ τούτου ἀνευρέθησαν εἰς τὸν προθάλαμον τῶν κρυπτῶν, πεσοῦσαι ἐκ τοῦ ἄνω ὄροφου. Ἡ ὀλοκλήρωσίς του ὡς τρικλιονίου, γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἐβανς, ἐβασίσθη εἰς τὴν γνωστὴν τοιχογραφίαν τοῦ τρικλιονίου²⁰ καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι τὸ βόρειον τμήμα τοῦ δωματίου εἶχε τρεῖς βάσεις στυλῶν, τῶν ὁποίων αἱ δύο (καὶ ἡ μεσαία) μὲ τμήμα τοῦ δαπέδου ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν ὁ μεσαῖος οὕτω στυλὸς τοῦ Ἱεροῦ ἐφαίνετο ἀντιστοιχῶν μὲ τὸν μεσαῖον κίονα καὶ τὸ δωμάτιον ἐλάμβανε μορφήν τετραγώνου μὲ τρεῖς κίονας καὶ τρεῖς στυλοὺς. Ἡ παλαιότερα τοιχογραφικὴ διακόσμησις τοῦ δωματίου ἦτο κατὰ τὸν Ἐβανς ἱερά (Jewel Fresco)²¹. Ἡ πρόσοψίς του εὗρίσκετο ὀπισθεν τῆς προσόψεως τοῦ Τριμεροῦς Ἱεροῦ (περὶ τοῦ ὁποίου κατωτέρω). 4) Εἰς τὸν ἄνω ὄροφον ἐβεβαιώθη ἐπίσης ἡ ὑπαρξίς θησαυροφυλακείου, τοῦ ὁποίου τὸ ἐκ μαρμαρίνων καὶ ἀλαβαστρίνων ρυτῶν — μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ θαυμαστὴ κεφαλὴ λεαινῆς—περιεχόμενον καταπεσὸν διεσκορπίσθη εἰς τὸ κάτω παρὰ τὰς κρύπτας διαμέρισμα²². 5) Εἰς τὰ ἀμέσως μὲ τὸν προθάλαμον τῶν κρυπτῶν συνεχόμενα διαμερίσματα ἀνεκαλύφθησαν ἄλλα ὑπόγεια θησαυροφυλάκεια τοῦ Ἱεροῦ (Temple Repositorces)²³, ἀποδώσαντα ὀλόκληρον τὸ *reculium* τοῦ Ἱεροῦ Βωμοῦ μὲ τὰ εἶδωλα τῶν Θεοτήτων τῶν Ὀφρων, ἀνήκοντα δὲ εἰς τὴν ΜΜ III περίοδον· ταῦτα διεδέχθησαν ἄλλα μᾶλλον ἐπιφανειακά κατὰ τὴν ΥΜ I περίοδον· τὰ θησαυροφυλάκεια τῆς πρώτης περιόδου ἐξετείνοντο καὶ βορειότερον (ὑπὸ τὸ κατόπιν κεντρικὸν κλιμακοστάσιον)²⁴. 6) Ὡς πρόσοψις πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν τοῦ κεντρικοῦ τούτου συγκροτήματος τῶν δωματίων

¹⁸) P. M. I. σ. 170 κέξ. εἰκ. 121.

¹⁹) P. M. II, 817.

²⁰) P. M. I, 443 εἰκ. 319.

²¹) P. M. I. 523, εἰκ. 383, ὅπου θεωρεῖται ὅτι πρόκειται περὶ «ἱεροῦ γάμου».

²²) P. M. II, 820 εἰκ. 537.

²³) P. M. I. 463 κέξ.

²⁴) P. M. II, 811 εἰκ. 529.

τοῦ Ἱεροῦ (κρυπτῶν καὶ θησαυροφυλακείων) ἐχρησιμοποιήθη τὸ «τριμερὲς ἱερόν», ὡς ἀπέδειξεν ὁ Ἔβανς²⁵ ἀναλόγου τύπου μὲ ἐκείνον τὸ ὄποιον μᾶς δεικνύει ἡ πολὺ γνωστὴ μικρογραφικὴ τοιχογραφία (βλ. κατωτέρω). 7) Πιθανῶς ὁλόκληρος ἡ σειρὰ τῶν ἀποθηκῶν, εὐρισκομένη εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν — ἄνευ μάλιστα κλειομένης θύρας — πρὸς τὰς κρύπτας ἀπετέλει μέρος τοῦ Ἱεροῦ²⁶, ἀφοῦ ὁλόκληρος σειρὰ πυραμιδικῶν βαθμιδωτῶν βάθρων διπλῶν πελέκων ἀνευρέθη εἰς τὸν διάδρομον τούτων. 8) Ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι καὶ ἄλλα διαμερίσματα τῆς δυτικῆς πτέρυγος τοῦ Ἀνακτόρου ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ σκοποῦς λατρείας ἢ δι' ἐξυπηρέτησιν τοῦ Ἱεροῦ²⁷. Μία τοιαύτη παραδοχὴ θὰ ἦτο σχεδὸν ἀποδεικτικὴ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Κρυπτῶν ὡς τμήματος τοῦ Ἱεροῦ. Ἡ λατρεία εἰς τὰς Κρύπτας φαίνεται παραταθῆσα ἀπὸ τὴν MM Ia μέχρι τὴν YM II περίοδον.

B) Κνωσός. Ἀνάκτορον. Κρύπτη βορείας «νησίδος»²⁸. Τετραγωνικὸν πλακόστρωτον δωμάτιον μὲ τετράγωνον στῦλον εἰς τὸ μέσον, τοῦ ὁποίου διεσώθη μόνον ὁ λίθος τῆς βάσεως. Ὅτι τόσον τοῦτο ὅσον καὶ τὰ γειτονικὰ δωμάτια ἦσαν σκοτεινὰ ἀποδεικνύουν οἱ πολλοὶ λύχνοι, τῶν ὁποίων εἰς—ὁ λύχνος τοῦ λωτοῦ—εἶναι μεγαλοπρεπῆς²⁹. Εἰς τὴν κρύπτην κατέρχεται τις διὰ τεσσάρων βαθμιδῶν ἐκ τῆς κεντρικῆς αὐλῆς. Δύο μεγάλαι φορηταὶ λεκάναι· δεξιομεναί, μία ἐξ ἀλαβάστρου καὶ ἄλλη ἐκ γύψου, ἀνευρέθησαν ἀνὰ μία εἰς τὴν κρύπτην καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν παράπλευρον δωμάτιον, πολὺ ὅμοιαι μὲ τὴν ἀνευρεθεῖσαν εἰς τὸν προθάλαμον τῆς Αἰθούσης τοῦ Θρόνου³⁰. Μέρος ἱερῶν διπλῶν κεράτων ἐκ κονιάματος ἀνεκαλύφθη ἄμέσως ἔξω τοῦωματίου εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς³¹. Ἡ χρῆσις τοῦωματίου ὡς Κρύπτῆς Ἱεροῦ γίνεται μᾶλλον πιθανὴ ἂν συνδυασθῇ τὸ γεγονός ὅτι ἐκ τοῦ ὑπεράνωωματίου (πιθανῶς ἱεροῦ μὲ ἓνα κίονα εἰς τὸ μέσον) προῆλθον αἱ τόσον ἐνδιαφέρουσαι μικρογραφικαὶ τοιχογραφίαι τοῦ Τριμεροῦς Ἱεροῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ Ἄλσους, ὡς ἐπίσης τεμάχια ἐκ τοῦ ἀναγλύφου διακόσμου τῆς ὄροφῆς μὲ

²⁵) P. M. II, σ. 863 κέξ., 867 εἰκ. 527.

²⁶) P. M. I, σ. 449 κέξ.

²⁷) Ἡ λεγομένη Αἰθουσα τοῦ Θρόνου καὶ ἡ παρ' αὐτὴν δεξιομενὴ, ἡ Ἐξακόντιος αἰθουσα τοῦ Ἱεροῦ (Sanctuary Hall), τὸ Ἱερόν τῆς Β. «Νησίδος», καὶ ἡ Καθαρήριος Δεξιομενὴ τῆς ΒΔ εἰσόδου.

²⁸) P. M. III, 18 κέξ., εἰκ. 9.

²⁹) P. M. III, 27, εἰκ. 14.

³⁰) P. M. IV, 936, εἰκ. 906.

³¹) P. M. II, 814. Ὁ Ἔβανς ἐπίστευσεν ὅτι διεκόσμου τὸν ἐξώστην ἄνω τοῦωματίου τοῦ Θρόνου· τοῦτο ὁμῶς εἶναι τελείως ἀδύνατον.

τὸ δίκτυον τῶν συνδεομένων ἀναγλύφων σπειρῶν ἐπὶ βάθους κυανοῦ ἐφ' οὗ ἐνδιάμεσοι ρόδακες (ἴσως ἀποδίδοντες ἀστερόντα οὐρανόν)⁸². Τὸ γειτονικὸν ἄνω δωμάτιον διεκοσμεῖτο διὰ τῆς γνωστῆς τοιχογραφίας τοῦ Κροκοσυλλέκτου Πιθήκου⁸³. Ὑπὲρ τῆς ἱερότητος τοῦ δωματίου εἶναι εἰσέτι τὸ γεγονός ὅτι εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ ὁρίου τῆς ζώνης τῶν ἄλλων ἱερῶν τῆς δυτικῆς πτέρυγος καὶ παρὰ τὴν χωριστὴν πρὸς ταῦτα ὄδηγοῦσαν εἴσοδον, ὅπου ἡ δεξαμενὴ καθαροῦ, εἰς χρῆσιν τῶν εἰσερχομένων⁸⁴ πρὸς τὴν πτέρυγα ταύτην. Τὸ δωμάτιον φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ὡς κρύπτη ἀπὸ τῆς ΜΜ III περιόδου μέχρι τοῦ τέλους τῶν Ἀνακτόρων.

Γ) Κνωσός. Ἀνάκτορον. Κρύπτη παρὰ Μεγάλα Προπύλαια⁸⁵. Ἀκριβῶς τετράγωνον δωμάτιον μὲ τετράγωνον στῦλον εἰς τὸ μέσον, ἄνευ ἰδιαιτέρας εἰσόδου. Πιθανῶς ἡ κάθοδος εἰς ταύτην ἐγένετο διὰ καταπακτῆς ἐκ τοῦ ὑπεράνω δωματίου μὲ ἓνα κίονα. Ἡ ἱερότης τῶν δύο δωματίων γίνεται πιθανῆ ἐκ τοῦ ὅτι ἔξω ἀκριβῶς τῆς θύρας τοῦ ἄνω δωματίου ἀνευρέθη ἱερὸς ἀποθέτης βάθους 4 μ. πλήρης κωνικῶν κυπέλλων, τῶν ὁποίων τινὰ μὲ ἐξίτηλον ἐρυθρὰν χρῶσιν, ὅστις ἀπέδωσε καὶ ἐν ἀναθηματικὸν ζώδιον. Ὡς λατρευτικὸν δωμάτιον ἴσως ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν εἰσερχομένων διὰ τῶν Προπυλαίων, κατὰ τὴν Ὑστερομινωικὴν I καὶ II περίοδον.

Δ) Κνωσός. Ἀνάκτορον. Κρύπτη παρὰ τὴν Βορείαν Εἴσοδον⁸⁶. Ὁρθογώνιον σχετικῶς ἐπίμηκες δωμάτιον μὲ ἔξ τετραγώνους μονολιθικοὺς στύλους, τῶν ὁποίων σώζονται δύο εἰς τὴν θέσιν των, ἐνῶ ἑτέρων δύο σώζονται αἱ βάσεις. Τὸ δωμάτιον ἦτο ἀσφαλῶς ὑπόγειον καὶ σκοτεινόν. Τέσσαρες διάδρομοι κατὰ τὰς γωνίας φέρουν πρὸς διαφόρους κατευθύνσεις. Οὐδὲν ἀντικείμενον χαρακτηριστικὸν τῆς ἱερότητος τοῦ χώρου ἀνευρέθη. Τὰ χαρακτὰ σύμβολα τῆς τριαίνης καὶ τοῦ ἀστερός εἶναι τὰ αὐτὰ μὲ τὰ ἀπαντῶντα εἰς τὴν βορείαν εἴσοδον τοῦ ἀνακτόρου. Ἡ διὰ πλακοστρώτου διόδου σύνδεσις μὲ τὴν κυρίαν διάβασιν πρὸς τὴν Πύλην κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Θεάτρου ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἐβανς ἐνδεικτικῆ. Σημασίαν ἔχει ἡ θέσις τῆς κρύπτῆς ἔξω τοῦ Ἀνακτόρου καὶ ἀμέσως παρὰ τὴν Πύλην. Θὰ ἦτο

⁸²) Αἱ μικρογραφικαὶ τοιχογραφίαι P. M. III, Πίν. XVI - XVIII, ἡ διακόσμησης τῆς ὁροφῆς Πίν. XV.

⁸³) Περί τοῦ «Κροκοσυλλέκτου» ὡς πιθήκου βλ. μελέτην μου εἰς «Κρητικὰ Χρονικά», Α', 506 κέξ. μὲ Πίν. ΚΘ'.

⁸⁴) P. M. III, σ. 7 κέξ., εἰκ. 2 - 4.

⁸⁵) P. M. IV, σ. 5 κέξ., εἰκ. 1 καὶ 2.

⁸⁶) P. M. I, 401, εἰκ. 289 - 290.

δυνατὸν νὰ εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τῶν εἰσερχομένων διὰ τῆς εἰσόδου ταύτης. Προφανῶς ἄνω ὑπῆρχεν αἴθουσα ἕξ κιόνων, ἀλλ' οὐδὲν περὶ ταύτης γνωρίζομεν. Ἡ κατασκευὴ τῆς κρύπτης ἀνάγεται εἰς τὴν ΜΜ III περίοδον, ἢ δὲ χρησιμοποίησός της παρετάθη μέχρι καὶ τῆς ΥΜ II περιόδου.

Ε) Κνωσός. Μικρὸν Ἀνακτορον. Νότιαι Κρύπται⁸⁷. Δύο συνεχόμενα ὀρθογώνια δωμάτια, τῶν ὁποίων τὸ ἓν διασώζει ἕνα τετράγωνον στῦλον καὶ τὴν βᾶσιν δευτέρου, τὸ δὲ δευτερον τὸν ἕνα στῦλον καὶ τὸ κοίλωμα στερεώσεως δευτέρου. Ἡ ὑπαρξίς καὶ τρίτου τετραγώνου στύλου εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον βεβαιοῦται ἀπὸ τὴν γενικὴν αὐτοῦ διάταξιν. Πράγματι μεταξὺ τῶν στύλων ἀμφοτέρων τῶν κρυπτῶν ὑπάρχουν λεκάναι - δεξαμεναὶ ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, ὅμοιαι ἀλλὰ βαθυτέραι τῶν δεξαμενῶν τῶν Κρυπτῶν εἰς τὸ Κεντρικὸν Ἱερόν τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ. Εἰς τὸ κέντρον τῶν ὑπάρχει μικρὸν τετράγωνον βάθυσμα. Ἐνθυμίζουσι ὀρισμένην κατηγορίαν σπονδικῶν τραπεζῶν μὲ βαθμιδωτὴν ἑξωτερικὴν διαμόρφωσιν⁸⁸. Τὰ δωμάτια εἶχον ὀκοδομηθῆ ἐντὸς τομῆς τοῦ βράχου κατὰ τὴν λήγουσαν ΜΜ III περίοδον καὶ ἦσαν οὕτω ὑπόγεια καὶ σκοτεινά· ἡ κάθοδος ἐγένετο διὰ στενῆς κλιμακίδος, ἐτέρα δὲ κλιμακίς κατὰ τὸ νότιον μέρος τῆς διστύλου κρύπτης ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὰ ἄνω μετὰ κιόνων ἱερά⁸⁹. Ἡ ὑπαρξίς ἄνω δικιονίου καὶ τρικιονίου αἰθούσης, προσιτῶν διὰ στενοῦ διαδρόμου, ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως δύο τῶν βάσεων τῶν κιόνων. Ἡ μετὰ δύο κιόνων αἴθουσα φαίνεται ὡς προθάλαμος τοῦ κυρίου τρικιονίου Ἱεροῦ, τὸ ὅποιον ἐπιβεβαιοῖ ἀντίστοιχον διάταξιν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Μεγάλου Ἀνακτόρου. Τὸ κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν σκοτεινὸν δωμάτιον, προσιτὸν διὰ διαδρομίσκου ἐκ τῆς δυτικῆς κρύπτης, ἴσως δέον νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς διακονικὸν (sacristie). Ἀντίστοιχον ἄνω τούτου δωμάτιον θὰ ἦτο τὸ θησαυροφυλάκειον, κατὰ τὴν ὁμοίαν διάταξιν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Μεγάλου Ἀνακτόρου. Δέον ὅμως νὰ σημειωθῆ ὅτι ἅπαντα τὰ δωμάτια ἀνευρέθησαν κενά· οὐδὲν ἀπολύτως σκευὸς ἦλθεν εἰς φῶς. Ἡ ὑπαρξίς ποτὲ πίθων ἐντὸς τῶν κρυπτῶν τούτων φαίνεται τελείως ἀπίθανος.

Ϛ) Κνωσός. Μικρὸν Ἀνακτορον. Νοτιοδυτικὴ Κρύ-

⁸⁷) P. M. II, 525 κέξ. Tomb of D. A. σ. 64 κέξ., εἰκ. 79 καὶ Πίν. VII.

⁸⁸) Τρία παραδείγματα P. M. II, 439 - 440.

⁸⁹) Διὰ τῆς δευτέρας κλίμακος ἐπεκοινῶνει ἡ κρύπτη μὲ τὸ ἄνω Ἱερόν ὅταν αἱ θύραι τῆς εἰσόδου παρήμενον κλεισταί.

πτη⁴⁰. Σχεδὸν τετράγωνον δωμάτιον μὲ δύο τετραγωνικούς στύλους, εὐρισκόμενον εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον τῶν νοτίων κρυπτῶν — τῶν ὁποίων τὸ ἄνωτερον ἐπεκοινώνει μετὰ τῆς κρύπτης διὰ πλακοστρώτου διαβάσεως — καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον τοῦ ἰσογείου τοῦ λοιποῦ οἰκοδομήματος. Ἦτο ἀσφαλῶς σκοτεινόν. Χαμηλὸν θρανίον ὑπάρχει κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον. Πρὸ τῆς εἰσόδου ἕτερον μικρὸν σκοτεινὸν δωμάτιον θὰ ἔχρησιμοποιήθη ἴσως ὡς διακονικόν. Τὸ ἄνω δικιόνιον δωμάτιον ἦτο, φαίνεται, τὸ κυρίως Ἱερόν, διότι ἐκ τούτου προῆλθε τὸ λαμπρὸν ρυτὸν ἐκ στεατίτου ὑπὸ μορφὴν κεφαλῆς ταύρου⁴¹, μικρὰ βάσις βαθμιδωτῆ πυραμιδικῆ διπλοῦ πελέκως, ἄλλο πήλινον πλαστικὸν ρυτὸν ἐπίσης μορφῆς κεφαλῆς ταύρου, καὶ πήλινον ἀγειὸν τύπου ἀλαβάστρου μὲ διακόσμησιν ὀκτάποδος⁴². Ἀλλὰ περὶ τοῦ ἄνω τούτου Ἱεροῦ οὐδὲν ἀκριβέστερον γνωρίζομεν. Εἰς τὰ βορείως γειτονικά θεμέλια διαμερίσματα ἀνευρέθη μεταξὺ λειψάνων λαμπρῶν ἀνακτορικῶν ἀμφορέων ἀνάγλυφον ἀγγεῖον διακοσμούμενον μὲ τὸν Ἱερόν κόμβον⁴³. Ἐκ τούτου ὁ Ἔβανς, προσάγων τὸ ἀντίστοιχον τῆς ἐξακονίου αἰθούσης τελετουργιῶν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Μεγάλου Ἀνακτόρου, δέχεται τὴν ὑπαρξίν εἰς τὸν ἄνω ὄροφον αἰθούσης τελετουργικῆς. Ἄν τὰ δεδομένα ἐρμηνευθοῦν ὡς ἀνωτέρω, προκύπτει διὰ τὸ Μικρὸν Ἀνάκτορον ὅτι ἡ νοτία πτέρυξ του ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὴν λατρείαν ὡς ἡ δυτικὴ εἰς τὸ Μεγάλον Ἀνάκτορον. Ἡ χρονολογία ἰδρύσεως τῶν κρυπτῶν τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου καθωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἔβανς εἰς τὴν ΜΜ III ἐποχὴν ἢ χοῆσις των ὅμως θεωρεῖται ὅτι παρετάθη μέχρι τοῦ τέλους τῶν Ἀνακτορικῶν χρόνων. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἀνακαταλήψεως φαίνεται ὅτι ἐγένετο χρησιμοποίησις τοῦ ἄνω δωματίου, διότι ἐκ τούτου προῆλθεν τὸ μικρὸν μολύβδινον εἰδώλιον μὲ ἀνυψωμένας χεῖρας, μὲ ὄφιν ἀνερχόμενον ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς⁴⁴.

Z) Κνωσός. Βασιλικὴ Ἑπαυλῆς. Ὑπόστυλος κρύπτη⁴⁵. Ἀκριβῶς τετράγωνον πλακόστρωτον δωμάτιον μὲ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ μέσον· τῆς ἐπὶ τούτου στηριζομένης ἰσχυρᾶς δοκοῦ καὶ τῶν τριῶν ζευγυσοῦσῶν δοκίδων ἐσώθησαν αἱ ὅσαι στηρίζεως εἰς τοὺς πλευρικούς τοίχους. Τετραγωνικὸν βάθυσμα ἀφήνει ἐξεχούσας κύ-

⁴⁰) Evans, Tomb of D. A. σ. 72, εἰκ. 83, σχεδ. πίν. VII. P. M. II. 525 κέξ.

⁴¹) P. M. II, 527 κέξ. 330 - 331.

⁴²) P. M. II, 538, εἰκ. 342.

⁴³) Athóthi, 539, εἰκ. 343 καὶ Tomb of D. A. 77, εἰκ. 86.

⁴⁴) P. M. II, 540, εἰκ. 344 καὶ Tomb of D. A. 74 - 75, εἰκ. 84.

⁴⁵) P. M. II, 406 κέξ., εἰκ. 235.

κλω εἰς τὸ δωμάτιον μίαν σειρὰν πλακῶν καὶ περὶ τὸν στῦλον τετραγώνων πλακόστρωτον' σχηματίζεται οὕτω εἶδος πλατέος ἀβαθοῦς κυναλίου ἐντὸς τοῦ ὁποίου καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ στύλου κατεσκευάσθησαν δύο δεξαμεναὶ - λεκάναι μὲ ἀναθύρωσιν πρὸς στερέωσιν καλύμματος. Ἀναμφιβόλως ἡ ὅλη διάταξις ἔγινε διὰ τὴν περισυλλογὴν ὑγρῶν κυνομένων περὶ τὸν κεντρικὸν στῦλον. Ἀποκλείεται ἡ χρῆσις τοῦ δωματίου ὡς ἀποθήκης, ἀφοῦ δὲν εὐρέθησαν λείψανα ἢ ἔγχνη πίθων. Δὲν ἦλθον εἰς φῶς κινητὰ ἀντικείμενα. Κλιμακίς ἔθετεν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὸ ἄνω δωμάτιον, ἀνευ ἀμφιβολίας μὲ κίονα ἐν τῷ μέσῳ, ἴσως χρησιμοποιηθὲν ὡς ἱερόν. Δὲν ὑπάρχουν περαιτέρω στοιχεῖα διὰ τὸ ἄνω τοῦτο Ἱερόν. Ἡ ἰδρυσις τῆς κρύπτῃς τοποθετεῖται εἰς τὴν MM III περίοδον' ἡ χρῆσις τῆς παρετάθη μέχρι τέλους τῶν YM II χρόνων.

H) Κνωσός. Νοτιανατολικὴ Οἰκία Μονολιθικῶν Στύλων⁴⁶. Τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ δύο μονολιθικοὺς ὑψηλοὺς τετραγωνικοὺς στύλους' τρία ἔξέχοντα ἐκ τοῦ βορείου τοίχου ἡμιτοίχια, σχηματίζοντα μετξύ των μικρὰ ἀδιέξοδα διαμερίσματα⁴⁷, ἀποδεικνύουν τὴν στήριξιν εἰς τὸν ἄνω ὄροφον δωματίου μὲ κιονωτὴν πρόσβασιν καὶ δύο κίονας ἀντιστοίχους τῶν κάτω στύλων. Ἦτο ἀναμφιβόλως ὑπόγειον δωμάτιον μὲ πρόσβασιν διὰ καταπακτῆς καὶ ἐντελῶς σκοτεινόν. Κατὰ τὸν Ἔβανς τὸ δωμάτιον ἐχρησιμοποιήθη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς παλαιοανακτορικῆς ἐποχῆς (MM I). Ἡ χρονολογία αὕτη ἐστηρίχθη εἰς τὴν κεραμεικὴν τὴν ἀνευρεθεῖσαν ἐντὸς τοῦ δωματίου, εἰς τὴν ὁποίαν συγκαταλέγεται τὸ ἐνδιαφέρον ἀγγεῖον ὑπὸ μορφὴν περιστεράς⁴⁸. Ἀποθῆτης στενὸς βάθους 1,30 μ. ἀνευρέθη παρὰ τὸν νότιον τοῖχον⁴⁹. Παλαιοανακτορικῶν χρόνων εἶναι ἐπίσης τὰ σφραγίσματα ἐπὶ πηλοῦ μὲ ἱερογλυφικὰ σημεῖα. Ἡ κρύπτῃ ἐξηκολούθησε χρησιμοποιουμένη κατὰ τὴν MM II περίοδον, ὡς ἀπέδειξαν τὰ ὄστρακα ἐπὶ δευτέρου ὑψηλότερου κειμένου διαπέδου. Ὅτι ἐγένετο χρησιμοποίησις τοῦ ὑπεράνω τῆς κρύπτῃς χώρου ὡς ἱεροῦ κατὰ τὴν MM III περίοδον ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον ἀνεύρεσιν τῶν τοίχων τοῦ δωματίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μεταξὺ ἄλλων ἀνευρέθησαν δύο μαγικά κύπελλα μὲ ἐπιγραφὰς διὰ μελάνης ἐσωτερικῶς⁵⁰.

⁴⁶) BSA VIII, 106, IX, 17 κέξ. εἰκ. 7, JHS XXVI, 246, P. M. I, 114. Ἀτυχῶς δὲν ἀνεῦρον δημοσιευμένον σχέδιον τῆς κρύπτῃς. Τὸ δημοσιευόμενον εἶναι νέον.

⁴⁷) Πρβλ. τὸ ἀντίστοιχον παράδειγμα τοῦ Διαδρόμου Ἀδιεξόδων (P. M. I, 382, εἰκ. 278 καὶ III, 486 κέξ.) καὶ τὴν ἐπὶ τῶν τοιχίων στήριξιν τῶν κίωνων.

⁴⁸) P. M. I 46, εἰκ. 107.

⁴⁹) BSA IX, 17.

⁵⁰) P. M. I, 613, εἰκ. 450 - 452.

Θ) Κνωσός. Κρύπτη Νοτιανατολικῆς Οἰκίας⁵¹. Τετραγωνικὸν δωμάτιον μετὰ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ μέσον, εἰς κυβόλιθος τοῦ ὁποίου φέρει χαρακτὸν τὸν διπλοῦν πέλεκυν. Χαμηλὸν πόδιον συνδέει τὸν στῦλον μετὰ τὸν βόρειον τοῖχον καὶ ἐπὶ τούτου, παρὰ τὸν στῦλον, ἀνευρέθη πυραμιδικὴ βαθμιδωτὴ βάσις διπλοῦ πελέκεως ἐκ γυψολίθου. Σειρὰ βάσεων ἀγγείων ἔκειτο παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον. Κόγχη, εἶδος ἔρμαριου, ἐσηματίζετο ἐντὸς τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Ὑπόγειον σπλαιῶδες κοίλωμα κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ δωματίου ἦτο ἀναμφιβόλως γνωστὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς χρησιμοποίησεως τῆς κρύπτῆς (ΜΜ IIIβ - ΥΜ Ια περίοδον) διότι περιεῖχε ὑστερομινωικὰ ὄστρακα καὶ ἐκλείετο διὰ λίθου⁵². Ἡ κρύπτη, ἦτο τελείως σκοτεινὴ καὶ ὁ ὥρατος λύχνος μετὰ τὴν σπειροειδῆ διακόσμησιν τῶν κισσοφύλων⁵³, ὁ πολυτελέστερος τῶν μέχρι σήμερον ἀνευρεθέντων μινωικῶν λύχνων ἐχρησίμευσε διὰ τὴν φωτίση. Ὑπὲρ τῆς ἱερότητος τοῦ δωματίου εἶναι ἡ ἀνευρέσις ἐξαποδικοῦ σκεύους, ἴσως στηρίγματος τελετουργικοῦ ἀγγείου, εἰς τὸν προθάλαμον⁵⁴. Στενὸν διαμέρισμα παρὰ τὴν κρύπτῃν ἐχρησίμευσε πιθανῶς ὡς διακονικὸν δωμάτιον (ἀνευρέθη σειρὰ βάσεων στηριξέως ἀγγείων καὶ κτιστὴ κίστις). Ἐκ τοῦ ἄνω δωματίου, τὸ ὁποῖον πιθανῶς ἦτο τὸ Ἱερὸν καὶ μετὰ τὸ ὁποῖον ἡ Κρύπτη ἐπεκοινωνεῖ διὰ στενῆς κλίμακος, προῆλθον ὥραϊαι τοιχογραφίαι μετὰ κρῖνα καὶ πόαν⁵⁵ καὶ εἰς ἑλεφάντινος ἱερὸς κόμβος μετὰ κρόσσια⁵⁶.

Ι) Κνωσός. Δευτέρα κρύπτη Νοτιανατολικῆς Οἰκίας⁵⁷. Μικροτέρα κρύπτη ὀρθογωνίου σχήματος μετὰ τετραγωνικὸν στῦλον, ἔχουσα παράπλευρον βοηθητικὸν δωμάτιον καὶ ἀσφαλῶς σύγχρονος τῆς προηγουμένης, ἀνεμοχλεύθη κατὰ τοὺς ΥΜ III χρόνους. Εἶναι δυνατόν νὰ ὑπῆρξε χῶρος τελετουργιῶν, διότι τὸ ἐσώτερον ταύτης δωμάτιον ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ΥΜ III περίοδον ὡς ἱερὸν μετὰ πεζουλίου (ἔξ ὄστράκων ἀγγείων ἀποτελούμενον) ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν τὰ ἱερὰ κέρατα⁵⁸. Οὐδὲν γνωρίζομεν διὰ τὰ ὑπεράνω τούτων δωμάτια.

⁵¹) P. M. I, 425 - 427, εἰκ. 306, Tomb of D. A. σ. 68, εἰκ. 80, BSA VIII, 109, IX, 3 κέξ.

⁵²) P. M. I, 429.

⁵³) P. M. II, 481, εἰκ. 288.

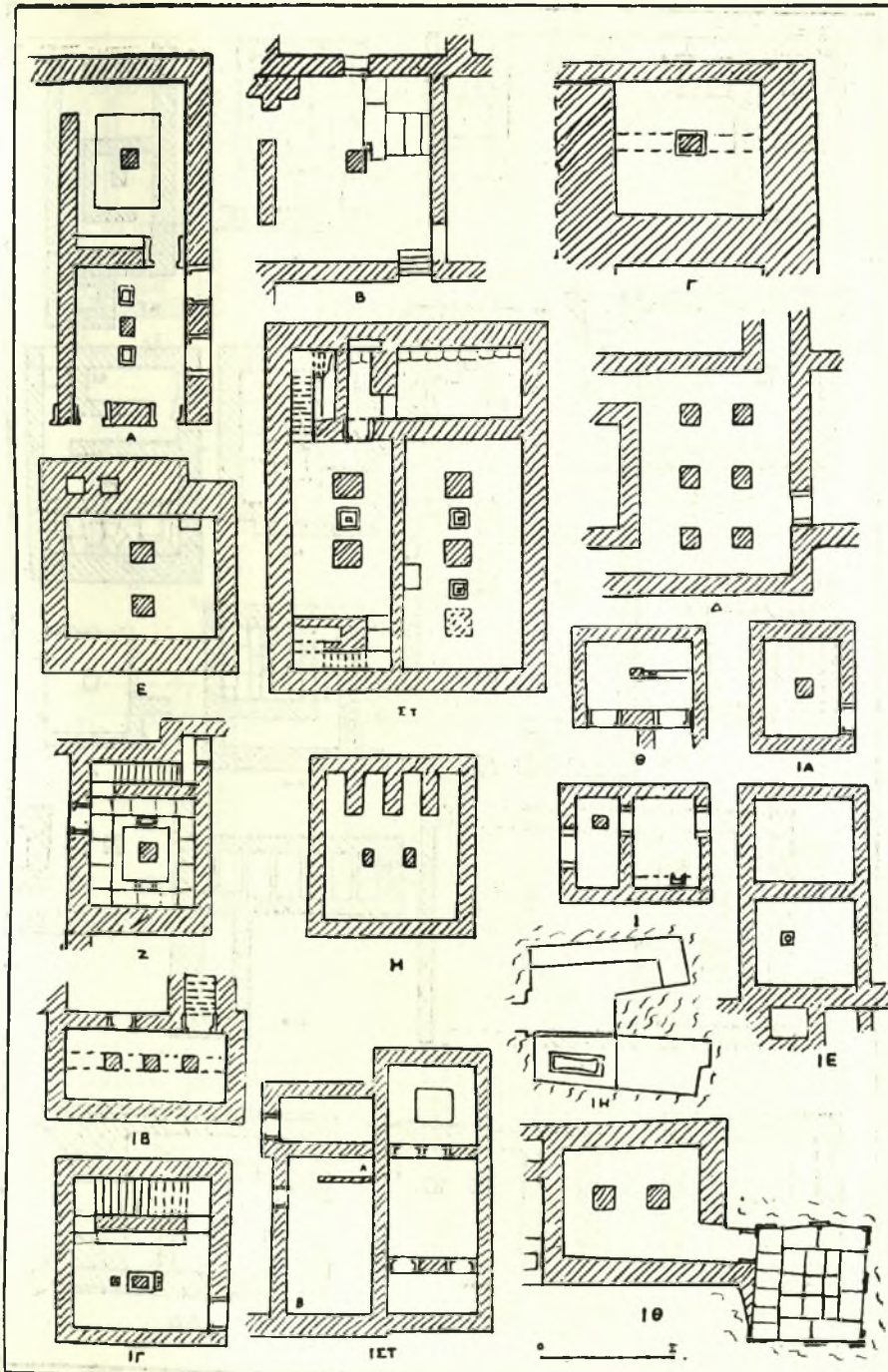
⁵⁴) P. M. I, εἰκ. 307.

⁵⁵) P. M. I, 536 - 537, πίν. VI, εἰκ. 390.

⁵⁶) P. M. I, 430, εἰκ. 308. Τὴν ἱερότητα τοῦ συμβόλου διεμφισβήτησαν τότε οὖν ὁ Nilsson, αὐτόθι σ. 163, ὅσον καὶ ἡ Banti, Culti, σ. 19.

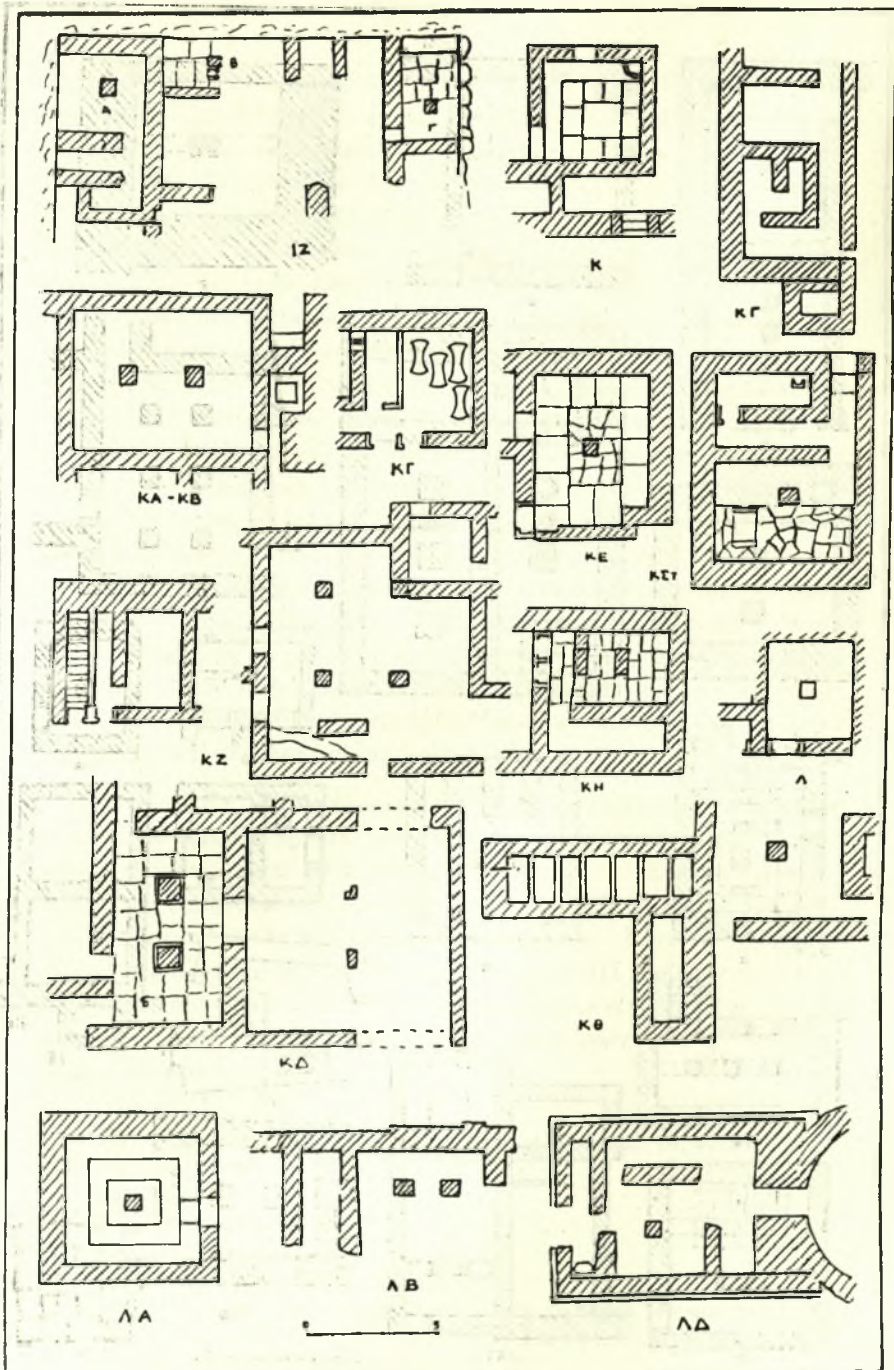
⁵⁷) P. M. I, 426, εἰκ. 306 καὶ BSA IX, 12.

⁵⁸) Οὐδόλως ἀποκλείεται τὸ θρανίον νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ἀνακτορικὴν περιό-

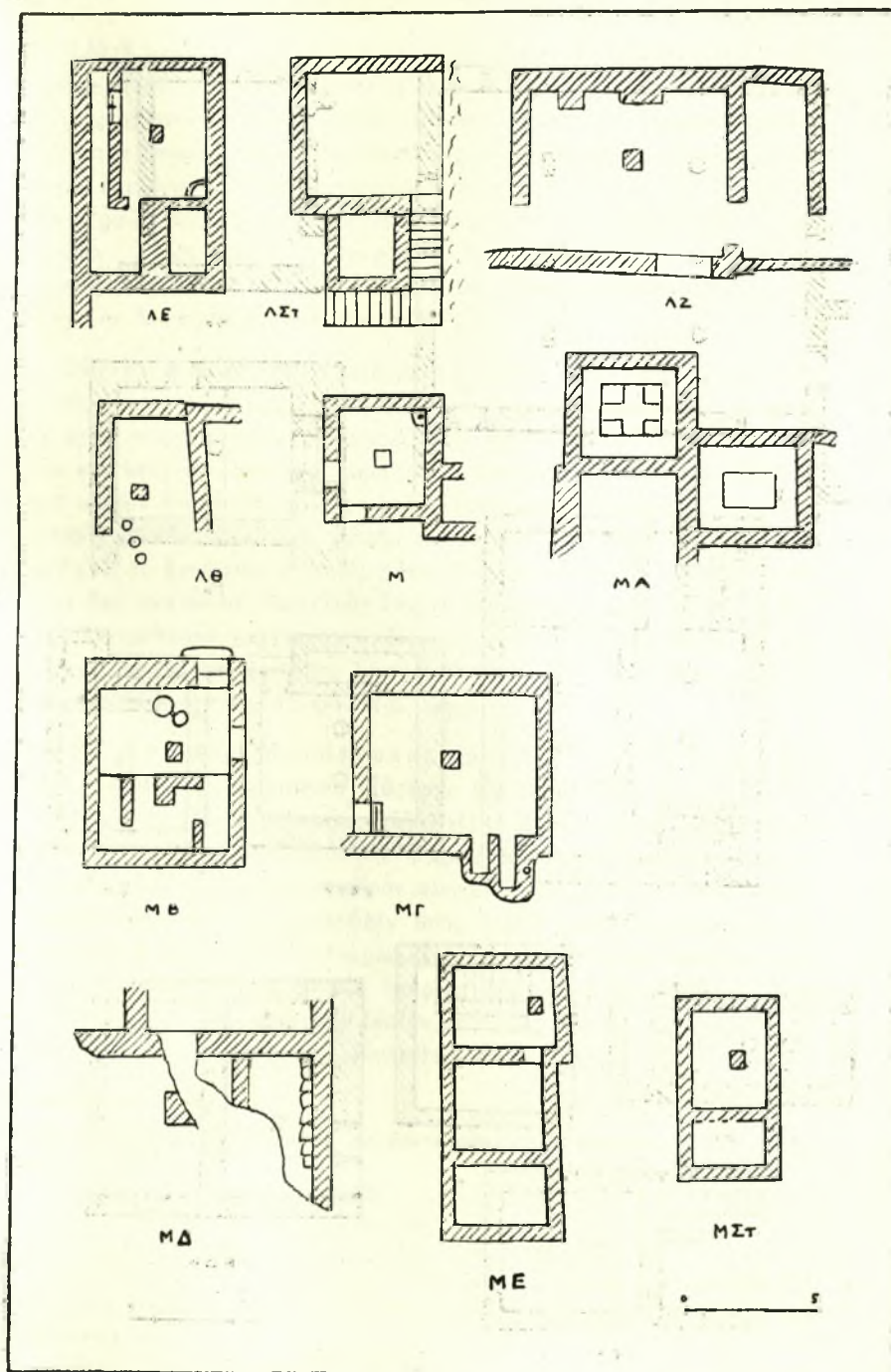

Κρήνη Κνωσού: Α Κεντρ. Ίερού Άνακτορου, Β Βορ. Νησίδος Άνακτέρου, Γ Παρά Μεγ. Προπύλαια, Δ Βορ. Είσοδου Άνακτορου, Ε - ΣΓ Μικρού Άνακτόρου, Ζ Βασιλικής Έπαύλεως, Η Μονολιθ. Στόλων, Θ - Ι ΝΑ Οίκιας, ΙΑ Οίκιας Ίερού Βήματος, ΙΒ - ΙΓ Ν. Οίκιας, ΙΕ ΒΑ Οίκιας, ΙΣΤ Οίκιας Τοιχογραφιών, ΙΗ Τάφου Διπλών Πελέκων, ΙΘ Νοτ. Βασιλικού Ταφου.

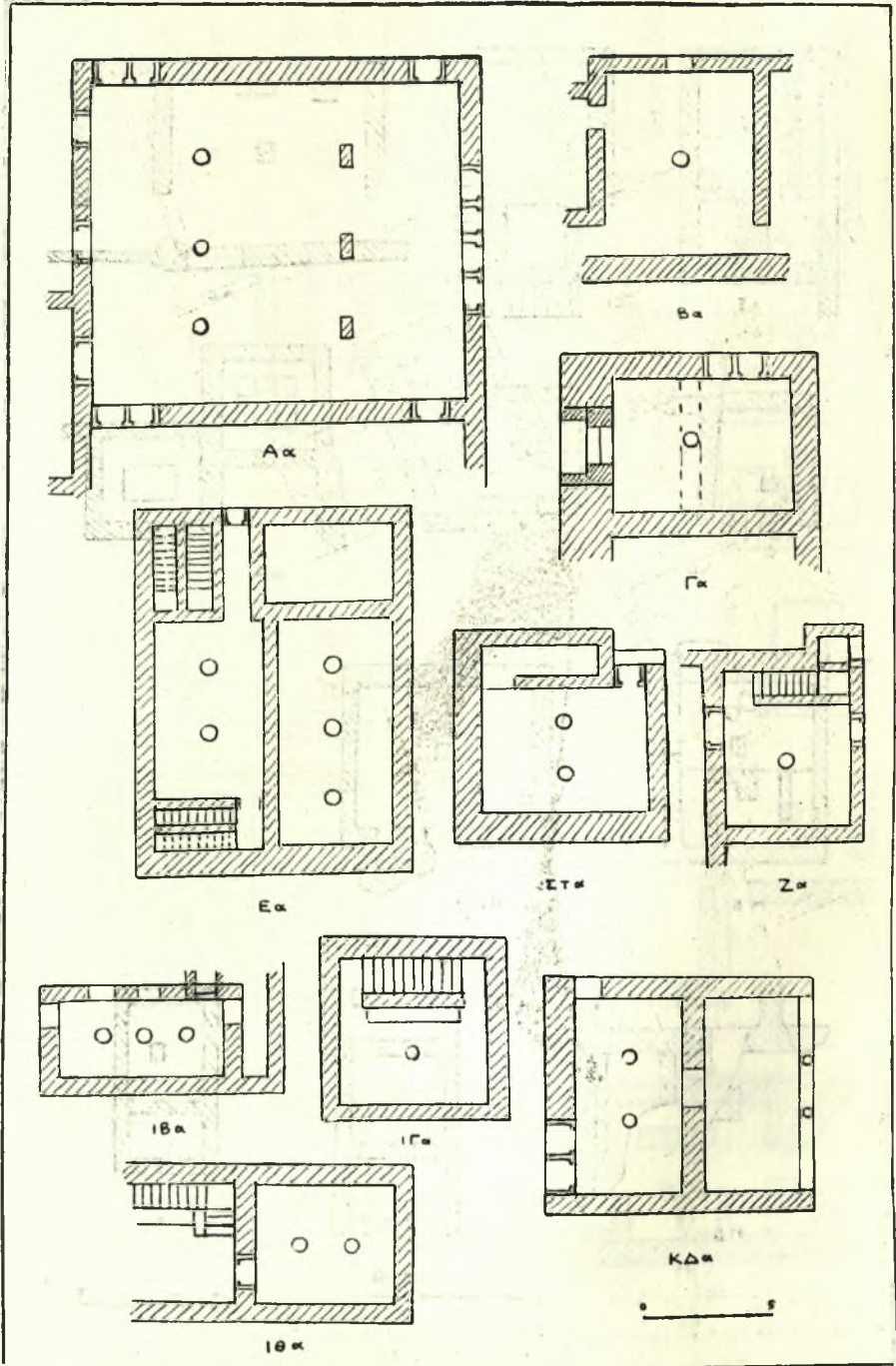

Κρήται: ΙΖ Οικίας Β Γυψίδων, Κ 'Επαύλεως Κρινών 'Αμνισού, ΚΑ - ΚΒ Μεγά-
 ρου Βαθυπέτρου, ΚΓ Οικίας Α Πρασάς, ΚΓ' Μεγάρου Νίρου, ΚΔ 'Ανακτόρου
 Μαλιών, ΚΕ Οικίας Α Τυλίσου, ΚΣΤ Οικίας Γ Τυλίσου, ΚΖ Μεγάρου Σκλαβο-
 κάμπου, ΚΗ - ΚΘ 'Ανακτόρου Φαιστοῦ, Λ Νοτ. Οικίας Φαιστοῦ, ΛΑ - ΛΒ 'Αγ.
 Τριάδος, ΛΔ Τάφου 'Απεσωκάρι.

Κρήπται: ΑΕ Γουρνιών, ΑΣΤ - ΑΖ Ψείρας, ΑΘ - Μ - ΜΑ Παλαικάστρου, ΜΒ - ΜΓ Ζαχρου, ΜΔ Ἀνακτόρου Μυκηνών, ΜΕ - ΜΣΤ Φυλακωπῆς Μήλου.

Ἄνω Κρουπιῶν Ἱερῶ: Κνωσοῦ: Αα Κεντρ. Ἱερῶ Ἀνακτόρου, Βα Βορ. Νησίdes Ἀνακτόρου, Γα Παρῶ Μεγ. Προπύλαια, Εα - ΣΤα Μικροῦ Ἀνακτόρου, Ζα Βασίλ. Ἐπαύλεως, ΙΒα - ΙΓα Νοτ. Οἰκίας, ΙΘα Νοτ. Βασίλ. Τάφου. Μ α λ ί ω ν: ΚΔα Ἀνακτόρου.

ΙΑ) Κνωσός. Κρύπτη Οἰκίας Ἱεροῦ Βήματος⁶⁹. Ἀκριβῶς τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ τετράγωνον στῦλον ἐν τῷ μέσῳ καὶ τελείως σκοτεινόν. Βάσις κίονος πεσοῦσα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν εἰς τοῦτον ἀντιστοίχου δωματίου μὲ κίονα μὲ τὸ ὁποῖον ἐπεκρινώνει διὰ παραπλεύρου στενῆς κλίμακος. Τὸ δωμάτιον δὲν περιεῖχε πίθους καὶ δὲν ἀναφέρονται ἀντικείμενα ἐξ αὐτοῦ προερχόμενα. Εἶναι ἀμέσως γειτονικὸν τοῦ Δωματίου μὲ τὸ Ἱερόν Βῆμα. Ὁλοδομήθη κατὰ τοὺς ΜΜ III χρόνους, ἐχρησιμοποιήθη ὅμως καθ' ὅλην τὴν δευτέραν ἀνακτορικὴν περίοδον.

ΙΒ) Κνωσός. Τρίστυλος κρύπτη Νοτίας Οἰκίας⁷⁰. Ὁρθογώνιον δωμάτιον, προσβατὸν διὰ κλιμακίδος κατὰ τὴν γωνίαν, μὲ τρεῖς τετραγωνικοὺς στύλους. Ἦτο ἀναμφιβόλως τελείως σκοτεινὸν καὶ ὑπόγειον, κοπέντος πρὸς τοῦτο ἐπίτηδες τοῦ βράχου. Ἐσώτερον μικρὸν δωμάτιον ἐχρησίμευε δι' ἀποθήκευσιν ἀντικειμένων. Θησαυρὸς χαλκῶν ἐργαλείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰς μέγας πρίων, ἀνευρέθη εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο⁷¹. Εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι τὸ ἄνω δωμάτιον ἦτο τρικιόνιον, ἀποτελοῦν ἕτερον παράδειγμα τρικιονίου Ἱεροῦ⁷². Δὲν ἀνευρέθησαν χαρακτηριστικὰ ἀντικείμενα ἐντὸς τῆς κρύπτῃς. Οὐδεὶς πίθος ἐπίσης ἀνευρέθη. Ὁλοδομήθη κατὰ τὴν ΜΜ IIIα περίοδον καὶ ἐχρησιμοποιήθη, ὡς φαίνεται, μέχρι τῆς ΥΜ Ια.

ΙΓ) Κνωσός. Μονόστυλος κρύπτη Νοτίας Οἰκίας⁷³. Ἐν συνεχείᾳ τῆς τρικιονίου αἰθούσης εὐρίσκετο ἄλλη κρύπτη σχεδὸν τετραγωνικὴ μὲ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ μέσον. Παρὰ ταύτην ἀνευρέθη βάσις πυραμιδικῆ βαθμιδωτῆ, προφανῶς διπλοῦ πελέκεως, ἐκ γυψολίθου, καὶ εἰς τὴν ἀντίστροφον πλευρὰν ἄλλη βάσις μὲ τρεῖς κυλινδρικός θήκας διὰ τὴν στερέωσιν ἴσως ἱερῶν συμβόλων. Θρανίον ἐκ γυψολίθου στηρίζεται ἐπὶ διαχωριστικοῦ πρὸς τὸ κλιμακοστάσιον τοίχου. Ἐντελῶς βεβαία εἶναι ἡ ὑπαρξίς ἄνω ἀντιστοίχου δωματίου μὲ κίονα εἰς τὸ μέσον, πρὸ τοῦ ὁποίου, πιθανῶς, ἴστατο ἄλλη γυψολιθικὴ βάσις διπλοῦ πελέκεως, ἀνευρεθεῖσα μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ δω-

δον καὶ νὰ ἐπεχώσθη ἐν μέρει, κατασκευασθέντος ὑψηλοτέρου δαπέδου κατὰ τὴν ΥΜ III περίοδον.

⁶⁹) P. M. II, 392 κέξ., εἰκ. 224.

⁷⁰) P. M. II, 381, εἰκ. 214 καὶ 216.

⁷¹) Αὐτόθι, 381 καὶ 630, εἰκ. 393.

⁷²) Ὁ Ἔβανς τὸ ἀνεπαρέστησε μετὰ τεσσάρων κίωνων (βλ. αὐτόθι 375, εἰκ. 208) ἢ κάτω διάταξις σαφῶς δεικνύει ὅτι ἦτο τρικιόνιον μὲ στενὸν προθάλαμον.

⁷³) P. M. II, 386, εἰκ. 210 καὶ 215.

ματίου τούτου· τοῦτο εἶχεν ἐπίσης, ἀντιστοίχως πρὸς τὸ κάτω, θραυνίον⁶⁴. Θησαυρὸς ἀργυρῶν σκευῶν, φυλαττόμενος ἐντὸς κιβωτίου, κατέπεσεν ἐκ τοῦ δωματίου τούτου εἰς τὴν κάτω κρύπτην⁶⁵. Ἐν τῷ ἐνδιαφέρον ἑλεφάντινον σύμπλεγμα γρυπὸς παλαίοντος πρὸς ταῦρον⁶⁶, τὸ ἀνευρεθὲν ἔξω τοῦ βορείου τοίχου τῆς οἰκίας, προέρχεται ἐκ τῶν ἱερῶν τούτων δωματίων δὲν ἐξάγεται ἀσφαλῶς. Προφανῶς ἡ κρύπτη ἦτο σύγχρονος τῆς προηγουμένης.

ΙΑ) Κνωσός. Κρύπτη Νοτιοδυτικῆς Οἰκίας⁶⁷. Δωμάτιον ὀρθογώνιον μὲ δύο τετραγωνικοὺς στύλους μᾶλλον πλησιάζοντας πρὸς τὸν βόρειον τοίχον του. Ἄτυχῶς δὲν ὑπάρχουν περισσότεραι πληροφορίες περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Hogarth κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Κνωσοῦ ἀνασκαφείσης ταύτης οἰκίας. Πιθανῶς ἀνήκει εἰς τὴν ΜΜΙΙΙ περίοδον.

ΙΒ) Κνωσός. Κρύπται Βορειοδυτικῆς Οἰκίας⁶⁸. Μεταξὺ τῶν θεμελιακῶν διαμερισμάτων τῆς Βορειοδυτικῆς Οἰκίας τῆς Δυτικῆς Αἰθῆς τοῦ Ἀνακτόρου, τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐβανς χαρακτηρισθείσης ὡς Θησαυροφυλακείου, δύο ἀκριβῶς τετραγωνικά δωμάτια παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν κρυπτῶν· τὸ ἐν ἔχει βάσιν κίονος, ἀλλ' ὄχι εἰς τὸ μέσον· παρὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ ἀνασκαφέως ὅτι ἡ βᾶσις ἀνευρέθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου, θεωρῶ ὡς πιθανὸν ὅτι κατέπεσεν ἐκ τῶν ἄνω διαμερισμάτων, ἀφοῦ ἡ βᾶσις αὕτη δὲν φαίνεται εἰς τὴν θέσιν τῆς καὶ τὰ κάτω δωμάτια ἦσαν προσβατὰ μόνον διὰ καταπακτῶν· ἂν εἰς τὰ τετραγώνια δωμάτια ὑπῆρχον ξύλινοι τετραγωνικοὶ στῦλοι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ διακριβωθῆ, τοῦτο ὅμως φαίνεται ὅχι ἀπίθανον, ἂν τὰ ὑπεράνω δωμάτια εἶχον ἐν τῷ μέσῳ κίονας. Εἰς τὸ ἀμέσως πρὸς νότον γειτονικὸν πολὺ μικρὸν διαμέρισμα ἀνευρέθη ὁ θησαυρὸς τῶν τεσσάρων χαλκῶν χερνίβων καὶ τῆς κατακοσμήτου ὑδρίας των⁶⁹. Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ θησαυροῦ τούτου, ἄλλων ἱερῶν ἀντικειμένων, ὡς πεπιεσμένου κυλίνδρου μὲ παράστασιν κεφαλῆς ταύρου ἐχούσης μετὰ τῶν κεράτων διπλοῦν πέλεκυν⁷⁰, μικροῦ ὁμοιώματος ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος τῶν ἱερῶν κεράτων, τμημάτων λαμπρῶν ἀνακτορικῶν ἀμφορέων μὲ διακόσμησιν

⁶⁴) Αὐτόθι, 386, εἰκ. 220.

⁶⁵) Αὐτόθι, 387, εἰκ. 221.

⁶⁶) Αὐτόθι, πίν. XII.

⁶⁷) BSA VI, 79, εἰκ. VI, 3, P. M. II, 390.

⁶⁸) P. M. II, 616 κέξ., εἰκ. 387, BSA IX, 112 κέξ.

⁶⁹) Αὐτόθι, 637 κέξ., εἰκ. 402 - 411.

⁷⁰) Αὐτόθι, 619, εἰκ. 388.

ἀρχιτεκτονικῶν τριγλύφων, διπλῶν πελέκεων⁷¹ κλπ., ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἄμεσος σύνδεσις μὲ τὴν κατέναντι ἐξάστυλον αἶθουσαν τῶν τελετουργιῶν τοῦ Ἐνακτόρου⁷², ἤγαγον εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ Οἰκία ἐχρησίμευσεν ὡς Θησαυροφυλάκειον τοῦ Ἱεροῦ. Ὁ χῶρος ἀνῆκεν κατὰ τὸν ἀνασκαφέα εἰς τὸ Ἱερὸν ἀπὸ τὴν παλαιοανακτορικὴν περίοδον· εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ ἀνεύρεσις βαθέος καὶ εὐρέος κυκλικοῦ ἀποθέτου, τοῦ τύπου τῶν γνωστῶν «κουλουρῶν»⁷³, πλήρους χαρακτηριστικῶν κυπέλλων κλπ. τῆς ΜΜ Ιβ ἐποχῆς καὶ ἡ εἰς τὰ παλαιότερα δάπεδα εὐρεσις λαμπρᾶς κεραμεικῆς ὄμοκελύφων ἀγγείων καὶ τοῦ ὄνομαστοῦ γεφυροστόμου μὲ τὴν πολίπλοκον ἀνθεμωτὴν διακόσμησιν⁷⁴. Ὅτι καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἐνακτόρου ἐξηκολούθησεν ὁ χῶρος νὰ εἶναι ἱερὸς ἀποδεικνύεται ἐξ ΥΜ ΙΙΙ ποδὸς πηλίνου τρίποδος τοῦ στηρίγματος, διακοσμουμένου μὲ τὸν διπλοῦν πέλεκυν μεταξὺ τῶν ἱερῶν κερμάτων⁷⁵. Οὕτω ἡ Οἰκία ἐχρησιμοποιήθη ὡς τμήμα Ἱεροῦ ἀπὸ τῆς ΜΜ Ι ἐποχῆς μέχρι καὶ τῆς ΥΜ ΙΙΙα.

ΙΣΤ) Κνωσός. Κρύπται Οἰκίας Τοιχογραφιῶν⁷⁶. Ἐν ἀκριβῶς τετράγωνον δωμάτιον μὲ κεντρικὸν τετραγωνικὸν πλακόστρωτον (ἐνῶ τὸ λοιπὸν δάπεδον ἦτο ἐπίχριστον), κατελάμβανε τὴν γωνίαν τῆς κληθείσης Οἰκίας Τοιχογραφιῶν καὶ πιθανῶς ἐδέχετο φῶς μόνον ἐκ τῆς θύρας. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθησαν τρία ἀγγεῖα διακοσμούμενα μὲ διπλοῦς πελέκεις, τὸ ἐν ὄντως μεγαλοπρεπές, συνδυάζον τοὺς διπλοῦς πελέκεις μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον⁷⁷. Ἡ λατρευτικὴ χρῆσις τοῦ δωματίου φαίνεται οὕτω ἐπιβεβαιουμένη. Σχεδὸν εἰς ἄμεσον σύνδεσιν μετ' αὐτοῦ εὐρίσκετο ἕτερον δωμάτιον μὲ ἀπομεμονωμένον διὰ διαχωρίσματος διαμέρισμα, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἀνευρέθη μέγας σωρὸς τοιχογραφιῶν. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τεμαχίων τοῦ τοιχογραφικοῦ διακόσμου τοῦ ἄνω δωματίου (πίθηκοι καὶ ἐξωτικά λτηνά ἐντὸς κήπων)⁷⁸.

⁷¹) Αὐτόθι, 619, ὁμοῦ μετὰ λαμπρῶν ἀνοκτορικῶν ἀμφορέων P. M. IV, εἰκ. 239, 240, 260, 262.

⁷²) Φαίνεται ὅτι ἐγεφυροῦτο ἡ ἐλάχιστη ἀπόστασις ἢ χωρίζουσα τὴν ΒΔ Οἰκίαν τοῦ Θησαυροφυλακείου ἀπὸ τὴν Αἶθουσαν τῶν Τελετουργιῶν (Sanctuary Hall). Τοιαῦται γεφυρώσεις ἔχουν σημειωθῆ μεταξὺ τοῦ Μικροῦ Ἐνακτόρου καὶ τοῦ Δυτικῶς τούτου οἰκήματος καὶ ἄνω τῆς παρὰ τὸ θέατρον Φαιστοῦ κλίμακος, ἐνθα σώζεται ἡ βάσις τοῦ ὑποστηρίγματος τῆς γεφύρας.

⁷³) P. M. II, 616, BSA X, 16 - 17, εἰκ. 5 - 6. Μεταξὺ τῶν ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου ὑπάρχει ρυτὸν καὶ φρουτοδόχη μὲ διπλοῦς πελέκεις.

⁷⁴) P. M. I, 247, πίν. III.

⁷⁵) P. M. II, 620, εἰκ. 390.

⁷⁶) P. M. II, 431 κέξ., εἰκ. 251.

⁷⁷) Αὐτόθι, 437, εἰκ. 254.

⁷⁸) Αὐτόθι, 444 κέξ., πίν. X - XI, εἰκ. 262 - 272.

"Αν τὸ δωμάτιον τοῦτο ἦτο ἱερὸν δὲν ἐξακριβοῦται. Τινὰ τεμάχια πιθανῶς τοιχογραφίας τοῦ κάτω δωματίου φέρουν ζωγραφιστοὺς χαρακτηριστικῆς μινωικῆς γραφῆς⁷⁹. Ἐντὸς τοῦ κυρίως δωματίου περιουλεγήσαν δύο ἀσφαλῶς τελετουργικὰ ἀντικείμενα, ἱερὸν κοχλιᾶριον τοῦ τύπου τῶν ἐνεπιγράφων ἐκ Τρούλλου Ἀρχανῶν καὶ Παλαικάστρου, καὶ μαρμαρίνη τράπεζα σπονδῶν ἐνεπίγραφος, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιγραφή περιέχει μεταξὺ ἄλλων τέσσαρας χαρακτηριστικὰ ὀνόματος ἴσως θεότητος⁸⁰. Ἡ οἰκία χρονολογεῖται εἰς τὴν ΜΜ ΙΙβ - ΥΜ Ια περίοδον.

ΙΖ) Κνωσός. Κρύπται Οἰκιῶν Α καὶ Β Λόφου Γυψάδων⁸¹. Εἰς τὴν Οἰκίαν Α ἀνευρέθη συνεχόμενον μὲ τὸν προθάλαμον εἰσόδου τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ τετράγωνον στῦλον, ὅστις ὅμως δὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον. Δὲν ὑπάρχει ἔνδειξις ὅτι ὑπῆρξε δωμάτιον λατρείας. Εἰς τὴν Οἰκίαν Β διεπιστώθη ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς κρύπται μὲ τετραγώνους στύλους· ἡ νοτιὰ κρύπτη εἶναι ἀκριβῶς τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ τὸν τετράγωνον στῦλον ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον, συνδέεται δὲ μὲ δύο ἄλλα στενὰ διαμερίσματα βοηθητικά· δὲν διακρίνεται εἴσοδος καὶ ἴσως ἡ κάθοδος ἐγένετο ἀπὸ τὴν ἄνω ὄροφον διὰ καταπακτῆς⁸². Ἡ κεντρικὴ κρύπτη εἶναι δωμάτιον ἐπιμελέστατα ἐπενδεδυμένον διὰ γυψολιθικῶν πλακῶν καὶ μὲ δάπεδον ἐπίσης ἐκ πλακῶν· παρὰ τὸν στῦλον διακρίνονται δύο παραστάδες, ἐνθυμίζουσαι τὸ ἀνάλογον τῆς Οἰκίας Γ Τυλίσου (βλ. κατωτέρω)⁸³. Ἡ βορεία κρύπτη εἶναι ὀρθογώνιον δωμάτιον μὲ θρανίον εἰς τὸ βάθος καὶ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ κέντρον τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου⁸⁴. Δύο ἀγγεῖα, ἐν ὧραϊον μαρμαρίνον μὲ μεγάλα τοξοειδῆ ὦτα καὶ ἐν ἐπίμηκες ὠοειδὲς ρυτόν⁸⁵, ἀγνωῶ ποῦ ἀκριβῶς εὑρέθησαν. Διακόσια ὅμως περίπου κωνικὰ κυπελλίδια ἦσαν τοποθετημένα σχεδὸν εἰς κανονικὰς σειρὰς περὶ τὸν στῦλον τῆς νοτίου κρύπτης⁸⁶· ὡς διηκρίβωσεν ὁ ἀνασκάψας Hogarth, ὑπό

⁷⁹) Α ὕ τ ό θ ι, 440 - 441, εἰκ. 257 - 258. Ὁ Ἔβανς θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι ἦσαν ἱεραὶ ρήσεις ἢ ἐπικλήσεις καὶ ὑπενθυμίζει τὰ ἀνάλογα τῶν μουσουλμανικῶν τεμενῶν.

⁸⁰) Α ὕ τ ό θ ι, 439, εἰκ. 256. Εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα, τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον ἐπαναλαμβάνεται, ὁ καθ. Μαρινᾶτος ἀνεγνώρισεν ὡς πιθανὸν τὸ παραδεδομένον ὄνομα Ἀκακαλλίς.

⁸¹) BSA VI, 74, κξξ, πίν. IV καὶ V.

⁸²) Α ὕ τ ό θ ι, εἰκ. VI 1 - 2.

⁸³) Εὐκρινῶς διακρινόμεναι εἰς τὴν φωτογραφίαν πίν. IV, 5. Πολὺ πιθανὸν καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις πρόκειται περὶ παραστάδων καὶ βάσεως θρόνων, ἰδρυμένων παρὰ τὸν στῦλον.

⁸⁴) Α ὕ τ ό θ ι, εἰκ. IV, 4.

⁸⁵) Α ὕ τ ό θ ι, εἰκ. 20 - 21 σ. 76.

⁸⁶) Α ὕ τ ό θ ι, εἰκ. VI 1 - 2.

τὰ κύπελλα ὑπῆρχε μικρὸς σωρὸς ἀπανθρακωθείσης φυτικής οὐσίας. Ἡ τελετουργία φαίνεται ὅτι εἶχε μαγικὸν χαρακτήρα. Δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι τὸ σύστημα τῶν κρυπτῶν εἶναι ὑπόγειον, τοῦ βράχου κοπέντος καὶ ἀπλῶς ἐπενδυθέντος καθ' ὁλόκληρον τὴν δυτικὴν καὶ νοτιὰν πλευρὰν. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁλόκληρον τὸ ὑπόγειον τοῦ κτηρίου ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὴν λατρείαν· ἂν τὰ ἀντίστοιχα ἄνω διαμερίσματα σχετίζονται μὲ τὸ Ἱερόν τοῦτο δὲν βεβαιοῦται, μὴ ὑπάρχοντος οὐδενὸς στοιχείου. Αἱ κρύπται ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὴν ΜΜ IIIβ - ΥΜ Ια περιόδον· ἡ νοτία φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἀπὸ τῆς ΜΜ IIIα.

Ἐν Κνωσῷ πλὴν τῶν κρυπτῶν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰς οἰκίας ἀπαντοῦν παραδείγματα κρυπτῶν εἰς μνημειώδεις τάφους, εἰς τοὺς ὁποίους ἄνευ ἀμφιβολίας ἐγένετο λατρεία πρὸς τὸν νεκρόν⁸⁷. Ταῦτα εἶναι :

ΙΗ) Κνωσός. Τάφος τῶν Διπλῶν Πελέκεων⁸⁸. Ὁ λαξευτὸς θάλαμος τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου τάφου μορφοῦται οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζονται δύο κόγχαι ἑκατέρωθεν τετραγωνικοῦ, οὐχὶ ὅμως ἐλευθέρου, στύλου, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶχε λατρευτικὴν σημασίαν. Ἡ προσθία ἐπιφάνεια τοῦ στύλου τούτου ἔφραγεν ἐπιμηκεῖς λάξευμα, ἀποδίδον πιθανῶς στελεθρὸν συμβόλου, ἴσως διπλοῦ πελέκεως (ἀτυχῶς λόγῳ φθορᾶς μὴ διασωζομένου)⁸⁹. Εἰς τὴν ἀριστερὰν κόγχην σχηματίζεται θρανίον συνεχιζόμενον καθ' ὅλην τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ τάφου· εἰς τὴν δεξιὰν ἀπετέθη ἓν μόνον θυμιατήριον. Ἡ κόγχη αὕτη ἐπεξετείετο εἰς πλατεῖαν κρηπίδα ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐσκάφη τὸ νεκρικὸν ὄρυγμα εἰς σχῆμα διπλοῦ πελέκεως⁹⁰. Ἐξόχως διακοσμητικὰ ἀγγεῖα χρονολογοῦν τὸν τάφον εἰς τὴν τελευταίαν νεοανακτορικὴν περιόδον (ΥΜ II)⁹¹. Ἡ ἐντὸς τοῦ τάφου λατρεία πιστοποιεῖται ἐκ τῶν ἐξῆς ἀντικειμένων, τὰ ὅποια ἀνευρέθησαν πρὸ τοῦ στύλου διεσκορπισμένα εἰς τὸ δάπεδον, μέρος τῶν ὁποίων πιθανῶς ἦτο τοποθετημένον ἀρχικῶς εἰς τὸ θρανίον τῆς ἀριστερᾶς κόγχης⁹² : δύο ἱεροὶ διπλοῖ πε-

⁸⁷) Περὶ ταύτης βλ. Nilsson αὐτόθι 426 κέξ. Picard, αὐτ. σ. 161 κέξ., 201 κέξ.

⁸⁸) Evans, Tomb of D. A., σ. 39 κέξ., πίν. V - VI, εἰκ. 49 - 53, P. M. I, 441.

⁸⁹) Ὁ Ἐβανς ἐπίστευσεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κίονος τοῦ ὁποίου ἀπεκρούσθη τὸ κιονόκρανον τὸ λάξευμα ὅμως δὲν ἐμφανίζει τὴν χαρακτηριστικὴν πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνσιν τοῦ κίονος· στῦλος δὲ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀφοῦ τὸ λάξευμα εἶναι κυρτόν.

⁹⁰) Αὐτόθι, εἰκ. 52 καὶ 73 (σ. 40 καὶ 57).

⁹¹) Αὐτόθι, εἰκ. 60 - 67.

⁹²) Αὐτόθι, εἰκ. 48, 71 (πελέκεις), 70 (ρυτὸν κεφαλῆς ταύρου), 69 (τελετουργικὸν σκεῦος).

λέκεις ἐξ ἐλάσματος, τὰ ὅτα καὶ ἐνθέματα ἐκ στεατίτου ρυτοῦ εἰς σχῆμα κεφαλῆς ταύρου ἐκ φθαοῦτης ὕλης, ὑψηλὸν ἀγγεῖον μὲ ὀκτωείδεις ὑπερυψουμένας λαβάς, ἀναμφιβόλως προοριζόμενον διὰ τὴν τελετουργίαν τῶν σπονδῶν. Ἔτερος διπλοῦς πέλεκυς, χυτὸς ὅμως καὶ ἀναμφιβόλως ἐργαλεῖον, ἀνευρέθη ἐντὸς τῶν λίθων τοῦ φράγματος τῆς θύρας ἢ σημασία του ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ ταφικὸν σκάμμα ἔχει ἀκριβῶς τὸ σχῆμά του.

ΙΘ) Κνωσός. Κρύπται τοῦ Νοτίου Βασιλικοῦ Τάφου (Temple - Tomb)⁹³. Ἀμέσως ἔξω τοῦ ταφικοῦ θαλάμου σχεδὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον ἐκ πελεκητῶν λίθων μὲ δύο τετραγώνους στύλους ἀπετέλεσε προφανῶς λατρευτικὴν κρύπτην. Διασφύζονται καλῶς αἱ ὀπαὶ στερεώσεως ἐντὸς τῶν τοίχων τῶν μεγάλων δοκῶν, αἵτινες ἔβαινον ἐπὶ τῶν στύλων, καὶ τῶν δοκίδων αἵτινες ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν μεγάλων δοκῶν. Ἐσώθησαν λείψανα τοῦ ἐρυθροῦ κονιάματος τῶν στύλων, πιθανῶς δὲ ἐπὶ τοῦτου εἶχον ζωγραφηθῆ, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἔβανς, οἱ διπλοὶ πελέκεις ἄλλοι ὅμως εὐρέθησαν κεκαραγμένοι εἰς τοὺς περιβάλλοντας τοίχους. Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς κρύπτῃς ἀπέκλινεν ἑλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω, καὶ τοῦτο διότι ἐσχημάτιζεν οὕτω διάβασιν πρὸς τὸν νεκρικὸν θάλαμον. Τὸ νότιον μέρος τῆς κρύπτῃς εἶχε χρησιμοποιηθῆ διὰ μεταγενεστέρως ταφάς, ἀπομονωθέντος διὰ διατοιχισμάτων τμήματός τῆς⁹⁴. Κατὰ τὸν Ἔβανς αἱ ταφαὶ αὗται ἐγένοντο ὅλα ὁμοῦ κατὰ τὸ τέλος τῆς ΥΜ Ια περιόδου ἔπιστευσεν ὅτι πρόκειται περὶ θυμαίων σειсмоῦ. Λατρεία εἰς μνήμην τοῦ νεκροῦ βασιλέως εἰκάζεται ἐκ τῆς ἀναθέσεως μετὰ ποδὸς κυλίκων καὶ πέραν τῆς τελευταίας ἀνακτορικῆς ἐποχῆς⁹⁵. Πιστοποιεῖται ἡ ὑπαρξίς εἰς τὸν ἄνω ὄροφον ἀντιστοιχοῦ δωματίου ἱεροῦ μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα τοίχων, ἐκ τοῦ ὁποῦ προῆλθον ἱερὰ διπλὰ κέρατα ἐκ κονιάματος⁹⁶. Ἡ μία τῶν βάσεων τῶν κίωνων τοῦ δωματίου τούτου ἀνευρέθη. Ἡ κρύπτη ἐπεκοινώνει διὰ κλίμακος ἐκ τοῦ προθαλάμου του μὲ τὸ ἄνδρον τοῦ Ἱεροῦ. Ὁ ταφικὸς θάλαμος⁹⁷ ἀπετέλει ἑτέραν κρύπτην λαξευθεῖσαν ἐντὸς τοῦ βράχου εἰς ἀκριβῶς τετράγωνον σχῆμα, ἐπιμελῶς ἐπενδυθεῖσαν διὰ γυψολιθικῶν πλακῶν μὲ ἀρίστην συναρμογὴν ὁ τετραγωνικὸς στύλος τοῦ μέσου ἐβάσταζε διασταυρουμένας ὑπεράνω τούτου δοκοὺς τετραγωνικῆς τομῆς. Τὰ μεταξὺ τούτων φατώματα εἶχον βαφῆ κυανᾶ, ἴσως διὰ

⁹³) P. M. IV, 964 κέξ., εἰκ. 931 - 934, 943.

⁹⁴) Α ὕ τ ό θ ι, 990, εἰκ. 943.

⁹⁵) Α ὕ τ ό θ ι, 1015 κέξ., εἰκ. 965.

⁹⁶) Α ὕ τ ό θ ι, 965, εἰκ. 930.

⁹⁷) Α ὕ τ ό θ ι, 973, ὡς κρύπτη 977. Εἰκ. 935, 937 - 938.

νά παραστήσουν τὸν οὐρανόν. Ὁ θάλαμος ἔχει τὸ σύνηθες τετραγωνικὸν βάθυσμα, ἀφῆνον μίαν σειρὰν πλακῶν κύκλω ἐξέχουσαν. Ὅτι ἐγίνοντο ἐντὸς τοῦ θαλάμου σπονδαὶ ἀποδεικνύει σπονδικὴ τράπεζα ἐκ πυριγενοῦς λίθου μὲ πέντε κοιλώματα κυλινδρικά⁹⁸. Ἀποθέτης νεκρικῶν σκευῶν δύο ὑστερωτέρων ταφῶν ἀνευρέθη εἰς μίαν γωνίαν κάτω τοῦ πλακοστρώτου τοῦ θαλάμου⁹⁹. Ὁ Ἐβανς ὑποθέτει ὅτι αἱ ταφαὶ εἰς αἷ ταῦτα ἀνήκουν εἶναι αἱ ἀνευρεθεῖσαι πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ θαλάμου (ἀνδρὸς καὶ παιδός, βλαστῶν πιθανῶς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου). Αἱ προχρῖσται γάλακτος (milk jugs) αἱ ἀνευρεθεῖσαι κατὰ τὸν ἐξῴστην τοῦ ἄνω ἱεροῦ¹⁰⁰ μαρτυροῦν τὴν ἀπονεμομένην εἰς τὸν βασιλικὸν νεκρὸν λατρείαν ἀπὸ τῆς ΜΜ III ἐποχῆς, καθ' ἣν ὤκοδομήθη ὁ τάφος μετὰ τῶν κρυπτῶν του.

Κ) Ἀμνισός Κρύπτη Ἐπαύλεως Κρίνων¹⁰¹. Τετραγωνικὸν δωμάτιον μὴ δεχόμενον φῶς παρὰ μόνον διὰ μέσου τῶν δύο θυρῶν. Τὸ πλακόστρωτόν του ἄφηνε ἐν τῷ μέσῳ τὸ σύνηθες εἰς τὰς κρύπτιας κεντρικὸν τετράγωνον βάθυσμα. Ἀκάλυπτος ἐπίσης παρέμενε κατὰ δύο πλευρὰς ζώνη (πιθανῶς κατεχομένη ποτὲ ὑπὸ ξυλίνου καθίσματος), κατὰ δὲ τὴν ΒΑ γωνίαν ὑπῆρχε μικρὸν διαχώρισμα, εἶδος ἀποθέτου¹⁰². Σχιστολιθικαὶ πλάκες εὐρέθησαν καλύπτουσαι τὸν κεντρικὸν χῶρον. Αἱ ἐντὸς τοῦ δωματίου ἀνευρεθεῖσαι βαθμίδες λιθίνης κλίμακος προέρχονται ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ γειτονικοῦ κλιμακοστασίου¹⁰³. Οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τοῦ εἰς τὸν ἄνω ὄροφον ἀντιστοίχου, ἀσφαλῶς τετραγωνικοῦ, δωματίου. Ἡ οἰκία χρονολογεῖται ΜΜ IIIβ - ΥΜ Ια περίοδον.

ΚΑ) Βαθύπετρο. Κρύπται Μινωικῆς Ἐπαύλεως¹⁰⁴. Εὐρύχωρον ὀρθογώνιον δωμάτιον μὲ δύο τετραγωνικοὺς στύλους ἐχρη-

⁹⁸) Αὐτόθι, σ. 980, εἰκ. 939· βλ. τὰ ἐξ Αἰγύπτου ἀνάλογα εἰκ. 940. Λίθινα σκευὴ μὲ ἀνάλογα κυλινδρικά κοιλώματα (ἕξ, ἑννέα ἢ δώδεκα) ἀνευρέθησαν ἐν Παλαικάστρω, Πρασῶ καὶ Φαιστῶ (τὰ δύο τελευταῖα ἀδημοσίευτα).

⁹⁹) Αὐτόθι, 1002, εἰκ. 953 - 961.

¹⁰⁰) Αὐτόθι, 1015, εἰκ. 964.

¹⁰¹) Σπ. Μαρινάτου, Ἀνασκαφὴ Ἀμνισοῦ Κρήτης, ΠΑΕ 1932, σ. 76 κέξ, σχέδ. εἰκ. 3, σ. 83.

¹⁰²) Ἀνάλογος ἀποθέτης τοῦ δωμ. 6 Οἰκίας Β Τυλίσου (J. Hazzidakis, Villas Minoennes de Tyllissos, Paris 1934, 29) ἀπέδωσε σκευὴ διαφυλασσόμενα τελετουργικοῦ χαρακτήρος· δύο τράπεζαι προσφορῶν ἀνευρέθησαν εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον.

¹⁰³) Ὁ ἀνασκάψας ἐθεώρησεν ὡς sotto scala λόγῳ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθεισῶν βσθμίδων κλίμακος· ὁ καθαρισμὸς τοῦ δωματίου κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἀπέδειξε τὴν ἰδιόρρυθμον καὶ χαρακτηριστικὴν δι' ἱερά διάταξιν μὲ τὸ βάθυσμα εἰς τὸ κέντρον.

σιμοποιήθη εις διυτέραν χρῆσιν ὡς ἀποθήκη πίθων, τῶν ὁποίων μέγας ἀριθμὸς ἀνευρέθη κατὰ χώραν ¹⁰⁶. Ὁ ἀνασκάψας καθηγητὴς Μαρινάτος παρετήρησεν ὅτι οἱ κατώτεροι λίθοι τῶν τετραγωνικῶν στύλων δὲν ἐπελεκήθησαν ἐπιμελῶς κατὰ τὸ κάτω αὐτῶν μέρος. Πιστεύω ὅτι τοῦτο συμβαίνει διότι τὸ ἀκατέργαστον μέρος εὐρίσκειτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς ἦτο ὑψηλότερον· ὅταν ἡ κρύπτη ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ἀποθήκη ἐξεσκάφη εἰς ἱκανὸν βίαιος. Περὶ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ δωματίου ὡς ἱεροῦ οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει στοιχεῖον πλὴν τοῦ ὅτι εὐρίσκεται εἰς ἄμεσον σύνδεσιν μὲ ἄλλην μικρὰν κρύπτην, τῆς ὁποίας ἡ μορφή εἶναι ἀνάλογος ἄλλων κρυπτῶν· τετράγωνον βάθυσμα εἰς τὸ μέσον ἐστρωμένον διὰ γύψου ἢ κονιάματος ἀφηνεὲ κύλμα ἐξέχουσαν σειρὰν πλακῶν ¹⁰⁷. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἀνευρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀνεστραμμένων κωνικῶν κυπελλιδίων καὶ μία λεκάνη· κωνικὰ ὅμως κυπελλίδια καὶ τμήματα τῆς αὐτῆς λεκάνης εὐρέθησαν καὶ κάτω τοῦ δαπέδου τούτου, μαρτυροῦντα κατὰ τὸν ἀνασκαφέα περὶ γενόμενης τελετουργικῆς θυσίας ¹⁰⁷. Τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου μαρτυρεῖ κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα καὶ ἡ ἀμέσως ἔξω τοῦ δωματίου τούτου κόγχη τῆς προσόψεως εἰς τὴν ὁποίαν ἀνευρέθη χαμηλὸν θρανίον ¹⁰⁸. Ἀτυχῶς δὲν ἔχομεν πληροφορίας περὶ τῶν ἀντιστοιχῶν ἄνω δωματίων. Τὸ μέγαρον χρονολογεῖται εἰς τὴν MM IIIβ - YM Ia περίοδον.

KB) Πρᾶσᾶ Ἡρακλείου. Κρύπτη Οἰκίας Α ¹⁰⁹. Ἰδιορρύθμου διατάξεως ὑπόγειον δωμάτιον, μὲ τέμενος ἐντὸς αὐτοῦ περικλειστον ἔχει ἐσωτερικὸν διαχώρισμα, ἦτο ἀναμφιβόλως κρύπτη ἱεροῦ· τὸ χωρίσμα τοῦ τεμένους ἐστηρίζετο εἰς ἐνισχυμένον τμήμα τοῦ τοίχου, τὸ ὁποῖον παρεῖχε τὴν ἐντύπωσιν στύλου ¹¹⁰. Φαίνεται ὅτι ἄνω ἀντιστοιχῶς ὑπῆρχε κίων. Ὁ χώρος τοῦ τεμένους καὶ ἀντίστοιχος χώρος τοῦ λοιποῦ δωματίου εἶχε δάπεδον ὑψηλότερον τοῦ σχηματιζομένου

¹⁰⁶) Σπ. Μαρινάτου, Ἀνασκαφὴ Μεγάλου Βαθυπέτρου, ΠΑΕ 1951, 258, σελὴ 259. Εἶναι ὑπὸ ἐκτύπωσιν ἢ ἐκθεαίς τοῦ 1952 (ὅπου τὸ Τριμερὲς Ἱερόν).

¹⁰⁷) Τὴν δευτέραν χρῆσιν τοῦ «δωματίου τῶν πεσῶν» ὡς ἀποθήκης ἀνεγνώρισεν αὐτὸς ὁ ἀνασκάψας (αὐτόθι, 261).

¹⁰⁸) Αὐτόθι, σ. 261, εἰκ. 2.

¹⁰⁷) Θεωροῦ τὴν τελετουργίαν ταύτην ὡς καθιέρωσιν κατὰ τὸν ἐγκαινισμὸν τῆς κρύπτης· αὕτη ὁμως ἐχρησιμοποιοῦντο ἔκτοτε διὰ τελετουργίας ὑπὸ τὴν καθιερωμένην διὰ τὰς ἱεράς κρύπτας, μετὰ βαθύσματος εἰς τὸ κέντρον, μορφῆν.

¹⁰⁸) Αὐτόθι, 295. Περὶ τῆς κόγχης ΠΑΕ, 102 - 103, εἰκ. 2 καὶ 4.

¹⁰⁹) Ν. Πλάτωνος, Ἀνασκαφὴ Μινωικῶν Οἰκιῶν εἰς Πρᾶσᾶν Ἡρακλείου, ΠΑΕ 1951, σ. 246, κέξ., εἰκ. 1 - 2, πίν. V.

¹¹⁰) Αὐτόθι, εἰκ. 1. Δυστυχῶς ἡ φωτογραφία δὲν εἶναι καλή.

διαδρόμου. Ἐφθονα ἀγγεῖα, ἀναθηματικῆς ὡς φαίνεται φύσεως, ἀνευρέθησαν εἰς τὸ ἐσώτερον δυτικώτερον τμήμα τοῦ δωματίου. Μεταξὺ τῶν ἀγγείων ἦσαν δύο μεγάλα γεφυρόστομα μὲ διπλοῦς πελέκεις συνδυαζομένους μὲ ἱεροὺς κόμβους καὶ ἐν κύπελλον μὲ διπλοῦς πελέκεις¹¹¹. Κύπελλα μὲ κρίνα ἦσαν ἐπίσης ἀφιερωμένα. Ἀμέσως δυτικῶς τῆς κρύπτης ἀνεκαλύφθη ἀποθέτης καλυπτόμενος μὲ δύο βαρεῖας πλάκας, περιέχων ἄφθονα κωνικά κύπελλα, λοπάδια καὶ ἄλλα πῆλινα σκεύη¹¹². Τὸ πρὸς ἀνατολὰς συνδεόμενον ὑπόγειον δωμάτιον ἐνεφάνιζεν ὀλόκληρον σειρὰν κυκλικῶν βόθρων μὲ ἀπνηθρακωμένα λείψανα φυτικῶν οὐσιῶν¹¹³. Εἰς τὸν ἄνω ὄροφον ἢ ἀντίστοιχος πρὸς τὴν κρύπτην αἵθουσα ἦτο λαμπρῶς διακεκοσμημένον δωμάτιον μὲ τοιχογραφίας, τῶν ὁποίων ἀτυχῶς ὀλίγα λείψανα διεσώθησαν. Ἡ ἐπικοινωνία ἐγένετο διὰ κλίμακος ἐκ τοῦ παραπλεύρου χώρου. Τὸ ἄνω δωμάτιον εἶχε πολύθυρον, τοῦ ὁποίου ἐσώθησαν αἱ βάσεις. Ἡ κρύπτη χρονολογεῖται εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙβ - ΥΜ Ια περίοδον.

ΚΓ) Νίρου Χάνι. Κρύπτη Διπλῶν Πελέκειων, τῆς Μιν. Ἐπαύλεως¹¹⁴. Μικρὸν ἀπομεμονωμένον καὶ ἀναμφιβόλως σκοτεινὸν δωμάτιον μὲ ἐκ πλίνθων ἐσωτερικὸν διαχώρισμα εἶναι πιθανὸν ὅτι ἀπετέλεσεν ἱερὰν κρύπτην. Τέσσαρες ὑπερμεγέθεις διπλοῖ πελέκεις ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ μεγαλυτέρου διαμερίσματος τοῦ δωματίου μὲ ἄφθονα ἀπνηθρακωμένα λείψανα, τὰ ὁποῖα πιστεύω ὅτι εἶναι τῶν στελεῶν των¹¹⁵· εἰς τὸ μικρότερον ἄφθονοι ἄνθρακες, τέφρα καὶ καπνισμένα ἀγγεῖα ἔφερον τὸν ἀνασκαφέα Ξανθουδίδην νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἦτο ἐσχάρα¹¹⁶. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι πρόκειται περὶ ἱεροῦ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ἀνεύρεσιν εἰς τὴν ἐσχάραν ὀλμοειδοῦς ἀγγείου, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὅτι σχετίζονται μὲ τὴν λατρείαν (θεότητος ἢ νεκροῦ). Ἐπιβεβαίωσιν παρέσχεν ἡ ἀνακάλυψις ὑπ' ἐμοῦ τοῦ ἱεροῦ ἀποθέτου ὑπὸ τὸ κατώφλιον ἐνδιαμέσου πρὸς τὸ γειτονικὸν μικρὸν τετράγωνον δωμάτιον θύρας, ἣτις ἐτοιχίσθη, ὡς φαίνεται, κατὰ τοὺς ΥΜ Ια λήγοντας χρόνους¹¹⁷. Ὁ ἀποθέτης, κτιστὸς καὶ μορφῆς

¹¹¹) Δὲν ἐδημοσιεύθησαν εἰσέτι.

¹¹²) Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον τῆς εἰκ. 112, αὐτόθι.

¹¹³) Αὐτόθι, εἰκ. 2.

¹¹⁴) Στ. Ξανθουδίδου, Μινωικὸν Μέγαρον Νίρου, ΑΕ 1922, 1 κέξ., σκέδ. Α, σ. 6, εἰκ. 5.

¹¹⁵) Αὐτόθι, 12, εἰκ. 10.

¹¹⁶) Αὐτόθι, 6.

¹¹⁷) «Κρητ. Χρονικά», Α', 636· ἡ ἀνακάλυψις ἐγένετο κατὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔτους 1946.

«κασέλλας», απέδωσεν ἑκατοντάδας μικρῶν κωνικῶν κυπέλλων, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα περιεῖχον τεμάχιον κισήρεως¹¹⁸. Ἡ λατρεία οὕτω σχετίζεται μὲ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας, τὴν ὁποίαν ὁ Μαρινάτος συνεδύασε μὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1500 π. Χ.¹¹⁹. Ὡς γνωστὸν εἰς τὸ μέγαρον Νίρου ἀνευρέθη ἀποθηκευμένη μεγάλη ποσότης τριποδικῶν βωμῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη οἶκος ἀρχιερέως¹²⁰. Τὸ τεμάχιον τοιχογραφίας τὸ παριστῶν ἱερὸν κόμβον¹²¹ προέρχεται ἀπὸ τὸν κεντρικὸν διάδρομον καὶ διεκόςμει δωμάτιον τοῦ ἄνω ὁρόφου· δὲν βεβαιοῦται ὅμως ἂν τοῦτο ἦτο τὸ ὑπερίνω τῆς κρύπτης. Τὸ Μέγαρον χρονολογεῖται εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙβ - ΥΜ Ια περίοδον.

ΚΔ) Ἀνάκτορον Μαλίων. Δυτικὴ ὑπόστυλος κρύπτη¹²². Ἐπιμελοῦς κατασκευῆς ὀρθογώνιον δωμάτιον μὲ ὠραῖον ἐκ τετραγωνικῶν πλακῶν δάπεδον καὶ δύο κεντρικοὺς τετραγώνους στύλους, τῶν ὁποίων ὁ εἷς φέρει χαρακτὰ καὶ ἐπαναλαμβανόμενα τὰ σύμβολα τοῦ διπλοῦ πελέκως καὶ ἐνὸς ἀστέρος, ὁ ἄλλος ἐπίσης χαρακτὸν (εἰς τὴν ἀντικρύζουσαν τὴν μετὰ συμβόλων ἐπιφάνειαν πλευρὰν τοῦ ἄλλου) τὸ σύμβολον τῆς τριάντης. Οἱ τοῖχοι ἔφερον, ὡς φαίνεται, ἐπίχρυσμα ἐρυθρὸν. Δὲν ἀνευρέθησαν ἀντικείμενα ἐντὸς τοῦ δωματίου καὶ ἀσφαλῶς δὲν πρόκειται περὶ ἀποθήκης. Εἶχε προθάλαμον ἀνοικτὸν ἔμπροσθεν ἐν εἶδει στοᾶς (διασώζονται αἱ βάσεις δύο ἴσως ξυλίναν στύλων ἢ παρασιτάδων). Ἐπεκoinώνει διὰ βραχέος διαδρόμου μὲ σκοτεινὸν δωμάτιον ἔχον χαμηλὸν κάθισμα· κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦτου ὑπῆρχε βύθρος μὲ κεκαυμένα ὀστᾶ ζώων¹²³. Ἡ ὑπόστυλος κρύπτη δὲν ἐδέχετο φῶς εἰμὴ μόνον διὰ τῆς θύρας. Ἐπὶ τῷ ὑπερίνω δωματίῳ θὰ εἶχε δύο κίονας καὶ θὰ ἐπεκoinώνει μὲ βερόνταν. Ἀνήκει εἰς τὸ νεώτερον ἀνάκτορον, χρησιμοποιοηθεῖσα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν αὐτοῦ.

ΚΕ) Τύλισσος. Κρύπτη Οἰκίας Δ¹²⁴. Τετραγωνικὸν δωμά-

¹¹⁸) Ἀποκλείεται συμπτωματικὴ διείσδυσις εἰς τὸν μὲ στενωτάτον στόμιον ἀποθήτην.

¹¹⁹) Σπ. Μαρινάτου, Ἡ Κρήτη καὶ ὁ Χερσιτικὸς - Μικρασιατικὸς κόσμος κατὰ τὴν δευτέραν χιλιετηρίδα π.Χ., «Μικρασιατικὰ Χρονικά», Α', 72 κέξ.

¹²⁰) Ξανθοουδίδης, αὐτόθι, σ. 8 καὶ 15.

¹²¹) Αὐτόθι, εἰκ. 9, Ρ. Μ. ΙΙ 284, εἰκ. 168, ἐνθα ἀνεγνωρίσθη ὡς «ἱερὸς κόμβος».

¹²²) Fouilles exécutées à Mallia, Ire Rapport, Paris 1928, 27 κέξ., πίν. XVII. Πρὸβλ. Ρ. Μ. Ι, 436, ΙΙ, 322 κέξ., εἰκ. 183.

¹²³) Mallia, αὐτόθι 29 (δωμ. VII, 8)· ὁ βύθρος ἦτο ἐπίχρυστος. Ἀποκλείεται ἀπολύτως ἡ ἐκδοχὴ ἐστίας.

¹²⁴) J. Hazzidakis, Villas Minoennes de Tylissos, Paris 1934,

τιον, πιθανῶς σκοτεινόν, ἐπιμελῶς πλακόστρωτον, μὲ τετραγωνικὸν στῦλον ἐν τῷ μέσῳ. Ἡ διάταξις τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου ἦτο, φαίνεται, ἀρχικῶς ἢ συνήθης εἰς τὰς κρύπτας (μία σειρὰ πλακῶν κύκλω μὲ βάθυσμα εἰς τὸ κέντρον), ἀλλὰ τὸ δάπεδον ἐπεδιορθώθη. Ὁ στῦλος δὲν φέρει χαρακτὰ σύμβολα, ἀποδεδειγμένως ὅμως ἦτο ἐπίχριστος¹²⁶. Ἐντὸς τοῦ δωματίου ἀνευρέθησαν¹²⁸ μικροὶ ἰδιότυποι πίθου, δύο τρίωτα ἀγγεῖα, τὸ ἐν τῶν ὁποίων εἶναι τὸ γνωστὸν κατακόσμητον μὲ τὰς γιρλάνδας καὶ τὰ κοράλια, πῆλινοι δίσκοι μὲ ὅπας ἐξιφτήσεως¹²⁷, ἰδιότυπον σκεῦος μὲ χωριστὸν δοχεῖον ἐν τῷ μέσῳ, βιῶν σκεῦος ἐκ στεατίτου κ.ἄ. Ἀποδεικτικὰ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ δωματίου ὡς κρύπτης ἱεροῦ εἶναι τὸ ὥραϊον εὐμέγεθες εἶδωλον λατρευτοῦ τῆς θεότητος, πυραμιδικὴ βάσις διπλοῦ πελέκεως καὶ ἄφθονα δστᾶ ζῶων ἐκ θυσίας, προβάτων, χοίρων καὶ μηρὸς ταύρου (*bos primigenius*). Τὸ παράπλευρον δωματίον περιεῖχε δοχεῖα πῆλινα μὲ διαφόρους χρωστικὰς οὐσίας¹²⁹ καὶ χαλκοῦν τάλαντον. Τὸ ἀμέσως γειτονικὸν τοῦτου ἔδωκε τοὺς τρεῖς μεγάλους χαλκοὺς λέβητας καὶ τινες ἐνεπιγράφους πινακίδας, ἴσως προερχομένας ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου ἄνω δωματίου. Τὰ τρία δωμάτια ἀποτελοῦν ἐν σύνολον κλειόμενον διὰ μιᾶς θύρας. Τὸ εἰδῶλιον τοῦ λατρευτοῦ ἔπεσεν ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, ὥστε νὰ γίνεται πιθανὴ ἢ ἐκδοχὴ Ἱεροῦ μετὰ κεντρικοῦ κίονος εἰς τὸν ἄνω ὄροφον. Ἡ οἰκία χρονολογεῖται εἰς τὴν ΜΜ IIIβ - ΥΜ Ia περιόδον.

ΚΣΤ) Τύλις ος. Κρύπτη Οἰκίας Γ¹²⁹. Ἐντὸς σχεδὸν ἀκριβῶς τετραγωνικοῦ δωματίου¹³⁰, ἀσφαλῶς σκοτεινοῦ, ὑπάρχει ἐν τῷ

13, πίν. IV. Κατὰ τὰς ὑπ' ἐμοῦ γενομένας ἐργασίας ἀποκαταστάσεως ἐβεβαιώθη ἡ ἀρχικὴ διάταξις τῆς κρύπτης :

¹²⁶) Αὐτόθι, 13.

¹²⁸) Διὰ τὰ ἀνευρεθέντα J. Hazzidakis, Tyllisos à l' époque minoenne, Paris 1921, εἰκ. 6 (τρίωτοι ἀμφορεῖς), εἰκ. 16 (σκεῦος - κέρως), εἰκ. 28 (σκεῦος στεατίτου), πίν. VI (χαλκοῦν εἶδωλον), εἰκ. 29 (λέβητες χαλκοῦ), εἰκ. 31 (τάλαντον).

¹²⁷) Ὁ ἀνασκάψας ἐθεώρησεν ἀπιθάνως ὡς ἀναθηματικούς πελέκεις (Villas Min. 105. πίν. XXX, I). Πρόκειται περὶ τῶν λεγομένων ὑφαντικῶν βαρῶν. Παρατηρήθη πλειστάκις ὅτι τοιαῦτα βάρη εὐρίσκονται μὲ ἱερά ἀντικείμενα (πρὸβλ. Loom - Weights Area Ἀνακτόρου Κνωσοῦ).

¹²⁸) Τοιαῦτα ἀγγεῖα μὲ χρωστικὰς οὐσίας ἀνευρέθησαν καὶ εἰς τὴν Κρύπτην τοῦ Μονολιθ. Στύλου Φυλακωπῆς (ΜΣΤ, βλέπε κατωτέρω).

¹²⁹) Hazzidakis, Villas Min. 34, πίν. VIII, 2.

¹³⁰) Εἰς τὸ σχέδιον αὐτόθι πίν. XI δὲν ἀπεδόθη ὁ διαχωριστικὸς πρὸς τὸ τέμενος τοῖχος τοῦ δωματίου· τὸ σχέδιον εἶναι ἀτελὲς καὶ ὡς πρὸς ἄλλα σημεία. Τῶν Οἰκιῶν Τυλλίσου ἐτοιμάζεται νέα ἔκδοσις, ἣτις θὰ πραγματοποιηθῆ μετὰ τὸ πέρασ τῆς συνεχιζομένης ἀποκαταστάσεως.

μέσφ τετράγωνος στυλός. Τὸ δωμάτιον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἐν χαμηλότερον πλακόστρωτον, περιλαμβάνον τὸ ἀνατολικὸν τμήμα, καὶ ἐν ὑψηλότερον μὲ ἐπίχριστον δάπεδον, τοῦ ὁποῖου μόνον λείψανα κατὰ τὰ κράσπεδα διεσώθησαν. Εἰς τὸ πλακόστρωτον τοῦ δωματίου καὶ σχεδὸν πρὸ τοῦ στυλοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος, σώζεται πλᾶξ μὲ ἐκατέρωθεν δύο βάσεις ἐνθυμιζούσας βάσεις παραστάδων, ὅλλ' ἄνευ τῶν συνήθων ὀδοντώσεων. Ὑποθέτω ὅτι πρόκειται περὶ τῆς βάσεως θρόνου μὲ ξυλίνας παραστάδας¹⁸¹. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ὑψηλότερου τμήματος ἀνεκαλύφθη παλαιοανακτορικῶν χρόνων ἀποθέτης¹⁸². Εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν ἦτο στενότερον διαμέρισμα μὲ εἶδος τεμένους, ἀπομονωμένου διὰ διαχωρίσματος καὶ πλακοστρώτου. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθη τὸ σύμβολον τῶν ἱερῶν κεράτων ἐξ ἐπιχρίστου διὰ λευκοῦ κονιάματος πηλοχόματος¹⁸³. Ἡ θύρα τοῦ δωματίου εἶναι ὄχι ὅπου σημειοῦται ὑπὸ τοῦ ἀνασκάφαντος, ἀλλὰ πρὸς τὴν sottoscala¹⁸⁴. Ἡ προσπάθεια νὰ ἀποκλεισθῇ τὸ δωμάτιον γίνεται ἐκ τούτου φανερή. Τὰ λείψανα τοῦ ὑπεράνω τούτου διαμερίσματος, ἐπικοινωνοῦντος διὰ παραπλεύρου κλίμακος, ἐξηφανίσθησαν κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῶν ΥΜ ΙΙΙ δωματίων. Ἡ κρύπτη ἀνήκει εἰς τοὺς ΜΜ ΙΙΙβ - ΥΜ Ια χρόνους.

ΚΖ) Μεγάλου Σκλαβοκάμπου κρύπται¹⁸⁵. Ὑπὸ τοῦ ἀνασκάφαντος καθηγητοῦ Μαρινάτου σκοτεινὸν ἀπλοῦν ὀρθογώνιον δωμάτιον τῆς βορείας πτέρυγος τοῦ Μεγάλου ἐξακριβώθη ὡς ἱερὸν λόγφ τοῦ μελανοῦ στρώματος ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἀνάστροφοι ἀνευρέθησαν πολλοὶ ἄστοι κναθίσκοι. Σημειοῦται ἐνταῦθα ὅτι ἐκ τῶν ἄνω δωματίων τῶν κειμένων κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ Μεγάλου προῆλθον τὰ λίαν ἐνδιαφέροντα πήλινα σήμαντρα (σφραγίσματα), τῶν ὁποίων πολλὰ ἔχουν θρησκευτικὴν σημασίαν¹⁸⁶. ἐκ τούτων προῆλθον ἐπίσης τὸ μαρμαρινὸν κανικὸν ρυτόν, ἡ μαρμαρινὴ σφῆρα, πηλίνη κεφαλὴ ταύρου, ἡ ὄμοιοτάτη γεφυρόστομος πρόχους καὶ ἴσως ἡ μαρμαρινὴ τράπεζα (προσφορῶν·)¹⁸⁷. Ὡς ὑπόστελον κρύπτην θὰ ἐδεχόμεν τὴν μεγάλην τετραγωνικὴν αἴθουσαν μὲ τοὺς τέσσαρας τετραγωνικοὺς

¹⁸¹) Βλ. ἀνωτέρω σ. 444 διὰ τὸ ἀνάλογον Οἰκίας Β Γυψάδων.

¹⁸²) Hazzidakis, αὐτόθι 34.

¹⁸³) Αὐτόθι.

¹⁸⁴) Αὕτη ἀπεκαλύφθη κατὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως. Ἐσαλαμένως εἰς τὸ σχέδιον παρὰ Χατζηδάκη.

¹⁸⁵) Σπ. Μαρινάτου, Τὸ Μινωικὸν Μέγαρον Σκλαβοκάμπου, ΑΕ 1939 - 1941, 69 κέξ., σχέδ. εἰκ. 4 (κρύπτη ἀρ. 8, σ. 74 καὶ 78· σ. 75 - 76 καὶ 80 τετράστυλος χώρος καὶ συναφῆς ἐστία).

¹⁸⁶) Αὐτόθι, σ. 87 κέξ., εἰκ. 13 - 15, πίν. 3, I καὶ 4, I - 17.

¹⁸⁷) Αὐτόθι, πίν. 2, εἰκ. 3, 4, 6.

στύλους (τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἔχει δεσμευθῆ ἔντος τῆς γωνίας ἑνὸς προβάλλοντος ἔντος αὐτῆς δωματίου), διότι ὁ μικρὸς διαχωριστικὸς τοῦχος, σχηματίζων εἶδος τεμένους, ἀπομονώνει τὸν φυσικὸν μετὰ ρωγμῶν βράχον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη παχὺ πυρίκαιστος στῶμα ἢ ἀνεύρεσις μικροσκοπικῶν κυπελλιδίων¹³⁸ ἔντος τῶν ρωγμῶν μετὰ κεκαυμένων ὄστων ζῶων ἐνθυμίζει τὴν ἀνάλογον ἀπόθεσιν εἰς τὰς σχισμὰς τῶν βράχων τῶν Ἱερῶν Κορυφῶν¹³⁹. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἐσχηματίζετο αὐτὴ ἔχει κατ' αὐτῆς τὴν παντελῆ ἔλλειψιν ἀποχετεύσεως. Δύο νεολιθικοὶ πελέκει, οἵτινες ἀνευρέθησαν πλησίον τοῦ ἑνὸς τῶν στύλων καὶ κατὰ τὸ κατώφλιον, εἶναι ὑπὲρ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ ὑποστύλου δωματίου ὡς ἱεροῦ¹⁴⁰.

ΚΗ) Ἀνάκτορον Φαιστοῦ. Ὑπόστυλος κεντρικὴ κορύπτη¹⁴¹. Ἀνήκει εἰς τὴν ΜΜ III περίοδον καὶ ἔχει δύο ὀρθογωνίους παραλληλεπίεδους στύλους, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος, παρὰ τὴν δίδυμον θύραν, συνδέεται μὲ διατοίχισμα μὲ τὸν ἔναντι δυτικὸν τοῦχος, ὁ δὲ ἕτερος παραμένει εἰς τὸ κέντρον τοῦ οὕτω δημιουργουμένου τετραγωνικοῦ χώρου¹⁴². Ὁ εἷς τῶν στύλων φέρει χαρακτὸν τὸ σύμβολον τοῦ κερανοῦ. Τὸ δάπεδον εἶναι πλακόστρωτον. Ἐτερον κατὰ μῆκος διαχώρισμα διαχωρίζει εἶδος τεμένους. Δύο ὑψηλότερα δάπεδα ἀντιπροσωπεύουν τὰς δύο τελευταίας φάσεις τοῦ νεωτέρου ἀνακτόρου, ἐν πολὺ βαθύτερον, ἐπίχριστον μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα δάπεδον ἀνήκει εἰς τὸ πρῶτον ἀνάκτορον¹⁴³. Ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τῆς κορύπτης ἀνευρέθη ἀφθονος κεραμικὴ τῆς ΜΜ III φάσεως. Ὁ ἀνασκάψας ἐδέχθη ἀρχικῶς τὴν ἐκδοχὴν περὶ ἱεροῦ. Οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τοῦ ἄνω ταύτης δωματίου.

¹³⁸) Αὐτόθι, 76, ὅπου ἀναφέρονται δύο μόνοι ἂν δὲν μὲ ἀπατᾷ ἡ μνήμη ἀνευρέθησαν περισσότεροι. Οἱ κυπελλίσκοι τοῦ πίν. 2,5 προέρχονται ἐν μέρει ἐκ τοῦ δωμ. 8.

¹³⁹) Βλ. Ν. Πλάτωνος, Τὸ Ἱερόν Μαζᾶ καὶ τὰ Μιν. Ἱερά Κορυφῆς «Κρητ. Χρονικά» Ε', 95 κέξ.

¹⁴⁰) Ὁρθῶς χαρακτηρισθέντες ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος ὡς ἱερά ἢ μαγικά ἀντικείμενα.

¹⁴¹) Palazzo Minoico di F e s t'ò s I, 122, εἰκ. 51 (σχέδ.).

¹⁴²) Δὲν ἀποκλείεται τὸ ἐκληφθῆν ὡς διατοίχισμα νὰ εἶναι χαμηλὸν πόδιον ὡς εἰς τὴν κορύπτην τῆς ΝΑ οἰκίας Κνωσοῦ (Θ).

¹⁴³) Τοῦτο πιθανῶς δεικνύει ὅτι τὰ δωμάτια τοῦ πρώτου Ἀνακτόρου εὐρίσκοντο, ὡς τὰ ἀντίστοιχα τῆς προσόψεως, εἰς πολὺ βαθύτερον ἐπίπεδον καὶ ὅτι ἡ νῦν σωζομένη κορύπτη εἶναι τῆς πρώτης νεοανακτορικῆς φάσεως (ΜΜIII). Βλ. ἀντίστοιχον Ἱερόν δωματίον μὲ βόθρον εἰς τὸ κέντρον εἰς ΜΜ I οἰκίαν τῆς Δυτ. Αὐλῆς (BSA, XXX, 33 κέξ., πίν. XI, I).

ΚΘ) Ἀνάκτορον Φαιστοῦ. Βορεία κρύπτη¹⁴⁴. Παρὰ τὴν σειρὰν τῶν θησαυροφυλακείων παρὰ τὰ ὁποῖα, καταπεσὼν ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, ἀνευρέθη ὁ περίφημος πῆλινος ἐνεπίγραφος δίσκος τῆς Φαιστοῦ, ὑπάρχει μικρὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον, ἑλλιπὲς τὸν βόρειον τοῖχον, μὲ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ μέσον, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἀνευρέθη ὀλόκληρος σειρὰ τριποδικῶν χυτῶν καὶ κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν πλαστικὸν πῆλινον ρυτὸν μορφῆς ὀλοκλήρου ταύρου¹⁴⁵, ἀνήκοντος ἴσως εἰς τὴν ΜΜ III περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποίηθη ἢ κρύπτη. Εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν δύναται νὰ πρόκειται περὶ μαγειρείου, ἀφοῦ τὸ δωμάτιον ἦτο κλειστὸν καὶ σκοτεινόν· τὸ ρυτὸν καὶ ἡ γειτονία μὲ τὸν θησαυρὸν τοῦ ἱεροῦ ἀποδεικνύει ὅτι ἦτο κρύπτη λατρείας. Παράπλευρον δωμάτιον περιεῖχε πλουσίαν συλλογὴν ΜΜ III ἀγγείων¹⁴⁶. Τὸ ἄνω προφανῶς μετὰ κίονος δωμάτιον, ἐπεκοινῶνει μὲ τὸ ἀρχαιοφυλάκειον ἔξ οὗ ὁ Δίσκος.

Λ) Φαιστιός. Κρύπτη Νοτίας Οἰκίας¹⁴⁷. Ἐν τετραγωνικῶν δωμάτιον μὲ κεντρικὸν τετράγωνον στῦλον ἀναγνωρίζεται ὡς ΜΜ οἰκία κάτω ἀπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ τῆς Ρέας· εἶναι πλακόστρωτον καὶ ἀναμφιβόλως ἦτο σκοτεινόν. Ὁ στῦλος τοῦ ἔχει χαρακτηριστὸν τὸ σύμβολον τοῦ στάχους. Ἄτυχῶς δὲν ἀναφέρεται τί ἀνευρέθη ἐπὶ τόπου. Ἐνδιαφέροντα ὅμως τεμάχια διακοσμητικῶν τοιχογραφιῶν σημειοῦται¹⁴⁸ ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὸν στενὸν ἀνασκαφέντα ἀτελῶς χώρον τῆς οἰκίας, ἴσως καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω τῆς κρύπτης δωματίου. Ἡ κρύπτη ἀνήκει εἰς τὴν παλαιοανακτορικὴν ἐποχὴν. Δὲν γνωρίζομεν καλῶς τὰ ἐπὶ τόπου οἰκοδομηθέντα νεοανακτορικά κτήρια. Ὑπάρχει ἡ πιθανότης ὅτι διὰ μέσου τῶν γεωμετρικῶν χρόνων διειρηθή η ἄναμνησις τῆς ὑπάρξεως ἐκεῖ προελληνικοῦ ἱεροῦ, διὰ τοῦτο δὲ ἀνιδρῦθη ναὸς εἰς τὴν Ρέαν· ἄλλως καὶ ὁ ἑλληνικὸς ναὸς τῆς Κνωσοῦ, πιθανῶς καὶ αὐτὸς ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ρέαν¹⁴⁹, ἔκειτο σχεδὸν ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀνακτόρου.

ΛΑ) Ἀγ. Τριάς. Κρύπτη Μιν. Ἐπαύλεως¹⁵⁰. Τετράγω-

¹⁴⁴) Festos I, 357, εἰκ. 211 (vano XLI, 102), II, 392 - 3, εἰκ. 256.

¹⁴⁵) Αὐτόθι, II, εἰκ. 257, σ. 393.

¹⁴⁶) Αὐτόθι, I, 359, εἰκ. 212.

¹⁴⁷) Αὐτόθι, 170, εἰκ. 72.

¹⁴⁸) Αὐτόθι, 172, πίν. XL, E I, 5.

¹⁴⁹) P. M. I. 635, II, 5 - 7, εἰκ. 2.

¹⁵⁰) Rapporto sugli scavi eseguiti ad Hagh. Triada e Festo, «Mem. R. Ist. Lomb.» XXI - XXII (Ser. III), 238 ὅπου ἀναγνωρίζεται ὅτι πρόκειται περὶ κρύπτης Ἱεροῦ. Banti, Culti, etc. 18, ὅπου θεωρεῖται ὡς ἀποθήκη.

νον δωμάτιον ἐπιμελῶς ἐπενδεδυμένον διὰ γυψοπλακῶν μὲ τετραγωνικὸν στῦλον ἐν τῷ μέσῳ· σειρὰ πλακῶν σχηματίζει κύκλῳ τοῦ στύλου τετραγώνον, τὸ ὁποῖον ἀφήνει ἐν τῷ μέσῳ καὶ περὶ τὸν στῦλον τετραγωνικὸν βάθυσμα, ὡς συμβαίνει συνήθως εἰς τὰς κρύπτας. Τὸ πλακόστρωτον τοῦτο ἦτο προσβατὸν διὰ πλακὸς ἀπὸ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας. Τόσον ὁ λοιπὸς περιβάλλον χώρος, ὅσον καὶ τὸ βάθυσμα ἔχουν δάπεδον πατητοῦ χώματος. Ἐντὸς τοῦ δωματίου δὲν ἀνευρέθησαν πίθοι ἢ ἄλλα μεγάλα ἀγγεῖα· ἢ ὑπόθεσις ὅθεν περὶ ἀποθήκης οὐδαμοῦ στηρίζεται. Εἰς τὸ ἀμέσως γειτονικὸν πρὸς δυσμὰς δωμάτιον ἀνευρέθησαν τρία εἰδώλια λατρευτῶν καὶ δύο ἀναθηματικά ζώδια (καθήμενα ἀγρίμια)¹⁵¹· γειτονικὸν ἐπίσης εἶναι τὸ διαμέρισμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνευρέθησαν ἀποθηκευμένα τὰ χαλκᾶ τάλαντα¹⁵². Ἀμέσως ἔξω τοῦ δωματίου τοῦ Ἱεροῦ καὶ παρὰ τὴν εἰς αὐτὸ ἀνερχομένην μικρὰν καὶ στενὴν κλίμακα ὑπάρχουν δύο μικρὰ δωμάτια τῶν ὁποίων τὸ ἐν ἔχει ὀλόκληρον σειρὰν κυκλικῶν λεκανῶν μὲ προεξέχον κέντρον· ἐνθυμίζει τὸ ἀντίστοιχον διαμέρισμα διακονικοῦ τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (Vat Room). Δὲν ἐξακριβοῦται τι περὶ τοῦ πιθανῶς ἄνω τῆς κρύπτῃς ὑπάρχοντος δωματίου. Χρησιμοποίησις τῆς κρύπτῃς ἐγένετο κατὰ τὴν ΜΜ IIIβ - ΥΜ Ια ἐποχὴν.

Λβ) Ἀγία Τριάδα. Κρύπτη Οἰκίας περιοχῆς Θόλων¹⁵³. Δωμάτιον ἐν μέρει διατηρούμενον, ἀλλὰ πιθανῶς ἀρχικῶς τετραγωνικόν, μὲ δύο τετραγώνους στύλους κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ δωματίου· ὁ ἕτερος τούτων φθάνει εἰς ὕψος 1,30 μ. Ἡ ἐποχὴ χρησιμοποίησεως τοῦ δωματίου εἶναι παλαιότερα τῆς χρονολογίας τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ταφῶν. Αἱ ταφαί, περιορισθεῖσαι μόνον εἰς τὸ δωμάτιον τῶν στύλων, ἦσαν εἰς στρῶμα ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου. Γεγονὸς εἶναι ἢ ἐντὸς τοῦ δωματίου ἀνάμιξις τῶν στρωμάτων, τὸ κατώτερον ὅμως, τὸ ὁποῖον δὲν περιεῖχε κηθόλου ὁστὰ ταφῶν, ἦτο ἐν μέρει ἀδιατάρακτον. Ὅπως δὲποτε ἀποκλείεται ἢ τυχαία συγκέντρωσις, μάλιστα εἰς τόσον στενὸν χώρον, τῶν πολυαρίθμων πολυτίμων ἀντικειμένων, ὡς ἐδέχθη ἡ Βanti, μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐξ οἰκιῶν εὐρισκομένων εἰς ὑψηλότερον

¹⁵¹) Οὕτω ἢ Βanti· ἀντιθέτως εἰς τὴν προκαταρκτικὴν ἔκθεσιν ἀναφέρονται «πολλὰ εἰδώλια» καὶ ὑπάρχει πράγματι εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου μακρὰ σειρὰ τοιούτων. Bossert, *Alt Kreta*³ 1937, εἰς 311 - 312. Βanti, *Culti* etc. 19· τὰ ἀγρίμια εἶναι ἀδημοσίευστα.

¹⁵²) Ρ. Μ. II, 624, εἰκ. 391. Ἐπενθυμίζω ὅτι τάλαντον ἀνευρέθη εἰς τὸ γειτονικὸν δωμάτιον τῆς Κρύπτῃς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ).

¹⁵³) R. Paribeni, *Ricerche nel Sepolchr. di Hagh. Triada*, «*Mon. Ant.*» XIV (1905), 720 κέξ., εἰκ. 22 - 23. Βanti, *Culti*, 23 κέξ., ὅπου αὕτη ἀρνεῖται καὶ πάλιν νὰ ἀναγνωρίσῃ δωμάτιον λατρείας.

ἐπίπεδον τοῦ λόφου κατολισθήσεως. Ἡ ὑπόθεσις χρησιμοποίησεως τοῦ δωματίου ὡς ἱεροῦ, γενομένη παραδεκτὴ ὑπὸ τῶν Nilsson καὶ Evans¹⁵⁴, κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένη. Εἰδώλια τοῦ τύπου τῶν ἀνευρεθέντων οὐδέποτε εὐρίσκονται εἰς τάφους¹⁵⁵ καὶ εἶναι ζήτημα ἂν χρυσᾶ κοσμήματα ἀποδεικνύοντα ἐπιφανῆ νεκρὸν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελέσουν κτερίσματα ταφῆς γενομένης προχείρως ἐντὸς ἐρειπίων. Τὰ ἀνευρεθέντα¹⁵⁶ δικαιολογοῦν ἀντιθέτως *reculium* ἱεροῦ μετὰ τοῦ συναφοῦς εἰς αὐτὸ θησαυροφυλακείου. Τὰ κύρια εἶναι: α) τὸ μέγα εἶδωλον μὲ τὴν «πολύμαστον» ἐσθῆτα (κατὰ τὴν γνώμην μου εἶδωλον θεότητος)· β) μία σειρὰ εἰδωλίων μὲ κυλινδρικήν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐσθῆτα εἰς λατρευτικὴν στάσιν¹⁵⁷· ἐν εἶδωλον τῆς σειρᾶς παριστᾷ αἰωρουμένην μορφήν παιδίσκης ἐπὶ αἰώρας, τῆς ὁποίας τὰ στηρίγματα εἶναι ἀκριβῶς στῦλοι μετὰ πτηνῶν ἐπ' αὐτῶν¹⁵⁸· γ) ἀγγεῖον πλαστικὸν ἐξ ἀλαβάστρου εἰς μορφήν ἐγκύου, ἴσως μάλιστα τικτούσης πιθήκου¹⁵⁹· δ) σφῦρα ἐκ γρανίτου· ε) ὀλόκληρος σειρὰ χρυσῶν κοσμημάτων, ἴσως διακόσμου ἱερείας, ἀποτελούντων ἐν σύνολον (περιδέριον ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ μὲ ἀμυγδαλοειδεῖς καὶ σταγονοειδεῖς ψήφους, τρεῖς ψῆφοι εἰς σχῆμα κεφαλῶν ταύρων καὶ δύο εἰς σχῆμα συσπειρουμένων αἰλούρων, ἐν περίπατον μὲ ἕξ ἐπ' αὐτοῦ ἀντικείμενα μαγικῆς σημασίας)· στ) μία σφιγξ κατακεκλιμένη ἐκ στεατίτου, ἴσως σπονδικὸν δοχεῖον· ζ) ἐπίχρυσα κέρατα ταύρου· η) εἰδώλιον χαλκοῦν βοός· θ) ἰδιόρρυθμον σκεῦος κολουροκωνικὸν μὲ ὄπας, ἀνάλογον ἄλλων θεωρουμένων διὰ τὰς ἐπ' αὐτῶν παραστάσεις βουκράων καὶ διπλῶν πελέκων¹⁶⁰ ὡς ἱερῶν (εἶδος σαμνίων διὰ τὸ αἶμα τῶν θυσιαζομένων ζώων). Σχεδὸν ἅπαντα (πιστεύω καὶ τὰ πῆλινα εἰδώλια) χρονολογοῦνται εἰς τὴν MM IIIβ - YM Ia περίοδον.

¹⁵⁴) Nilsson², 300 κέξ., 331 σῆμ. 7.

¹⁵⁵) Βλ. Nilsson, ἔ. ἀ.

¹⁵⁶) Εἰκόνας παρὰ Paribeni, ἔ. ἀ. 24 - 47.

¹⁵⁷) Ἡ Banti, (ἔ. ἀ. 24), ἀπέκλινεν εἰς χαμηλὴν χρονολόγησιν τῶν ὁμοῦς εἶναι ὁμοία καὶ ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ἀνευρεθέντα εἰς ἱερὸν τῆς δυτικῆς πτέρυγος τῆς Ἐπαύλεως (αὐτόθι σ. 19 κέξ. εἰκ. 6 - 8), τὰ ὁποῖα θεωρεῖ ὡς YMI.

¹⁵⁸) Ἡ Banti, (αὐτόθι 23) ἀμφιβάλλει, διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς αἰώρας μὲ τοὺς στῦλους καὶ διὰ τὴν ἱερὰν σημασίαν τῆς. Ἀντιθέτως ὁ Nilsson², 331, σῆμ. 7.

¹⁵⁹) Τὸ σῶμα τοῦ πιθήκου ἀνευρέθη τελευταίως ὑπὸ τοῦ φύλακος καὶ συνηρμόσθη ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὴν ἀρχικῶς νομισθεῖσαν ἀνθρωπίνην κεφαλὴν (Paribeni, ἔ. ἀ. εἰκ. 25).

¹⁶⁰) Βλ. τὰ ἐκ Παλαικάστρου BSA, Suppl. I (1923), πίν. XII καὶ VIII, πίν. XVII, 5 (τὸ δεῦτερον ἀνευρεθὲν μὲ ποιήτρια διακοσμούμενα διὰ διπλῶν πελέκων).

ΛΓ) Κουμάσα. Ἱερὸν Συνοικισμοῦ¹⁶¹. Εἰς μίαν τῶν οἰκιῶν κρύπτη τετράγωνος μὲ κίονα (ἢ στῦλον) εἰς τὸ μέσον, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν δλόκληρος σειρὰ τελετουργικῶν σκευῶν (τεμάχιον τραπέζης προσφορῶν, ὁμοίας τοῦ Ἱεροῦ τῆς Φαιστοῦ, κωνικὴ πηλίνη στήλη, μικρὰ λιθίνη τράπεζα προσφορῶν, βαίτυλος μορφῆς τροχοῦ τροχαλίας καὶ τινα ἀγγεῖα)¹⁶². Εἰς μεταγενεστέραν, μετανακτορικὴν περίοδον ἀνήκουν τὰ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἀνευρεθέντα εὐμεγέθη κυλινδρικά σκεύη μὲ τὰς ὀφιοειδεῖς λαβὰς¹⁶³. Ἀτυχῶς δὲν ἔχομεν περισσοτέρας πληροφορίας περὶ τῆς ἐνδιαφερούσης ταύτης κρύπτης.

ΛΔ) Ἀπεσωκάρι. Κρύπτη Θολωτοῦ τάφου¹⁶⁴. Τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου χαρακτηριστικῆς μορφῆς τετράγωνον δωμάτιον, μὲ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ μέσον, συνδεόμενον μὲ βοηθητικὸν χώρον διὰ τοίχου διαχωριζόμενον, προθάλαμον καὶ ὀπίσθιον δωμάτιον, διὰ τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ εἴσοδος εἰς τὸν θόλον, ὀρθῶς ἠρμηνεύθη ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος ὡς δωμάτιον λατρείας. Οὐδεμία ταφή εὐρέθη ἐντὸς αὐτοῦ, ἀπέδωκεν ὅμως τινὰ τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν λιθίνων καὶ πηλίνων ἀγγείων, χρονολογουμένων εἰς τὴν ἀμέσως πρὸ τῆς παλαιοανακτορικῆς ἐποχῆς ΜΜ Ια καὶ τὴν ἀρχομένην παλαιοανακτορικὴν ΜΜ Ιβ περίοδον. Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὴν στενὴν πλευρὰν τοῦ προθαλάμου θρανίου ἐκ πλακὸς ἑξαγωνικῆς, προφανῶς ἱερᾶς τραπέζης· πρὸ ταύτης συσσωμάτωμα ἀπέδιδεν ἀόριστον μορφὴν ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου τεχνητῶς ἀπεδόθη ὁ ὀμφαλός¹⁶⁵. Οὕτω ἐπεβεβαιώθη ἡ ἐντὸς τῆς κρύπτης νεκρικὴ λατρεία.

ΛΕ) Γουρνιά. Κρύπτη Οἰκίας Εε¹⁶⁶. Τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ τετράγωνον στῦλον εἰς τὸ μέσον· ἔχει προθάλαμον καὶ ἄλλο μικρὸν διαμέρισμα, ἴσως βοηθητικόν. Ἐξω ἀμέσως τῆς κρύπτης ἀνευρέθη τρίτος ἀμφορεὺς μὲ διακόσμησιν διπλῶν πελέκειων συνδυαζομέ-

¹⁶¹) Xanthudides, Vault. Tombs of Messarà, σ. 50. «Arch. Anzeiger», 1907, 108. Δυστυχῶς τὸ Ἱερὸν παρέμεινε ἀδημοσίευτον.

¹⁶²) Ἀὐτόθι, πίν. XXXIII.

¹⁶³) Ὁ καθ. Μαρινᾶτος πρῶτος ἀπέδειξε ὅτι τὰ 4 σωληνωτὰ σκεύη ἀποτελοῦν δύο μόνον καὶ ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΙ περίοδον (βλ. Μαρινᾶτου, Αἱ Μινωικαὶ Θεαὶ τοῦ Γάζι, 1937, σ. 284, ὑποσ. 3).

¹⁶⁴) Fr. Matz, Forschungen auf Kreta, Berlin 1950 (Aug. Schörgendorfer. Ein mittelminoisches Tholosgrab bei Apesokari σ. 18 (Raum G.) πίν. 16, 18 (1 - 2).

¹⁶⁵) Ἀὐτόθι 19· ὁ ἀνασκαφεὺς θεωρεῖ ὅτι τὸ εἶδωλον ἔκειτο ἀρχικῶς ἐπὶ τῆς πλακὸς, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὡς βωμόν.

¹⁶⁶) Boyd - Hawes, Gournia, Philadelphia, 1908. Βλ. γενικὸν σχέδιον τῆς πόλεως.

νων με τὸν ἱερὸν κόμβον, συνδυαζομένην με πλουσίαν φυτικήν¹⁶⁷. Ἄτυχως οὐδὲν πλέον γνωρίζομεν περὶ τῆς κρύπτης ταύτης καὶ τοῦ ἴσως ὑπὲρ αὐτὴν κειμένου δωματίου μετὰ κίονος. Ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ΥΜ Ια περίοδον.

ΛΣΤ) Ψεῖρα. Κρύπτη Οἰκίας Β¹⁶⁸. Τετραγωνικὸν δωμάτιον, ἀπομεμονωμένον ἀπὸ τὸ λοιπὸν συγκρότημα δωματίων καὶ τὸ ὁποῖον εἶχε κλιμακωτὴν πρόσβασιν. Περὶ αὐτοῦ δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρως πληροφορίας δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχουν λείψανα κεντρικοῦ στύλου, ἐντὸς ὅμως αὐτοῦ ἀνευρέθη ὁ θαυμάσιος πίθος μετὰ τὴν διακόσμησιν τῶν βουκράνων, μεταξὺ τῶν κερτίων τῶν ὁποίων ἐμφανίζεται ὁ διπλοῦς πέλεκυς, καὶ σειρὰν ὄλην διπλῶν πελέκων¹⁶⁹. Ἡ αὕτη οἰκία ἔχει καὶ ἄλλο ἱερὸν μετὰ θρανίον (βλ. κατωτέρω), Ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙΒ · ΥΜ Ια περίοδον.

ΛΖ) Ψεῖρα. Κρύπτη Οἰκίας Δ¹⁷⁰. Ὁρθογώνιον δωμάτιον με ἐνισχυμένους τοίχους καὶ με δύο ἀντηρίδας ἐνισχυτικές, προφανῶς ἵνα ὑποβαστάσουν τὸ μέγα βάρος τοῦ ἄνω δωματίου· ἔχει κατὰ τὸ μέσον παραλληλεπίπεδον στῦλον. Εἶναι ἐπιμελῶς πλακόστρωτον, ὡς καὶ τὸ γειτονικὸν του τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀποθήκη τοῦ πρώτου. Ὅτι τὸ διαμέρισμα ἦτο σημαντικὸν ἀπέδειξε τὸ γεγονός ὅτι ἐκ τῶν ἐννέα πίθων τοῦ τελευταίου δωματίου δύο ἦσαν λαμπρότατα διακεκοσμημένοι με πλέγμα σπειρῶν καὶ ἐνεφάνιζον ὠραίαν πλαστικὴν ἀπόδοσιν τοῦ χεῖλους¹⁷¹. Ἀνήκει εἰς τὴν ΥΜ Ια περίοδον.

ΛΘ) Παλαίκαστρο. Κρύπτη Οἰκοδομικοῦ τετραγώνου δ¹⁷². Ἐπίμηκες διαμέρισμα ἀριστερὰ τῶ εἰσερχομένων εἰς τὸ μέγαρον 19 μετὰ τετραγωνικὸν στῦλον «in situ». Θὰ ἐδίσταξέ τις νὰ θεωρήσῃ ὡς κρύπτην ἱεροῦ τὸ δωμάτιον τοῦτο, ἀν δὲν εὐρίσκοντο παρὰ τὸν στῦλον αἱ βάσεις τῶν τριῶν κίωνων τοῦ ἀντιστοίχου δωματίου τοῦ ἄνω ὀρόφου (ἴσως καὶ ἐνταῦθα τρικιονίου ἱεροῦ).

Μ) Παλαίκαστρο. Κρύπτη Οἰκοδομικοῦ τετραγώνου π¹⁷³. Σχεδὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον με τετράγωνον στῦλον εἰς

¹⁶⁷) Gournia, αὐτόθι, πίν. IX, 28.

¹⁶⁸) R. Seager, Excav. on the Island of Pseira, Philad. 1910, σ. 26, σχέδ. πίν. I.

¹⁶⁹) Αὐτόθι, πίν. VII.

¹⁷⁰) Αὐτόθι, 15, σχέδ. πίν. I.

¹⁷¹) Αὐτόθι, 28, εἰκ. 9.

¹⁷²) BSA IX, 293 (δωμ. δ 20), σχέδ. πίν. VI.

¹⁷³) BSA XI, 287, σχέδ. πίν. XIII (δωμ. 27).

τὸ μέσον. Δυστυχῶς ἀγνοοῦμεν τί εὐρέθη ἐντὸς τῆς κρύπτης ταύτης· ἐκ δωμάτων ὅμως τῆς αὐτῆς οἰκίας προῆλθον δύο ρητὰ διακοσμούμενα μὲ τὰ ἱερά κέρατα καὶ τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναχρησιμοποίησεως τῆς οἰκίας (ΥΜ IIIα) ¹⁷⁴. Πιθανῶς ὑπῆρχεν ἄνω ἀντίστοιχον μετὰ κίονος δωμάτιον. Ἡ κρύπτη ἐχρησιμοποιήθη ἀπὸ τὴν ΥΜ Ia περίοδον.

ΜΑ) Παλαίκαстро. Κρύπται οἰκοδομικοῦ τετραγώνου χ ¹⁷⁵. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ τέμενος καὶ ὁ ναὸς τοῦ Δικταίου Διὸς ἐξετείνοντο ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου χ, τοῦ ὁποῖου τὰ λείψανα τῶν οἰκῶν ἐκαλύφθησαν ἀπὸ παχὺ στρώμα πλήρες ἀναθημάτων καὶ τμημάτων ἀρχιτεκτονικῆς πηλοπλαστικῆς. Τοῦτο δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας διὰ τὸ ἰδιότυπον καὶ μορφῆς κρύπτης τετράγωνον δωμάτιον χ 66 κατὰ τὴν βορείαν γωνίαν τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑστερομινωικοῦ I συγκροτήματος, εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ὁποῖου σχηματίζεται διὰ κοινιάματος ἐν τετραγώνῳ ἑλληνικὸς σταυρός ¹⁷⁶. Τὸ ἀμέσως γειτονικὸν δωμάτιον εἶχεν εἰς τὸ κέντρον τοῦ δαπέδου του μονόλιθον μεγάλην ὀρθογωνίαν πλάκα. Ἀμφότερα τὰ δωμάτια εἶναι ὑπόγεια καὶ πιθανῶς ἦσαν προσβατὰ ἐκ τῶν ἄνω. Εἰς τὰ ἀμέσως γειτονικά θεμέλια διαμερίσματα 61,62 ἀνευρέθησαν, προφανῶς καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, 35 λίθινα ἀγγεῖα (μὲ τὰ εἰς γειτονικά διαμερίσματα ἀνευρεθέντα 46) ¹⁷⁷ μετὰξὺ τούτων εἶναι θαυμάσιον ρυτὸν ἐκ λιπαρίτου ὠοειδοῦς ἐπιμήκους σχήματος, τρία ἀγγεῖα μορφῆς σπυρίδος, καὶ μαρμαρίνη σφύρα. Τὸ σύνολον τοῦτο ἀναμφιβόλως ἀνήκεν εἰς θησαυρὸν ἱεροῦ καὶ ἔχει τὸ ἀντίστοιχόν του εἰς τὸν θησαυρὸν τῶν λιθίνων ἀγγείων τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ. Εἰς τὸν αὐτὸν θησαυρὸν ἀνήκεν ἕξοχος ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ πρόχους μὲ διακόσμησιν ἐλισσομένου φυλλώματος ¹⁷⁸. Οὔτω φαίνεται λίαν πιθανὴ ἡ ὑπαρξίς ἄνω ἀντιστοίχου πρὸς τὰς κρύπτας ἱεροῦ. Ἡ παρουσία σημαντικῶν ἱερῶν εἰς τὸ οἰκοδομικὸν τετράγωνον χ — πλῆθος ἱερῶν ἀντικειμένων ἐν συνδυασμῷ μὲ ἱερὸν μετὰ θρανίου (βλ. κατωτέρω) — καὶ ἐπίσης εἰς

¹⁷⁴) BSA X, 214, εἰκ. 5.

¹⁷⁵) BSA XI, 278 - 279, εἰκ. 9 (δωμ. 66 καὶ 64).

¹⁷⁶) Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι ἡ ἀπόδοσις τοῦ σταυροῦ ἔχει ἐνταῦθα συμβολικὴν ἔννοιαν. Περὶ τοῦ σταυροῦ ὡς συμβόλου βλ. Picard, αὐτ. 158, Nilsson², 421 κέξ., P. M. I, 515 κέξ., BSA IX, 90. Ὑπάρχουν πλείεσται ὅσαι ἀποδείξεις τῆς ἱερᾶς συμβολικῆς σημασίας τοῦ σταυροῦ, τὴν ὁποῖαν παρὰ ταῦτα ἤρνηθη ὁ Nilsson.

¹⁷⁷) BSA Suppl. I (1923), 132 κέξ., πίν. XXX (τὸ ἐκ λιπαρίτου ρυτὸν 136 εἰκ. 117, ὅπου τοῦτο ἐσφαλμένως ἐθεωρήθη ὡς ἐκ στεατίτου).

¹⁷⁸) BSA IX, 280, εἰκ. II.

τὸ γειτονικὸν π, ὅπου πιστοποιεῖται ἢ ὑπαρξίς σημαντικοῦ στρώματος θυσῶν μετὰ πολλῶν ἀναθημάτων καὶ σκευῶν ἱερῶν, μάλιστα εἰς σχῆμα πλαστικῶν ρυτῶν κεφαλῆς ταύρου¹⁷⁹, ἐρμηνεύει ἴσως τὴν κατὰ χώραν ἴδρυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἱεροῦ τοῦ Κρηταγενοῦς Δικταίου Διός.

ΜΒ) Ζάκρο. Κρύπτη Οἰκίας Α¹⁸⁰. Δωμάτιον τετραγωνικὸν μὲ τετράγωνον στῦλον πρὸς τὸ βάθος καλυπτόμενον διὰ κονιάματος χρώματος κυανοῦ ἐντὸς τοῦ δωματίου καὶ δεξιὰ τῆς εἰσόδου ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ δαπέδου σύστημα δύο λεκανῶν, τῶν ὁποίων ἡ μεγαλύτερα ἔχυνε τὸ ὕγρον τῆς εἰς μικροτέραν δευτέραν¹⁸¹. Ὅπισθεν ἀκριβῶς τοῦ στύλου ὑπῆρχε γωνιακὸν παχὺ ἐκ πλίνθων διαχώρισμα, ἀπομονοῦν ἐσώτερον διαμέρισμα. Ὁ στῦλος δὲν ἐξεπλήρωσε τεκτονικὴν λειτουργίαν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀνασκάψας Hogarth δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἦτο ἱερός. Εἰς τὸ ἀμέσως γειτονικὸν ἀριστερὰ δωματίον ἀνευρέθη σύνολον χαλκῶν ἐργαλείων καὶ μέγα πλῆθος (ἄνω τῶν 500) σφραγισμάτων ἐπὶ πηλοῦ (σημάντρων) μετὰ τινων πινακίδων γραφῆς¹⁸². Τὰ θέματα τῶν σημάντρων σχετίζονται μὲ τὴν λατρείαν καὶ μὲ ἀλλόκοτα δαιμονικά ὄντα. Ἐσώτερον ὑπῆρχεν ἀποθήκη μὲ πλῆθος πίθων. Οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τῶν ἀντιστοίχων ἄνω δωματίων. Ἡ οἰκία εἶναι ΥΜ Ι.

ΜΓ) Ζάκρο. Κρύπτη Οἰκίας Δ¹⁸³. Ὁρθογώνιον μᾶλλον τετραγωνικὸν δωματίον μὲ τετράγωνον στῦλον εἰς τὸ μέσον ἐπικοινωνεῖ διὰ τριῶν βαθμίδων μὲ ἐσώτερον διαμέρισμα. Ἡ κρύπτη ἦτο ὑπογεία καὶ ὁ ἀνασκάψας πιστεύει ὅτι κλίμαξ κατήρχετο ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου δωματίου ἄνω (πολὺ πιθανὸν μετὰ κίονος) διὰ τῶν στενῶν ἀδιεξόδων τοῦ βορείου τοίχου· ταῦτα ὅμως, λαξευτὰ ἐντὸς τοῦ βράχου, ἴσως προωρίζοντο δι' ἱερὸν σκοπὸν, διότι τὸ ἔν τούτων ἔχει ἐκτισμένον ἐντὸς τοῦ τοίχου λίαν ἐπίμηκες δίωτον ἀγγεῖον μὲ τετρημένον πυθμένα (διὰ σπονδᾶς;) καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου του ἡμικυκλικὸν βάθρον.

¹⁷⁹) BSA XI, 287 (κυρίως ἄνω τῶν δωμ. 41 καὶ 43).

¹⁸⁰) BSA VII, 130 κέξ., σχέδ. εἰκ. Β.

¹⁸¹) Ὁ ἀνασκάψας ἠρμήνευσεν ὡς wine - press. Οὐδόλως ὅμως ἀποκλείεται ἢ διὰ τελετουργικοὺς σκοποὺς χρησιμοποίησις τοῦ συστήματος λεκανῶν, ἀφοῦ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων φαίνεται πολὺ πιθανὴ ἡ χρῆσις τῶν λεκανῶν διὰ καθαρμῶς εἰς τὰς κρύπτας.

¹⁸²) Αὐτόφθι, σ. 132 κέξ. εἰκ. 44 - 45. Τὰ σφραγίσματα ἐδημοσιεύθησαν ἐν JHS XXII, 76 κέξ., πίν. VI - X. BSA XVII, 254 - 265 καὶ ὑπὸ Doro Levi, «Annuario» VIII - IX, σ. 157 κέξ., πίν. XV - XVIII.

¹⁸³) BSA VII, 134, σχέδ. εἰκ. Β καὶ πίν. IV, 4. Ἀτυχῶς ἡ δημοσίευσίς τῶν Οἰκιῶν Ζάκρου εἶναι λίαν ἀτελής.

Πίθοι δὲν ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου· οὐδὲν χαρακτηριστικὸν ἀντικείμενον ἀνευρέθη ἐντὸς αὐτοῦ. Ἡ Οἰκία ἀνήκει εἰς τὴν ΥΜ Ι ἐποχὴν.

Ἐξω τῆς Κρήτης αἱ κρύπται τῶν τετραγώνων κιόνων εἶναι σπανιώταται καὶ δὲν ἀπαντοῦν εἰμὴ εἰς κτήρια τῆς παλαιότερας μυκηναϊκῆς περιόδου οἰκοδομηθέντα ὑπὸ ἄμεσον κρητικὴν ἐπίδρασιν ἢ καὶ ὑπὸ Κρητῶν. Ἀντιπροσωπευτικὰ παραδείγματα εἶναι :

ΜΔ) Ἀνάκτορον Μυκηνηῶν. Ὑπόστυλος κρύπτῃ¹⁸⁴. Κάτω τοῦ προθαλάμου τοῦ ἀνατολικῶς τῆς αὐλῆς οἰκοδομήματος ἀνεσκάφη μέρος τῆς ὑποστύλου κρύπτῃς, τετραγωνικοῦ δωματίου ἔχοντος τετράγωνον στῦλον εἰς τὸ μέσον, τῆς ὁποίας ἡ οἰκοδόμησις ἀνάγεται εἰς χρόνους προηγηθέντας τῆς ἀρχῆς τῆς ΥΕ IIIα ἐποχῆς, εἰς ἣν ἀνήκουν τὰ ὄστρακα τῆς ἐπιχώσεως¹⁸⁵. Ἀφθονα κωνικά κύπελλα καὶ τεμάχιον ὄραιου λιθίνου ρυτοῦ¹⁸⁶ μαρτυροῦν τὴν παλαιόθεν τελεουργικὴν χρῆσιν τοῦ δωματίου.

ΜΕ) Φυλακωπὴ Μήλου. Οἰκία Τοιχογραφιῶν¹⁸⁶. Εἰς σχεδὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον μιᾶς ἐκ τῶν καλυτέρων φθοδομημένων οἰκιῶν τοῦ δευτέρου συνοικισμοῦ (ΜΜ IIIβ) ἀνευρέθη τετραγωνικὸς στῦλος ἐκ κυβολίθων, τῶν ὁποίων δύο ἐσώζοντο κατὰ χώραν. Εἰς τὸ θεμελιακὸν τοῦτο διαμέρισμα θὰ ἐγίνετο ἡ κάθοδος διὰ καταπακτῆς καὶ ἀναμιβόλως τοῦτο ἦτο σκοτεινόν. Ὁ στῦλος ἔκειτο πλησίον τοῦ ἑνὸς τῶν τοίχων καὶ προφανῶς δὲν ἐξετέλει στατικὴν λειτουργίαν. Ἐρυθρὸν κονίαμα ἀπέδειξεν ὅτι οὗτος ἦτο ἐπικεχρισμένος. Ἀφθονα τεμάχια τοιχογραφιῶν ἀνευρέθησαν ἐντὸς τῆς κρύπτῃς¹⁸⁷, προελθόντα ἐκ τοῦ ἄνω δωματίου καὶ παριστῶντα θέμα μὲ χελιδονόψαρα καὶ κυρίας, ὧν μία καθημένη ἐπὶ δίφρου. Τὸ ἀμέσως ἐν συνεχείᾳ θεμελιακὸν δωμάτιον ἔδωσεν ἐπίσης, προελθοῦσαν ἐκ τοῦ ἄνω διαμερίσματος, τὴν ὄραιαν τοιχογραφίαν μὲ τὴν ζώνην τῶν κατεσπαρμένων κρίνων. Εἰς τὸ ἐκ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς γειτονικὸν δωμάτιον ἀ-

¹⁸⁴) Allan W a c e, Mycenae, Princeton 1949, 75, σχέδ. 4 (ἀρ. δωμ. 61). πίν. 93. BSA XXV, 181, πίν. XXXII.

¹⁸⁵) BSA αὐτόθι 181, 183 εἰκ. 36.

¹⁸⁶α) Τὸ ρυτόν δὲν φαίνεται νεώτερον τῆς ΥΕ Ι ἐποχῆς καὶ ἔχει τὰ ἀντιστοιχὰ του εἰς τὰ ρυτὰ τοῦ Κεντρικοῦ Θησαυροφυλακείου Κνωσοῦ.

¹⁸⁶) Excav. at P h y l a k o p i, London 1904, 17, εἰκ. 8 σχέδ. 26 σ. 40.

¹⁸⁷) Αὐτόθι, πίν. III (χελιδονόψαρα), εἰκ. 60 - 63 (γυναικῶν τεμάχια) εἰκ. 64 (κρίνα).

νευρέθη λιθόκτιστος ὑψηλὸς ἀποθήτης¹⁸⁸ (ἀνάλογος τῆς Οἰκίας Α Πρασῆς) ὅστις ἀπέδωσε πλῆθος κωνικῶν κυπέλλων, ὑφαντικῶν βαρῶν καὶ λύχνον ἐκ στεατίτου.

ΜΣΤ) Φυλακωπὴ Μήλοιο. Οἰκία Μονολιθικοῦ Στύλου¹⁸⁹. Εἰς γειτονικὴν κατοικίαν δευτέρα κρύπτη εἶχε μονολιθικὸν στῦλον κατὰ τὸ κέντρον σχεδὸν τοῦ τετραγωνικοῦ δωματίου. Εἰς τὸ ἀμέσως πρὸς δυσμὰς ὑπηρετικὸν διαμέρισμα ἀνευρέθη βᾶσις κίονος, πεσοῦσα προφανῶς ἐκ τοῦ ἄνω δωματίου. Ἴσως ἐξ αὐτοῦ προήρχοντο πέντε ἰδιόρρυθμα μετὰ ποδὸς σκευή, πιθανῶς τῆς κατηγορίας τῶν θυμιατηρίων¹⁹⁰. Τὰ σκευή ταῦτα εἶναι τελετουργικά. Ἀγγεῖα περιέχοντα ἐρυθρὸν χρῶμα ἀνευρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου καρὰ τὸν στῦλον¹⁹¹. Πλακόστρωτος ΥΜ ΙΙΙ ἀποθήτης ἀνευρέθη ὑψηλότερον, καὶ κάτω τοῦτου ἀνεφάνη πλάξ ἐτέρου παλαιότερου. Ἴσως εἰς τοῦτον ἀνῆκε χαλκοῦν δίωτον ἀγγεῖον. Ὁραία τοιχογραφία μὲ σπείρας, ρόδακας καὶ θυσάνους ἀνευρέθη εἰς τὸ ἀμέσως πρὸς νότον γειτονικὸν δωμάτιον¹⁹². Ἡ ὑπόθεσις ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις τοῦ συνοικισμοῦ Φυλακωπῆς πρόκειται περὶ ἱερῶν δωματίων μετὰ κρυπτῶν ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῶν κυριωτέρων ἐπιστημόνων τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὴν μινωικὴν θρησκείαν¹⁹³.

Ὁ ὡς ἄνω κατάλογος τῶν Κρυπτῶν δὲν ἐξαντλεῖ πάντα τὰ γνωστὰ παραδείγματα. Ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις κρυπτῶν εἰς τὰς ὁποίας δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις ἱερᾶς αὐτῶν χρησιμοποίησεως καὶ δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον ὅτι τὰ δωμάτια μὲ τοὺς τετραγώνους στύλους δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν πάντοτε διὰ σκοποῦς λατρείας¹⁹⁴. Τὰ ἀνωτέρω ὁμως παραδείγματα εἶναι ἱκανὰ νὰ παράσχουν ἀποδεικτικὴν βᾶσιν εἰς

¹⁸⁸) Αὐτόθι, σ. 16, εἰκ. 7.

¹⁸⁹) Αὐτόθι, σ. 18, εἰκ. 9, πίν. Ι (G 3, δωμ. 4).

¹⁹⁰) Αὐτόθι, σ. 138, εἰκ. 110. Ἀνάλογον ἐκ Τυλίσου (Hazzidakis, Villas Min. πίν. Ι).

¹⁹¹) Ἀνάλογον εἶδομεν εἰς τὸ γειτονικὸν δωμάτιον τῆς Κρύπτης τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ).

¹⁹²) Αὐτόθι σ. 78, εἰκ. 66.

¹⁹³) Nilsson², 243, Hogarth, BSA VI 76, Evans, Tomb of D. A. 66, Pillar Cult. σ. 13.

¹⁹⁴) Π. χ. εἰς τὸ Ἀνάκτορον τῶν Μαλίων ὑπόστυλοι αἴθουσαι εἶναι πλὴν τῆς VII, 4 (Ἱεροῦ) αἱ VII, II, IX 1, IX 2, X 2, IV 1, IV 2, μετὰ κεντρικοῦ δὲ κίονος ἢ XXI I (πίν. XXXV τοῦ 2me Rapport). Πολὺ ἀμφίβηλον εἶναι ἂν τὸ δωμάτιον τῶν ἀρχαίων (III, 3) εἶναι ἱερὸν ὡς κατ' ἀρχὰς ἐνομίσθη βλ. BCH 1923, 533 (ἀλλὰ Chapouthier, Ecrit. Minoennes de Mallia, 3, εἰκ. 3).

τὴν ὑπόθεσιν χρησιμοποίησεως σκοτεινῶν θεμελιακῶν δωματίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τετραγωνικῶν καὶ μὲ τετραγώνους στύλους εἰς τὸ μέσον, δι' ὄρισμένους σκοποὺς τῆς λατρείας.

Ἄς συγκεφαλαιώσωμεν νῦν τὰ στοιχεῖα τὰ χαρακτηρίζοντα τὰς κρύπτας ὡς δωμάτια ἱερῶν τελετουργιῶν¹⁹⁵:

Α) Θέσεις τῶν κρυπτῶν. Προκύπτει σαφῶς ὅτι αἱ κρύπται τῶν Ἀνακτόρων κατεῖχον κεντρικὴν θέσιν εἰς ὁμάδα δωματίων ἀποτελούντων ἐν τῷ συνόλῳ τῶν τὸ Ἱερόν. Εἰς τὰ τρία ἀνάκτορα αἱ κρύπται τοῦ κυρίως Ἱεροῦ (Α, ΚΔ καὶ ΚΗ) εὐρίσκονται ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς Δυτικῆς Πτέρυγος. Ὑπάρχουν ὁμοίως ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων καὶ ἄλλαι κρύπται, συνδεόμεναι μὲ τὰς εἰσόδους (εἰς τὸ Ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ μὲ τὴν Βορείαν (Δ), Βορειοδυτικὴν (Β) καὶ τὰ Προπύλαια (Γ) εἰς τὴν Φαιστόν ἴσως μὲ τὴν Βορείαν (ΚΘ)). Εἰς τὸ Μικρὸν Ἀνάκτορον Κνωσοῦ ἀμφότεραι (Ε καὶ ΣΤ) εὐρίσκονται εἰς τὴν νοτιανὰ πτέρυγα. Εἰς τὰ λοιπὰ μέγαρα καὶ τὰς οἰκίας εὐρίσκονται εἰς τὸ ἰσόγειον ἢ ὑπόγειον τῆς οἰκίας, ἀλλ' ἡ θέσις τῶν ἐντὸς αὐτῆς δὲν εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή. Πολλάκις εἶναι φανερόν ὅτι ἐπεξεργαστοὶ ἢ ἀπομόνωσις τῆς κρύπτης¹⁹⁶. Ὅτι ὑπῆρχεν ἀρχῆθεν ἡ πρόθεσις νὰ συνδεθοῦν μὲ τὴν γῆν εἶναι φανερόν· πολλαὶ ἐξεσκάφησαν ἐντὸς τῆς γῆς, ἐνίοτε μάλιστα μετὰ πολλοῦ κόπου ἐντὸς τοῦ βράχου¹⁹⁷, ὅστις ἀκολουθῶς ἐνεδύθη διὰ τοίχων οὐκί σπανίως ἐκ πελεκητῶν λίθων. Ἄλλοτε ἡ κάθοδος εἰς αὐτὰς (ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Κρυπτῶν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ (Α) καὶ τῆς Β. Νησίδος (Β) Ἀνακτόρου Κνωσοῦ) ἐγένετο δι' ὀλίγων βαθμίδων. Εἰς πολλὰς δὲ περιπτώσεις αὗται εἶναι θεμέλια διαμερίσματα τῶν οἰκοδομῶν εἰς τὰ ὁποῖα ἡ κάθοδος γίνεται προφανῶς διὰ καταπακτῶν¹⁹⁸.

Β) Μορφή τῶν κρυπτῶν. Σχεδὸν κατὰ κανόνα τὸ δωμάτιον κρύπτῃ ἢ εἶναι τετραγωνικὸν τὸ σχῆμα μετὰ ἑνὸς στύλου εἰς τὸ κέντρον ἢ ὀρθογώνιον ἐπίμηκες, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν οἱ στῦλοι εἶναι περισσότεροι τοῦ ἑνός¹⁹⁹. Ὅλίγα παραδείγματα ὑπάρχουν κρυπτῶν ἐ-

¹⁹⁵) Παραπομπὰ εἰς τὰς δημοσιεύσεις βλέπε εἰς τὸν Κατάλογον τῶν Κρυπτῶν ὅπου παραπέμπουν τὰ παρατιθέμενα ἀριθμητικὰ γράμματα.

¹⁹⁶) Βλ. τὴν Κρύπτῃν Οἰκίαν Γ Τυλίσσου (ΚΣΤ) ὅπου ἡ θύρα ἐτοποθετήθη ὑπὸ τὴν sottoscala καὶ δι' αὐτῆς ἡ εἴσοδος ἐγένετο μέσῳ ἐσωτερικοῦ διαδρόμου.

¹⁹⁷) Κρύπται Γ, Δ, Ε, Η, ΙΒ, ΙΖ, ΚΒ, Λ καὶ ΑΒ, ἵνα παραλείψω τὰς ὑπογείους κρύπτας τῶν τάφων.

¹⁹⁸) Κρύπται Γ, Η, ΙΕ, Μ καὶ ἴσως ΙΔ, ΙΖ, ΑΒ, ΜΓ.

¹⁹⁹) Τετραγῶνοι αἱ Α, Β, Γ, ΣΤ (ἢ μία), Ζ, Θ (δύο), ΙΑ, ΙΓ, ΙΕ, ΙΣΤ,

πιμήκων μετὰ ἐνὸς στυλίου, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ τάσις νὰ τετραγωνισθῆ τὸ δωμάτιον²⁰⁰. Ὁ τετράγωνος στυλὸς εἰς τὸ μέσον εἶναι κύριον γνώρισμα· σπανιώτερον οἱ στυλοὶ εἶναι παραλληλεπίπεδοι τὴν μορφήν²⁰¹· πάντοτε εἶναι ἰσοπλατεῖς καθ' ὄλον τὸ μῆκος των. Εὐρίσκονται σχεδὸν πάντοτε κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ δωματίου καὶ εἰς τὸ κέντρον ἐφ' ὅσον εἶναι εἰς, εἰς ἴσας δὲ σχεδὸν ἀποστάσεις ὅταν εἶναι περισσότεροι. Ὑπάρχουν παραδείγματα τινὰ κατὰ τὰ ὅποια ὁ στυλὸς ἢ οἱ στυλοὶ δὲν εἶναι εἰς τὸ μέσον, ὑπάρχει ὅμως πάντοτε ἀποχρῶν λόγος τῆς παρεκκλίσεως ταύτης²⁰². Τινὲς ἠθέλησαν νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι ὁ στυλὸς ἤσκει ἀπλῶς λειτουργίαν στηρίξεως²⁰³. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές, διότι σχεδὸν κατὰ κανόνα τὰ δωμάτια τῶν κρυπτῶν εἶναι πολὺ μικρὰ καὶ πολλὰ γειτονικά των εἶναι πολὺ μεγαλύτερα χωρὶς νὰ ἔχουν ἐνδιάμεσα στηρίγματα· εἰς τὰς περιπτώσεις μάλιστα κατὰ τὰς ὁποίας ὁ στυλὸς εὐρίσκεται πολὺ πλησίον τοῦ τοίχου εἶναι φανερόν ὅτι ὁ στυλὸς δὲν ἤσκει λειτουργίαν στηρίξεως²⁰⁴. Βεβαίως οἱ στυλοὶ εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων ἐστήριξαν ἄνω κίονας (τῶν ὁποίων πολλάκις ἀνευρέθησαν αἱ βάσεις)²⁰⁵· διερωτᾶται ὅμως τις διατὶ οὗτοι δὲν ἐστηρίχθησαν εἰς τοὺς θεμελιακοὺς τοίχους, τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι εἶναι λίαν ἰσχυροί. Ἡ ὑπαρξὶς στυλῶν εἰς πολὺ μικρὰ δωμάτια φαίνεται μᾶλλον περίεργος ἂν λίβη τις ὑπ' ὄψει ὅτι αἱ ὑπεράνω τούτων διασταυρούμεναι δοκοὶ ἦσαν παχύτατοι καὶ ἐκ λίαν στερεοῦ ξύλου, ὡς ἀπέδειξαν αἱ περιπτώσεις δύο κρυπτῶν τῆς Βασιλικῆς Ἐπαύλεως (I) καὶ τοῦ Νοτίου Βασιλικοῦ Τάφου (II) Κνωσοῦ), ὅπου ἐσώθησαν εἰς τοὺς πλευρικοὺς τοίχους αἱ φωλεαὶ στερεώσεώς των· ἐπομένως ἦτο περιττὴ ἢ πρόσθετος στηρίξις. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ μορφή τῆς κρύπτῃς μετὰ στυλῶν ἐδημιουργήθη ἀπλῶς διὰ θρησκευτικῶν λόγους, ἀλλ' ὅτι ἅπαξ καθιερώθη δι' ὠρισμένα ἱερὰ ἡ μορφή τῆς ὑποστυλίου αἰθούσης, ἐχρησιμοποιεῖτο ἀκόμη καὶ εἰς περιπτώσεις καθ' ἃς ὁ στυλὸς ἦτο περιττός. Ἐξ ἄλλου φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν

IZ (ἡ μία), IΘ (δύο), K, KA (ἡ μία), KE, KΣΤ, KZ (ἡ μία) καὶ KΘ. Ὁρθογώνιοι αἱ Δ, Ε, Η, Ι, ΙΒ, ΙΔ, ΙΖ (δύο), ΚΑ (ἡ μία), ΚΒ, ΚΔ, ΚΖ (ἡ μία), ΚΗ, ΛΖ καὶ ΛΘ.

²⁰⁰) Πρβλ. τὴν κρύπτῃν Φυλακωπῆς ΜΕ ὅπου εἰς τοίχος μετετοπίσθη πέραν τοῦ τοίχου τῆς λοιπῆς οἰκίας ἵνα τετραγωνισθῆ τὸ δωμάτιον.

²⁰¹) Βλ. κρύπτῃς Φαιστοῦ ΚΗ καὶ Ψείρας ΛΖ.

²⁰²) Βλ. κρύπτῃς ΛΘ, ΜΒ καὶ ΜΕ.

²⁰³) Nilsson² 245 καὶ Banti, Festos II, 57δ.

²⁰⁴) Οὕτω εἰς τὴν κρύπτῃν ΜΒ Ζάκρου.

²⁰⁵) Βάσεις ἔπλεσαν ἐκ τῶν ἄνω εἰς τὰς κρύπτῃς Α, Ε, ΙΑ, ΙΓ, ΙΕ, ΛΘ καὶ ΜΣΤ.

παραδείγματα ιερῶν κρυπτῶν ἄνευ στύλου εἰς τὸ μέσον²⁰⁶. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ διακριθῇ ἂν τὸν λίθινον στῦλον ὑπεκατέστησε ξύλινος. Ἐξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἔμμομη εἰς τὴν χρησιμοποίησιν λιθίνου στύλου, ἐνῶ ἦτο πρόχειρος ἡ στήριξις διὰ πεσσῶν ἐκ ξύλου (ἄψασαι αἱ παραστάδες, ἀκόμη καὶ λίαν εὐμεγέθεις, εἶναι ξύλιναι, κατὰ κανόνα δὲ οἱ κίονες). Ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ μονολιθικοὶ στῦλοι²⁰⁷ δέον νὰ σημειωθῇ ὅλως ἰδιαιτέρως, διότι τοῦτο προϋποθέτει τεράστιον κόπον καὶ δαπάνην.

Σχεδὸν πάντα τὰ δωμάτια τῶν κρυπτῶν ἔχουν γίνοι με μείστην ἐπιμέλειαν, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἐδικαιολογεῖτο εἰς τὴν περίπτωσιν χρησιμοποίησός των ὡς ἀπλῶν ἀποθηκῶν²⁰⁸, ἥτις καὶ δι' ἄλλους λόγους, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀποκλείεται. Εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων ὑπάρχει πλακόστρωτον ἐξ ὠραίων μεγάλων ὀρθογωνίων πλακῶν· οἱ τοῖχοι εἶναι ἐπενδεδυμένοι με μεγάλας γυψολιθικάς πλάκας. Εἶναι τελείως ἀπίθανον ὅτι τοιαῦται λαμπραὶ ἐπενδύσεις, αἵτινες ἀπῆλθον πολὺ μεγάλην δαπάνην καὶ κόπον, ἐγένοντο δι' ἀπλῆς ἀποθήκας ἢ δι' ὅλως δευτερεύοντα δωμάτια. Εἶναι ἀξία σημειώσεως ἡ περίπτωσις καθ' ἣν μόνον τὸ ἥμισυ τῆς κρύπτῆς εἶναι πλακόστρωτον, τοῦ ὑπολοίπου δαπέδου ὄντος ὑψωμένου κατὰ μίαν βαθμίδα καὶ ἐστρωμένου διὰ κονιάματος (ΚΣΤ, Κρύπτη Οἰκίας Γ Τυλίσου)²⁰⁹. Πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς κρύπτῆς, ΜΑ Παλαικόστρου, τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον παρουσιάζει διὰ κονιάματος μέγα σχῆμα ἑλληνικοῦ σταυροῦ.

Αὐτὸ τὸ ὁποῖον φέρει περισσότερον πρὸς τὴν ὑπόθεσιν Κρυπτῶν Ἱερῶν εἶναι ὠρισμένη ἐντὸς αὐτῶν διάταξις, ἥτις φαίνεται ὅτι συνδέεται με τὴν τελετουργίαν τῶν σπονδῶν: Ὅχι ὀλίγοι τῶν κρυπτῶν ἐμφανίζουσι εὐρὺ τετράγωνον βάθυσμα τοῦ δαπέδου περὶ τὸν στῦλον,

²⁰⁶ Κρύπται ΙΕ, ΙΣΤ (ἡ μία), Κ, ΚΑ, ΚΖ (ἡ μία), ΛΣΤ, ΜΑ (δύο) καὶ αἱ μετὰ τεμένους ΙΣΤ (ἡ μία), ΚΒ καὶ ΚΓ.

²⁰⁷ Τῶν κρυπτῶν Δ, Η, ΜΣΤ, ἴσως καὶ ἄλλων.

²⁰⁸ Ἡ Βαντί, Culti 19, φέρει τὸ ἐπιχείρημα, προειμένου περὶ τῆς κρύπτῆς Ἀγίας Τριάδος ΛΑ, ὅτι πολλὰ ἀποθήκαι ἔχουν ἐπένδυσιν γυψολίθων εἰς τὴν Ἐπαυλιν ὁμως, καθ' ὅσον γνωρίζω, τοῦτο συμβαίνει μόνον εἰς συνεχόμενας με τὸ ἱερόν ἀποθήκας καὶ τὸ διακονικόν. Γεγονὸς εἶναι ὅτι εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν περισσοτέρων οικιῶν, ἀκόμη καὶ τῶν ἀνακτόρων, δὲν χρησιμοποιεῖται ὁ πολυδάπανος γυψολίθος. Ἀντιθέτως εἰς τὰς κρύπτας εἶναι σχεδὸν ὁ κανὼν.

²⁰⁹ Ἀνάλογος ὑψωσις (πάλιν ἄνευ οὐδενὸς πρακτικοῦ λόγου) εἰς τὴν Κρύπτην Πρασῆς ΚΒ.

τὸ ὅποῖον ἀφήνει κύκλω σειρὰν πλακῶν ὑπερέχουσαν ὀλίγον²¹⁰· τὰ βαθύ-
 σματα ταῦτα, εἶδος *imprinium*, προωρίζοντο προφανῶς διὰ περισυλ-
 λογὴν ὑγρῶν, τὰ ὅποια ὁμως δὲν ἀποχετεύονται, ὡς εἰς τὰς περιπτώ-
 σεις τῶν πραγματικῶν *imprinium*²¹¹, ἀλλὰ συγκεντρῶνται περὶ τὸν
 τετραγωνικὸν στῦλον τοῦ μέσου, περὶ τὸν ὅποῖον ὑπάρχει ὄχι σπα-
 νίως αὔλαξ. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐπιβεβαιοῦται μὲ τὰ παραδείγματα ἔνθα
 ἑκατέρωθεν τῶν στύλων (καὶ μεταξὺ αὐτῶν, ἂν εἶναι περισσότεροι) ὑπάρ-
 χουν εἰδικαί δεξαμεναὶ - λεκάναι, χρησιμεύουσαι ἐπίσης διὰ τὴν περι-
 συλλογὴν ὑγρῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν κρυπτῶν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱε-
 ροῦ Κνωσοῦ (Α) ἡ μία κρύπτη ἔχει βάθοςμα καὶ ἡ ἄλλη λεκάνας· εἰς
 τὴν κρύπτῃ τῆς Βασιλικῆς Ἐπαύλεως (Ζ) αἱ λεκάναι εἶναι ἔντος τοῦ
 βαθύσματος καὶ φέρουν ἀναθύρωσιν διὰ κάλυμμα· αἱ λεκάναι τῶν κρυ-
 πτῶν τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου (Ε) ἔχουν μικροτέραν τετράγωνον κοι-
 λότητα εἰς τὸ κέντρον των, ἐνθυμίζουσαι οὕτω μικρὰς τραπέζας προ-
 σφορῶν²¹². Πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ἀπολύτως ἡ περίπτωσις περισυλλο-
 γῆς ὑγρῶν χυνομένων ἐκ πίθων, ἀφοῦ σπανιώτατα ἀνευρίσκονται πί-
 θοι ἔντος τῶν κρυπτῶν²¹³ καὶ ἀφοῦ οἱ συλλεκτῆρες τῶν ἀποθηκῶν
 εἶναι διαφορητικῶς σχήματος²¹⁴. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἔντος ὀρι-
 σμένων κρυπτῶν ἀνευρέθησαν φορηταὶ στρογγύλαι λεκάναι, ἀνάλογοι
 τῆς λεκάνης καθαρμοῦ τοῦ προθαλάμου τοῦ τελετουργικοῦ δωμα-
 τίου τοῦ Ἱεροῦ Κνωσοῦ²¹⁵. Διὰ τὰς δύο κρύπτας τοῦ Κεντρικοῦ Ἱε-
 ροῦ Κνωσοῦ θὰ ἦτο λογικὴ ἐρμηνεῖα ὅτι εἰς τὴν μίαν (μετὰ δεξαμε-
 νῶν) ἐγένετο προσφορὰ αἵματηρῶν σπονδῶν, εἰς δὲ τὴν ἄλλην ἀναι-

²¹⁰) Κρύπται Α, Ζ, ΙΘ, Κ, ΚΑ, ΚΕ (ἀρχικῶς), ΛΑ. Τετράγωνος στρῶσις ἐν τῷ μέσῳ ἄνευ βαθύσματος ΙΣΤ, ΜΑ (μονολιθος πλάξ). Ἐλλείπουν λεπτομέ-
 ρειαι διὰ τὸ δάπεδον εἰς τὰς δημοσιεύσεις τῶν πλείστων κρυπτῶν.

²¹¹) Τοιαῦτα, μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν βάθοςμα εἰς τὸ μέσον, βλ. εἰς οἰκίαν τοῦ Παλαικάστρου (δ 19, δ 23, β 6, εἰς σχέδ. πίν. VI, BSA IX). Ἡ ἐμφά-
 νισις τοῦ *imprinium* εἰς μινωικά οἰκῆματα ἐπιβεβαιοῖ τὸ ὅτι ἡ διάταξις εἶχε σκοπὸν τὴν περισυλλογὴν ὑγρῶν.

²¹²) Βλ. σημ. 38

²¹³) Λεῖψανα πίθων εἰς τὴν Κρύπτῃ Α Κνωσοῦ· οἱ τρίτοι ἀμφορεῖς καὶ σάμνοι τῆς Κρύπτῃς ΚΕ δὲν εἶναι πίθοι. Πίθος, ἀλλὰ καθαρῶς τελετουργι-
 κός, ὡς δεικνύεται ἐκ τῆς διακοσμῆσεως, ἀνευρέθη εἰς τὴν Κρύπτῃ ΑΣΤ Ψεί-
 ρας (βλ. κατάλογον). Οἱ πίθοι τῆς κρύπτῃς ΚΑ Βαθυπέτρου εἶναι τῆς δευτέρας
 χρήσεως τοῦ δωματίου ὡς ἀποθήκης. Δὲν γνωρίζω ἄλλα παραδείγματα ἀνευ-
 ρέσεως πίθων ἔντος τῶν κρυπτῶν.

²¹⁴) Συλλεκτῆρα Φαιστοῦ βλ. Festos II, 92 εἰκ. 46, Μαλίων, Mallia I, 47, πίν. XXIII.

²¹⁵) Βλ. τὰς δύο λεκάνας τῆς κρύπτῃς Β. Διὰ τὰς ἐπικοινωνούσας δεξαμε-
 νὰς τῆς Κρύπτῃς ΜΒ βλ. κατάλογον.

μάκτων (σπονδῶν ὑγρῶν) χυνομένων εἰς τὸ βάθυσμα τοῦ δαπέδου²¹⁶.

Ἡ ὑπαρξίς θρανίων εἷς τινὰς τῶν κρυπτῶν, ἐνῶ ἀποκλείει τὴν ἐκδοχὴν ἀποθηκῶν, συνηγορεῖ εἰς τὴν ἀποψιν τῆς ἱερᾶς τῶν χρήσεως²¹⁷. Δύο τῶν κρυπτῶν (Οἰκίας Γ Τυλίσου καὶ Οἰκίας Β Γυψάδων) ἀντὶ θρανίου εἶχον, φαίνεται, θρόνον²¹⁸.

Αἱ κρύπται κατὰ κανόνα εἶναι τελείως σκοτειναί· οὐδαμοῦ ἐβεβαιώθη ὑπαρξίς παραθύρων, ἀντιθέτως πολλὰ παραδείγματα ὑπάρχουν τῶν λύχνων οἱ ὅποιοι τὰς ἐφώτιζον. Μεταξὺ τούτων τινὲς εἶναι πραγματι μνημειώδεις τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἀσφαλῶς οἱ ὠραιότεροι τῶν μινωικῶν λύχνων (ὁ λύχνος τοῦ λωτοῦ εἰς τὴν Κρύπτῃν τῆς Βορείας Νησίδος Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (Β) καὶ ὁ λύχνος μὲ τὰ σπειροειδῶς ἐλισσόμενα κισσόφυλλα τῆς Κρύπτῃς τῆς ΝΑ Οἰκίας Κνωσοῦ (Θ)). Θὰ ἦτο ἄτοπον νὰ δεχθῆ τις ὅτι ἀποθῆκαι ἢ ἀσήμαντα διαμερίσματα ἐφωτίζοντο μὲ τοιοῦτους λύχνους.

Πιστεύω ὅτι ὁ Ἔβανς ὀρθῶς ἔθεσε τὸ κέντρον τοῦ βίβρους εἰς τὰ ἐπὶ τῶν τετραγώνων στύλων καὶ ἐνίστε ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν κρυπτῶν χαρακτὰ σύμβολα²¹⁹. Νὰ χαραχθῆ 29 φορὰς τὸ ἱερὸν σύμβολον τοῦ διπλοῦ πέλεκους ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τῶν τριῶν πλὴν τῆς δυτικῆς (διατὶ ὄχι καὶ ἐπὶ ταύτης ;) τῶν στύλων τῆς Κρύπτῃς τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ Κνωσοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθῆ εἰς ἄλλον λόγον εἰμὴ εἰς τὸ γεγονός ὅτι οἱ στῦλοι ἐθεωροῦντο ἱεροί· τὸ γεγονός τοῦτο ἔχει ἐπὶ τοσοῦτον μεγαλυτέραν σημασίαν καθ' ὅσον ἐπαναλαμβάνεται εἰς πολλὰς ἄλλας κρύπτας, ὅπου ὁ διπλοῦς πέλεκυς ἐμφανίζεται μετ' ἄλλων συμβόλων ἐπίσης, ὡς φαίνεται, ἱερῶν. Ταῦτα εἶναι ἡ τρίαίνα, ὁ ἀστῆρ, ὁ κεραυνὸς καὶ ὁ στάχυς²²⁰. Ὅτι τὰ σύμβολα ταῦτα ὑπάρχουν καὶ εἰς ἄλλα τμήματα τοῦ ἀνακτόρου δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ

²¹⁶ Βλ. τὴν διπλὴν προσφορὰν αἱματηρᾶς καὶ ἀναιμάκτου θυσίας ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς Σαρκοφάγου Ἀγ. Τριάδος.

²¹⁷ Εἰς κρύπτας Α, Ε, ΙΓ, ΙΖ, ΙΗ, ἴσως Κ καὶ ΛΑ. Εἰς τὴν ΙΖ ἡ Κρύπτῃ ἐνθυμίζει τὰ μετὰ θρανίων Ἱερά, περὶ ὧν κατωτέρω. Ἴσως καὶ εἰς τὴν ταφικὴν κρύπτῃν Η τὸ θρανίον προωρίζετο διὰ τὴν ἀπόθεσιν ἱερῶν ἀντικειμένων. Εἰς τὰ λοιπὰ παραδείγματα τὰ θρανία, ὡς φαίνεται, ἦσαν ἵνα κἀθῆνται οἱ τελετουργούντες.

²¹⁸ Δὲν εὔρον πιθανωτέραν ἐρμηνεῖαν τῶν παρὰ τὸν στῦλον παραστάδων μετὰ πλακῶς εἰς τὰς κρύπτας ΙΖ καὶ ΚΣΤ· θύραι ἀποκλείονται· ἡ ὑπαρξίς θρόνων παρὰ τοὺς στῦλους ἐνισχύει τὴν ἀποψιν τῆς ἱερᾶς τελετουργίας.

²¹⁹ Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἐπιμένουν καὶ οἱ R. Vallois REA 32 (1930), σ. 47 κέξ. καὶ ὁ Picard, ἔ. ἀ., 195 - 196.

²²⁰ Διπλοῦς πέλεκυς Θ, τρίαίνα καὶ ἀστῆρ Δ, ἴσως πέλεκυς μὲ στείλεον μακρὸν ΙΗ, πέλεκυς, ἀστῆρ καὶ τρίαίνα ΚΔ, κεραυνὸς ΚΗ, στάχυς Λ. Διπλοὶ πέλέκεις ἐπὶ τοίχων κρύπτῃς ΙΘ.

χάραξις των δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ χαρακτηρίσῃ ἱεροὺς τοὺς στύλους καὶ τὰς κρύπτας. Οἱ διπλοὶ πελέκεις ἐχαράχθησαν ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Ἱεροῦ τῶν Ἀνακτόρων Κνωσοῦ καὶ Μυλίων²²¹, καὶ ἡ τρίαινα, ὡς σύμβολον ἴσως τῆς θεότητος τῆς θαλάσσης, εἰς τὴν Βορείαν ἐκ θαλάσσης εἴσοδον καὶ τὴν παρ' αὐτὴν κρύπτῃν²²². Ὁ ἀστὴρ καὶ ὁ κεραινοὺς δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελοῦν σύμβολα τῆς οὐρανίας θεότητος καὶ ὁ στάχυς νὰ συμβολίζῃ τὴν τροφοδοτέραν θεότητα Γῆν²²³. Εἶναι βέβαιον ὅτι πολλοὶ τῶν στύλων δὲν ἐκαλύπτοντο μὲ ἐπίχρισμα· εἰς τὰς περισσοτέρας ὅμως τῶν περιπτώσεων ὑπῆρχε κονίαμα καὶ ἐπὶ τούτου εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἀπεδόθησαν ἄλλα σύμβολα²²⁴. Εἰς τὸν τάφον τῶν Διπλῶν Πελέκειων τῆς Κνωσοῦ (ΙΗ) ἠρμηνεύσαμεν τὸ κάθεται λάξευμα ἐπὶ τοῦ στύλου ὡς στελεδὸν διπλοῦ πελέκειος.

Δὲν μοῦ φαίνεται ἄνευ σημασίας ὅτι διεπιστώθη εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἡ χροῶσις τῶν κρυπτῶν δι' ἐρυθροῦ ἢ κυανοῦ χρώματος²²⁵. Ὅτι τὰ χρώματα ταῦτα ἐχρησιμοποιοῦντο ἐπὶ τοῦτο, ἵνα προσδώσουν εἰς τὸ δωμάτιον τελετουργικὴν ἐμφάνισιν, μοὶ φαίνεται λίαν πιθανόν, ἂν ληφθῶν ὑπ' ὄψει τὰ παραδείγματα τῆς τελετουργικῆς αἰθούσης τοῦ Θρόνου καὶ τοῦ ἄνω τῆς κρύπτῃς τοῦ Βασιλικῆς Τάφου Ἱεροῦ²²⁶. Σχετικῶς μὲ τὸ κυανοῦν χρῶμα δεῦν νὰ σημειωθῇ ἡ χρησιμοποίησις του διὰ τὴν ὄροφὴν τῆς Νεκρικῆς Κρύπτῃς τοῦ Νοτίου Βασιλικῆς Τά-

²²¹) Διὰ τὴν διασπορὰν τῶν διπλῶν πελέκειων εἰς τὰς ἀποθήκας βλ. P. M. IV, 632, εἰκ. 621 (Κνωσοῦ), Ch a r o u t h i e r, Écrit. Minoennes, 77 (Μυλίων). Ὁ Charouthier ἐνὶ ἀγκυρωρίζει τὴν καθιέρωσιν τῶν στύλων τῆς κρύπτῃς διὰ τῶν συμβόλων, ἀρνεῖται τὴν συμβολικὴν σημασίαν των διὰ τὴν ΒΔ περιοχὴν τῶν ἀποθηκῶν, ὅπου μόνον ὑπάρχουν. Δὲν εἶναι ὅμως ἀσφαλῶς συμπτωματικὸν ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις αἱ μετὰ συμβόλων ἀποθήκαι συνδέονται ἀμέσως μετὰ τῶν δωμάτων τῶν Κρυπτῶν καὶ ὅτι σειρά πυρραμειδικῶν βάσεων διπλῶν πελέκειων ἀνευρέθη εἰς τὸν διάδρομον τῶν ἀποθηκῶν Κνωσοῦ, ὅπου τὰ χαρακτὰ σύμβολα.

²²²) Πιθανῶς ἡ τρίαινα εἶναι σύμβολον «ἐλελίχθονος» θεότητος, ὅπως κατόπιν τοῦ Ποσειδῶνος.

²²³) Ἡ συμβολικὴ σημασία τῶν χαρακτῶν σημείων τῶν στύλων καὶ τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Ἱεροῦ δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐπεκταθῇ εἰς ὅλα τὰ τεκτονικὰ σημεῖα τῶν μινωικῶν οἰκημάτων.

²²⁴) P. M. IV, 973.

²²⁵) Ἐρυθρὸν κρυπτῶν ΙΘ, ΙΔ (διεπιστώθη διὰ τοὺς τοίχους), ΜΕ, κυανοῦν ΜΒ· τὸ χρῶμα τοῦ κονιάματος τοῦ στύλου εἰς τὴν κρύπτῃν ΚΕ δὲν ἀναφέρεται. Πολὺ πιθανῶς καὶ ἄλλοι στυλοὶ ἦσαν ἐπίχριστοι. Ἴσως δι' ἐπισκευὴν τῶν κονιαμάτων προωρίζοντο τὰ μετὰ χρώματος δοχεῖα τῶν κρυπτῶν ΚΕ καὶ ΜΣΤ.

²²⁶) P. M. IV, II (Frontispiece) καὶ αὐτόθι, 967.

φου²²⁷ καὶ διὰ πλεῖστα ὅσα τελετουργικά ἀγγεῖα (μάλιστα θυμιατήρια) χρησιμοποιούμενα εἰς τὴν νεκρικὴν λατρείαν²²⁸. Τὸ κυανοῦν φέρετρον ἐντὸς τάφου τῆς Νεκροπόλεως Κατσαμπᾶ²²⁹ ἀποτελεῖ ἐπιβεβαίωσιν τῆς ὑποθέσεως. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεύρη τις πολλὰ ἀνάλογα εἰς τοὺς κύκλους τῶν Ἀνατολικῶν Πολιτισμῶν.

Ἀκόμη περισσότερον ἐνδεικτικὸν τῆς χρησιμοποίησεως τῶν κρυπτῶν ὡς ἱερῶν εἶναι ὅτι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις διαχωρίζεται διὰ διατοιχίσματος στενὸς χώρος, σχηματίζων οὕτω εἶδος τεμένους ἢ ἀδύτου. Οὕτω εἰς τὴν κεντρικὴν κρύπτην τοῦ Ἀνακτόρου Φαιστοῦ (ΚΗ) σχηματίζεται ἐντὸς τοῦ μεγαλύτερου ἄλλο μικρότερον διαμέρισμα· εἰς τὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Γ Τυλίσου (ΚΣΤ) τοῦτο ἀπομονοῦται ἔτι μᾶλλον μεταμορφούμενον εἰς ἰδιαιτέρον διαμέρισμα καὶ ὑπὸ μορφὴν τοῦ γνωστοῦ παλαιοτάτου συστήματος «but and ben». Εἰς τὰς κρύπτας τοῦ θολωτοῦ τάφου παρὰ τὸ Ἀπεσωκίρι (ΛΔ) καὶ τῆς Οἰκίας Α Ζάκρου (ΜΒ) ὁ διαχωρισμὸς γίνεται διὰ τοίχου μὴ συνδεομένου πρὸς τοὺς τοίχους τῆς κρύπτῃς. Τεμένη ὅμως ἀπαντοῦν καὶ εἰς κρύπτας ἀνευκίονος καὶ αἱ ὅποια ἀκριβῶς χαρακτηρίζονται διὰ τῆς διατάξεως ταύτης, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰς κρύπτας εἰς Νίρου Χάνι (ΚΓ), Πρασᾶν (ΚΒ), Οἰκίαν Τοιχογραφιῶν Κνωσοῦ (ΙΣΤ)²³⁰. Εἰς τὴν ἀκριβῶς ἐχρησιμοποιοῦντο τὰ στενὰ ταῦτα διαμερίσματα δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξακριβωθῇ. Καίτοι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν δύναται ἴσως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχον ἰδιαιτέραν σημασίαν, εἶναι σκόπιμον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ κρύπτη τῆς ΝΑ Οἰκίας τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (Θ) ἔχει κόγχην εἰς τὸν ἕνα τοῖχον καὶ ὅτι ὁ στῦλος τῆς συνδέεται μὲ τὸν ἀπέναντι τοίχον μὲ χαμηλὸν πόδιον.

Γ) Σχέσις τῶν κρυπτῶν μὲ ἄλλα διαμερίσματα τοῦ Ἱεροῦ. Εἰς τὰ Ἀνάκτορα, τὰς Ἐπαύεις καὶ τὰς μεγαλύτερας Οἰκίας αἱ κρύπται εὐρίσκονται σχεδὸν κατὰ κανόνα εἰς συνάρτησιν μὲ ἄλλα διαμερίσματα, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν μέρος τοῦ Ἱεροῦ²³¹. Συνδέονται

²²⁷) P. M. IV, 971.

²²⁸) Διὰ τὴν χρῆσιν τελετουργικῶν σκευῶν νεκρικῆς χρῆσεως βλ. Evans, Tomb of D.A. 29, P. M. IV, 1011· ὁλόκληρος σειρὰ κυανῶν θυμιατηρίων προῆλθεν ἀπὸ εἰσέτι ἀδημοσίευστον τάφον τῆς νεκροπόλεως Κατσαμπᾶ (ΥΜ ΙΙ χρόνων).

²²⁹) «Κρητικά Χρονικά», Ζ, 486.

²³⁰) Τοιοῦτον τέμενος ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ ὡς Ἱερόν θεωρηθὲν δωμάτιον τοῦ Ἀνακτόρου τῶν Μελίων XVI, I (τοῦ σχεδ. Ἐτ. Crét. IV· βλ. Nilsson², 107 εἰκ. 29), τὸ ὅποιον μᾶλλον δέον νὰ συγκαταλεγῇ μεταξὺ τῶν μετὰ θρανίου Ἱερῶν.

²³¹) Ὡς ὀρθῶς ἀνεγνώρισεν ὁ Ἐβανς· βλ. ἰδίᾳ P. M. II, 796 κέξ.

οὕτω α) μετὰ τῶν ἄνω Ἱερῶν — περὶ τούτων ἀμέσως κατωτέρω —, κατὰ κανόνα δωματίων μετὰ κιόνων, μὲ τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται συνήθως εἰς ἐπικοινωνίαν διὰ παρακειμένης κλίμακος, σπανιώτερον δὲ διὰ καταπακτῶν²⁸²· β) μετὰ δωματίων διακονικοῦ (sacristie), τὰ ὁποῖα ἐνίοτε διακρίνονται ἀπὸ σειρᾶς λεκανῶν, χαμηλοῦ ποδίου, βάσεων ἀγγείων ἐν σειρᾷ κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου κλπ.²⁸³ ὅτι πολλάκις ἐντὸς αὐτῶν εὐρίσκονται τελετουργικὰ σκεύη ἀποδεικνύει ὅτι ἐχρησίμευον εἰς ἐξυπηρέτησιν τῆς πλησίον κρύπτης· γ) μετὰ θησαυροφυλακείων, πολλάκις μὲ ἰδιαίτερα κτιστὰ κιβώτια διαφυλάξεως τῶν πολυτίμων ἀντικειμένων ὑπὸ τὸ δάπεδον· τὰ μᾶλλον γνωστὰ εἶναι τὰ Θησαυροφυλάκεια τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τῶν Ἀνακτόρων Κνωσοῦ (Α) (Temple Repositories καὶ Δωματίον τῶν Λιθίνων Ἀγγείων)· τὰ ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρέθηνα ὁμιλοῦν εὐγλώττως περὶ τοῦ χαρακτηῆρος των ὡς «θησαυρῶν» τοῦ Ἱεροῦ. Γειτονικά τινα δωμάτια κρυπτῶν, ὁσάκις δὲν εἶναι διαμερίσματα τοῦ διακονικοῦ, εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς θησαυροφυλάκεια κατ' ἀναλογίαν ἄλλων, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι λόγῳ τῆς συλλήσεώς των ἀνευρέθησαν κενά· εἰς ἄλλα ὅμως ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν θησαυροὶ (πρὸβλ. τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἄνω Θησαυροφυλακείου τῆς ΝΑ Κρύπτης εἰς τὸ Μικρὸν Ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ, τῶν δύο κρυπτῶν τῆς Νοτίας Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΓ), τῶν κρυπτῶν τῆς ΒΔ Οἰκίας (ΙΕ), χαρακτηρισθεῖσης δλοκλήρου ὡς Θησαυροφυλακείου, τῆς κρύπτης τῆς Οἰκίας Β Τυλίσου (ΚΕ), τῆς Β κρύπτης τοῦ Ἀνακτόρου Φαιστοῦ (ΚΘ), τῆς κρύπτης Ἐπαύλεως Ἀγίας Τριάδος (ΛΑ), τῆς κρύπτης Οἰκίας παρὰ τοὺς Θόλους Ἀγίας Τριάδος (ΛΒ), τῆς κρύπτης τοῦ Οἰκοδ. τετραγώνου χ Παλαικαστροῦ (ΜΑ) καὶ τῆς Οἰκίας Α Ζάκρου (ΜΒ). Πιστεύω ὅτι εἶναι παράλογον νὰ ἀποδοθῇ εἰς καθαρὰν σύμπτωσιν ἢ ἀνεύρεσις τόσων θησαυρῶν, τῶν ὁποίων μέγα μέρος τῶν ἀντικειμένων ἦτο ἄνευ ἀμφιβολίας τελετουργικῆς χρήσεως, εἰς δωμάτια ἀμέσως συνδεόμενα μὲ τὰς κρύπτας καὶ τὰ ἄνω τούτων ἱερά· δ) μετὰ αἵθουσῶν τελετουργιῶν (ὄπως τὴν ἐξάστυλον αἵθουσαν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ²⁸⁴ καὶ τὴν Αἵθουσαν Θρόνου εἰς τὸ Ἀνάκτορον Κνωσοῦ²⁸⁵, τὴν ὑπεράνω τριῶν θεμελιῶν δωματίων τελετουργικὴν αἵθουσαν εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν πτέ-

²⁸²) Διὰ κλιμάκων σύνδεσις εἰς τὰς κρύπτας Α, Ε, ΣΤ, Ζ, Θ, ΙΒ, Κ, ΚΒ, ΚΣΤ, ΛΣΤ, ΜΓ· τὰς διὰ καταπακτῶν ἐπικοινωνούσας βλ. εἰς σημ. 198.

²⁸³) Τὰ μᾶλλον χαρακτηριστικὰ παραδείγματα παρὰ τὰς κρύπτας Α, Β, Ε, ΣΤ, Θ, Ι, ΙΒ, ΚΔ, ΛΑ, ΛΕ, ΜΕ, ΜΣΤ.

²⁸⁴) Τὴν ἀποκληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἐβανς Sanctuary Hall· περὶ ταύτης κυρίως P. M. IV, 379 κέξ., εἰκ. 316.

²⁸⁵) Ὁ Ἐβανς ἀπέδειξε τὴν τελετουργικὴν ἱεράν χρῆσιν τῆς (ἰδίᾳ P. M. IV, 901 κέξ.).

ρυγα τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ²⁸⁶, τὰς μετὰ ἱεροῦ Βήματος αἰθούσας τῆς Βασιλικῆς Ἐπαύλεως καὶ τῆς Οἰκίας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος παρὰ τὸ Ἀνάκτορον Κνωσοῦ²⁸⁷. Ὅσαίς ὑπάρχουν περισσότεραι κρύπται εὐρίσκονται ἐνίοτε εἰς σύνδεσιν μεταξύ των (ὡς εἰς τὸ Κεντρικὸν Ἱερὸν τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (Α), τὰς Νοτίας (Ε) καὶ Νοτιοδυτικὴν Κρύπτην (ΣΤ) τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου, τὰς κρύπτας τῆς Οἰκίας Β Γυψιδῶν (ΙΖ), τῆς Οἰκίας Τοιχογραφιῶν Κνωσοῦ (ΙΣΤ), τῆς Ἐπαύλεως Βαθυπέτρου (ΚΑ), τοῦ οἰκοδ. τετραγώνου χ Παλαικάστρου κλπ. (ΜΑ)). Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Βαθυπέτρου ἡ μικρὰ τετραγώνος κρύπτη εὐρίσκεται ἀκριβῶς ὀπισθεν μιᾶς ἐξωτερικῆς Κόγχης - Ἱεροῦ μετὰ θρανίου, ἴσως ἱεροῦ δημοσίου, καὶ συνδέεται ἀμέσως διὰ διαδρομῶν μὲ τὸ Τριμερὲς Ἱερὸν. Ὅτι αἱ κρύπται τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ εὐρίσκονται ὀπισθεν τῆς προσόψεως τοῦ Τριμεροῦς Ἱεροῦ εἶναι ἐμφαντικῶς χαρακτηριστικόν²⁸⁸.

Δ) Τὰ μετὰ κίωνων ἱερὰ ἄνω τῶν Κρυπτῶν²⁸⁹. Εἶμαι ἀπολύτως πεπεισμένος ὅτι δὲν στηρίζεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ Ἐβανς ἡ διαπίστωσις ὅτι κατὰ κανόνα ἄνω τῶν κρυπτῶν ὑπάρχουν δωμάτια χρησιμοπονηθέντα ὡς Ἱερά. Ὅτι οἱ στῖλοι ὑπεβάστυζον ἄνω κίονας ἀπεδείχθη εἰς πολλὰς περιπτώσεις²⁹⁰, ἀλλὰ καὶ εἶναι ἀπολύτως λογικὸν νὰ ὑποτεθῆ ὅτι εἰς τοιαῦτα δωμάτια ἔδει νὰ ἀναζητηθῆ τὸ εἰς τοιχογραφικὴν παράστασιν τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ ἐμφανιζόμενον Τρικιόνιον Ἱερὸν, μὲ τοὺς διπλοῦς πελέκεις ἀνηρημένους εἰς τὰ κιονόκρανα τῶν κίωνων καὶ τὰ διπλᾶ κέρατα μεταξύ τούτων²⁹¹, εἶναι πλέον ἢ φανερόν· ἔξ ἄλλου, ὡς εἶδωμεν, διὰ τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (Α) εἶναι σχεδὸν ἀποδεδειγμένη ἡ ἄνω διάταξις μὲ τρεῖς κίονας καὶ τρεῖς στύλους· τρικιόνια ἦσαν καὶ τὰ Ἱερά τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου (Ε) καὶ τῆς Νοτίας Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΒ), ἴσως δὲ καὶ τὸ ἄνω τῆς κρύπτης τοῦ οἰκοδ. τετρ. δ Παλαικάστρου (ΛΘ). Τὸ μετὰ ἔξ κίωνων παράδειγμα τῆς παρὰ τὴν Β. Εἰσοδον τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ Κρύπτης (Δ) ἐμφανίζει τὸν διπλασιασμὸν τοῦ τρικιονίου. Ὁ κανὼν ὅμως εἶναι τὰ μετὰ ἑνὸς κίονος ἄνω Ἱερά.

²⁸⁶) Evans, Tomb of D. A., 75 κέξ.

²⁸⁷) P. M. II, 392 καὶ 397.

²⁸⁸) P. M. II, 804 εἰκ. 526 - 527.

²⁸⁹) Ἡ παραπομπὴ εἰς τὰ σχέδια γίνεται μὲ τὰ ἀριθμητικὰ γράμματα τοῦ καταλόγου, συνοδευόμενα ὑπὸ μικροῦ α.

²⁹⁰) Βλ. σημ. 205.

²⁹¹) P. M. I, 443, εἰκ. 319. Ἡ τοιχογραφία προέρχεται ἐκ τῆς 13ης Ἀποθήκης καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ ἄνω Sanctuary Hall.

Πολλάκις ἡ τοιχογραφικὴ διακόσμησις εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς χρησιμοποίησός των ὡς ἱερῶν· τὸ μᾶλλον χαρακτηριστικὸν παράδειγμα εἶναι τὸ Ἱερὸν τῆς Β. Νησίδος (Β) μετὰ τὴν μικρογραφικὴν διακόσμησιν τὴν παριστῶσαν ἑορτὰς περὶ τὸ Τριμερὲς Ἱερὸν καὶ ἐντὸς ἄλλους ἑλαιῶν. Ἡ τοιχογραφία τοῦ Κοσμήματος (Jewel Fresco), κατὰ τὸν Ἔβανς παριστῶσα ἱερογαμίαν, προέρχεται ἐκ τοῦ ἄνω τῆς Κρύπτῃς Α Ἱεροῦ. Ὁ Ἱερὸς Κόμβος εἰς τοιχογραφίαν τοῦ Μεγάλου Νίρου, δὲν ἀποκλείεται, ὡς εἶδομεν, νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ἄνω τῆς κρύπτῃς δωματίου (ΚΓ). Πολλάκις ὅμως μᾶς διαφεύγει ἡ θρησκευτικὴ ἐννοια τῶν τοιχογραφικῶν θεμάτων (ὡς εἰς τὰ θέματα τοῦ Ἱεροῦ Φυλακωπῆς)²⁴². Ἄλλοτε τὰ θέματα φαίνονται ἀπλῶς διακοσμητικά²⁴³. Ὅπως δὲποτε γεγονὸς εἶναι ὅτι τὰ ἄνω τῶν κρυπτῶν δωματῖα διεκοσμοῦντο πολὺ συχνὰ τοιχογραφικῶς μετὰ ὠραιότατα θέματα, παριστῶντα κήπους μετὰ ἔξωτικά ζῶα, ἄνθη, ἑορτὰς, λαμπρῶς ἐνδεδυμένας γυναῖκας (ἴσως αὐτὴν τὴν θεότητα καὶ λάτρειας), σκηνὰς τῆς θαλάσσης κλπ. Ὅτι ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Οἰκίας Τοιχογραφιῶν (ΙΣΤ) προέρχονται τοιχογραφίαι μετὰ μεγαλογράμματον γραφὴν δι' ἧς ἀποδίδονται πιθανῶς ἱερὰ ῥήσεις, ἀποτελεῖ μίαν πρόσθετον εἰσέτι ἀπόδειξιν τῆς χρήσεως τῶν δωματίων τούτων ὡς ἱερῶν.

Συχνὰ ἄνω ἐπαναλαμβάνεται ἀκριβῶς ἢ κάτω διάταξις μετὰ ἀντίστοιχα ἀνοίγματα. Οὕτω π. χ. συμβαίνει εἰς τὸ καλῶς διασωζόμενον παράδειγμα τοῦ μετὰ κίονος Ἱεροῦ τῆς Νοτίας Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΓ), ὅπου τὸ θρανίον καὶ ἴσως ἡ βᾶσις τοῦ διπλοῦ πελέκειος ἦσαν εἰς ἀντίστοιχον θέσιν. Τὰ ἐκ τῶν ἄνω τούτων δωματίων προερχόμενα ἀντικείμενα πολὺ συχνὰ ἔχουν θρησκευτικὴν σημασίαν καὶ εἰκονογραφοῦν ἀκόμη καλύτερον τὴν ἱερὰν αὐτῶν λειτουργίαν (ὡς λ.χ. ὁ Ἱερὸς κόμβος ἐκ τοῦ ἄνω τῆς Κρύπτῃς Θ Ἱεροῦ).

Ε) Σχέσις τῶν κρυπτῶν μετὰ ἱεροῦς ἀποθέτας ἢ βόθρους. Σχεδὸν τὸ ἕν τρίτον τῶν ὡς ἄνω ἐν καταλόγῳ ἀναγραφειῶν κρυπτῶν²⁴⁴ ἔχει σχέσιν μετὰ ἱεροῦς ἀποθέτας ἢ βόθρους, ἄλλοτε προὔπαρξαντας τῆς κρύπτῃς, ἄλλοτε δὲ συγχρόνως μετὰ τὴν κρύπτῃν χρησιμοποιοθέντας. Ἀναφέρω τὸν ὑπὸ τὸ κατώφλιον πρὸς τὸ διακονικὸν τῆς κρύπτῃς τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ (Α) τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (Vat

²⁴²) Δὲν εἶναι δυνατὸν ὅμως νὰ μὴ λάβῃ τις ὑπ' ὄψει τὸν παραλληλισμὸν τῶν Χελιδονόψαρων Φυλακωπῆς καὶ τῶν ὁμοίων ἐκ φαγεντιανῆς τῶν Temple Repositories, τῶν Κυριῶν τῆς Φυλακωπῆς καὶ τῆς Θεότητος ἐπὶ Βωμοῦ ἐξ Ἁγίας Τριάδος.

²⁴³) Οὕτω εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν ἄνω τῶν Κρυπτῶν Β, Θ, ΙΣΤ, ΚΒ, ΚΓ, Λ, ΜΕ δωματίων.

²⁴⁴) Κρύπται Α, Γ, Η, Θ, ΙΕ, ΙΘ, Κ, ΚΒ (δύο), ΚΓ, ΚΔ, ΚΣΤ, ΜΕ, ΜΣΤ.

Room) MM Ia χρόνων καὶ τὰ Temple Repositories, τὸν ἀμέσως ἔξω τῆς θύρας τοῦ ἄνω τῆς κρύπτης ἱεροῦ τῶν Προφυλαίων (Γ) YM Ia χρόνων, τὸν ἐντὸς τῆς κρύπτης τῶν Μονολιθικῶν Στύλων Κνωσοῦ (Η) MM Ia χρόνων, τὸν εἰς τὴν γωνίαν τῆς κρύπτης τῆς ΝΑ Οἰκίας Κνωσοῦ (Θ) ἀποθέτην παλαιοανακτορικῶν χρόνων, γνωστὸν καὶ ἴσως χρησιμοποιηθέντα κατὰ τὴν χρῆσιν τοῦ δωματίου ὡς κρύπτης, τὸν ἐπίσης παλαιοανακτορικῶν χρόνων παρὰ τὰς κρύπτας τῆς ΒΔ Οἰκίας (ΙΕ) Κνωσοῦ, τὸν YM II χρόνων ἀποθέτην ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον τῆς νεκρικῆς κρύπτης τοῦ Νοτίου Βασιλικοῦ Τάφου (ΙΘ), τὸ μικρὸν γωνιακὸν διὰ πλακῶν σχηματιζόμενον περίφραγμα εἰς τὴν κρύπτην τῆς Ἐπαύλεως Ἀμνισοῦ (Κ), τὸν βαθὺν λιθόκτιστον καὶ μετὰ καλύμματος ἀποθέτην MM III χρόνων ἐν ἐπαφῇ μετὰ τῆς κρύπτης Οἰκίας Α Πρασᾶς (ΚΒ) καὶ τὸ μετὰ σειρᾶς βόθρων γειτονικὸν δωμάτιον²⁴⁵, τὸν ὑπὸ τὸ κατώφλιον τῆς κρύπτης Μεγάλου Νίρου (ΚΓ), παρὰ τὴν ἐσχάραν, ἀποθέτην μὲ τὰ κωνικὰ κύπελλα καὶ τὰ τεμάχια κισήρεως YM Ia χρόνων, τὸν βόθρον θυσιῶν εἰς τὸ γειτονικὸν τῆς κρύπτης Ἀνακτόρου Μαλίων (ΚΔ) δωμάτιον, τὸν παλαιοανακτορικῶν χρόνων ἀποθέτην ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς κρύπτης τῆς Οἰκίας Γ Τυλίσου (ΚΣΤ), τὸν τῆς κρύπτης τῆς Οἰκίας Τοιχογραφιῶν ἐν Φυλακωπῇ (ΜΕ), σύγχρονον τῆς κρύπτης, καὶ τέλος τοὺς δύο ἐπαλλήλους ὑπὸ μορφῆν ὑπογείων κτιστῶν κιβωτιῶν ἀποθέτας τῆς Οἰκίας τοῦ Μονολιθικοῦ Στύλου ἐν Φυλακωπῇ (ΜΣΤ), τοῦ ἐνὸς συγχρόνου μὲ τὴν κρύπτην καὶ τοῦ ἄλλου ΥΕ III.

Θὰ ἦτο παράλογον νὰ ὑποτεθῇ πάλιν ὅτι καθαρῶς συμπτωματικὴ εἶναι ἡ ἐμφάνισις τόσων ἀποθετῶν, σχεδὸν ἀπάντων ἱεροῦ χαρακτῆρος, πολλῶν μάλιστα χρησιμοποιηθέντων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς χρήσεως τῆς κρύπτης διὰ τελετουργικοὺς σκοποὺς. Ἡ ὑπαρξίς των ἐπιβεβαιοῖ, κατὰ τὴν γνώμην μου, πλήρως τὴν ὑπόθεσιν τῶν κρυπτῶν ὡς Ἱερῶν.

ΣΤ) Λείψανα θυσιῶν, ἱερά σύμβολα, εἶδωλα καὶ τελετουργικὰ σκεύη καὶ ὄργανα. Θὰ ἠδύνατό τις εἰς ἄκρον σκεπτικιστῆς νὰ διαμφισβητήσῃ τὰ συμπεράσματα τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρυτεθέντων στοιχείων θέσεως, μορφῆς, σχέσεως τῶν κρυπτῶν μὲ τὰ περὶ αὐτὰ καὶ ἄνω δωμάτια καὶ τοὺς ἐντὸς αὐτῶν ἢ παρ' αὐτὰς ἀνακιλυφθέντας ἀποθέτας. Θὰ ὑπερέβαινεν ὅμως τὸ μέτρον, ἂν ἐπέμενε εἰς τὴν διαμφισβήτησιν μετὰ τὴν προσεκτικὴν ἐξέτασιν τῶν ἐντὸς τῶν κρυπτῶν ἢ παρ' αὐτὰς ἀνευρεθέντων λειψάνων λατρείας ἢ

²⁴⁵ Βλ. τὴν μελέτην τοῦ R. Hutchinson, Bothroi, JHS LV (1935) ὅπου καταλήγει νὰ θεωρήσῃ τοὺς βόθρους τοῦ εἶδους τούτου σιρούς. Τοῦτο διὰ τοὺς βόθρους τοῦλάχιστον τοῦ δωμ. Α τῆς Οἰκίας Α Πρασᾶς εἶναι ἀπίθανον λόγῳ τῆς μικρᾶς χωρητικότητός των.

ἀντικειμένων σκευῆς ἢ διακόσμον Ἱεροῦ. Λείψανα θυσιῶν ἀνευρέθησαν, ὡς εἶδομεν: α) ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον καὶ ἐπὶ παλαιότερου πλακοστρώτου τῆς κρύπτης τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (Α) (τέφρα, ὁστᾶ ζώων κεκαυμένα, λείψανα μικρῶν τελετουργικῶν ἀγγείων, λύχνος), σύγχρονα μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ εἰς μικρὰν ἀπόσπασιν ἀποθέτου τοῦ Vat Room· β) εἰς τὸ κατὰ τὴν γωνίαν διαχώρισμα τῆς κρύπτης Ἀμνισοῦ (Κ) (ἢ ἐξήγησις ἐστίας θὰ ἦτο ἐκεῖ δυνατή)· γ) εἰς τὴν ἐκ τούτου ἀποκληθεῖσαν «ἐσχάραν» τῆς κρύπτης τοῦ Μεγάλου Νίρου (ΚΓ)· δ) εἰς τὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ) (ἔπου μεταξὺ τῶν ἀφθόνων ὁστῶν ζώων ἦτο καὶ ὁστοῦν μηροῦ ταύρου, τοῦ εἶδους *bos primigenius*)· ε) εἰς τὴν στενὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Σκλαβοκάμπου (ΚΖ) καὶ εἰς τὸ τέμενος τῆς ὑποστύλου αἰθούσης, ὅπου τὸ στρώμα θυσιῶν ἦτο παχὺ καὶ οἱ κυπελλίσκοι εἶχον ἀποτεθῆ ἔντος τῶν σχισμῶν τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὡς ἐγένετο εἰς τὰ Ἱερά Κορυφῆς.

Ἰδιαιτέρως δέον νὰ σημειωθῇ ἡ μαγικὴ τελετουργία τῶν ἀνεστραμμένων κυπέλλων μὲ λείψανα προσφορᾶς ὑπ' αὐτὰ (ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν ἄνω τῶν 200) τῆς μιᾶς τῶν κρυπτῶν τῆς Οἰκίας Β Γυψάδων (ΙΖ) καὶ ἡ ἀνάθεσις τῶν κυπέλλων μὲ τὰς μαγικὰς ρήσεις εἰς τὸ ἄνω τῆς κρύπτης Μονολιθικῶν Στύλων Κνωσοῦ διαμέρισμα (Η). Ἐξ ἄλλου ἢ κατὰ ἑκατοντάδας ἀπόθεσις κωνικῶν ἰδίᾳ κυπέλλων εἰς τοὺς ἀποθέτας τινῶν κρυπτῶν εἶναι ἀναμφιβόλως τελετουργικοῦ χαρακτῆρος²⁴⁶. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀποθέτου τῆς κρύπτης Μεγάλου Νίρου τὰ περισσότερα κωνικά κύπελλα, ὡς εἶδομεν, περιεῖχον τεμάχιον κισήρεως καὶ τοῦτο ἠρμηνεύσα ὡς τελετουργικὴν ἀνάθεσιν δι' ἐξευμενισμὸν τῆς χθονίης θεότητος, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὰς σεισμικὰς καταστροφὰς κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἠφαιστείου Θήρας.

Τὰ παραδείγματα θυσιῶν καὶ προσφορῶν ἀναμφιβόλως θὰ ἐπολλαπλασιαζόντο ἂν τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα εἶχον σημειωθῇ μὲ μεγαλυτέραν ἐπιμέλειαν εἰς τὰς δημοσιεύσεις, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ὄλως διόλου στοιχειώδεις.

Πλὴν τῶν χαρακτῶν συμβόλων ἐπὶ τῶν στύλων ἢ τῶν τοίχων πλειστακίς διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις συμβόλων αὐτοτελῶς ἱσταμένων ἔντος τῶν κρυπτῶν ἢ τῶν ὑπεράνω τούτων ἱερῶν δωματίων. Πυραμιδικαὶ βάσεις διπλῶν πελέκεων ἀνευρέθησαν εἰς τέσσαρας κρύπτας: Εἰς τὴν

²⁴⁶) Ἡ κατὰ κανόνα ἀπόθεσις ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων εἰς τοὺς ἀποθέτας δὲν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν σχέσιν των μετὰ τὴν λατρείαν. Εἰς τοὺς παλαιότερους (ΜΜ I - II ἀποθέτας) τὰ κύπελλα εἶναι συνήθως μετὰ ποδὸς χαμηλοῦ, μετ' αὐτῶν δὲ συχνότατα εἶναι τα κωδωνόσχημα εἰδῶλια. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπόθεσις ἑκατοντάδων κυπέλλων παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἱεροῦ Σπηλαίου Ἀρχαλοχωρίου, ὅπου ἀνευρέθη μέγα πλῆθος διπλῶν πελέκεων.

ΝΔ κρύπτην τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (ΣΤ), πεσοῦσα ἐκ τοῦ ἄνω Ἱεροῦ, εἰς τὴν κρύπτην τῆς ΝΑ Οἰκίας Κνωσοῦ (Θ), κατὰ χώραν καὶ ἐπὶ τοῦ ποδίου παρὰ τὸν τετραγωνικὸν στῦλον, εἰς τὴν μονόστῦλον κρύπτην τῆς Νοτίας Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΓ), κατὰ χώραν καὶ πρὸ τοῦ στύλου καὶ ἑτέρα ἐκ τοῦ ἄνω Ἱεροῦ, καὶ εἰς τὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ), ἐπίσης πεσοῦσα ἐκ τοῦ ἄνω Ἱεροῦ. Ἰδιότυπος βίασις μὲ τρία κοιλάματα διὰ τὴν στερέωσιν πιθανῶς συμβόλων εὐρέθη κατὰ χώραν εἰς τὴν Κρύπτην ΙΓ πρὸ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς τοῦ στύλου, ὅπου ἡ πυραμιδικὴ βίασις. Ἡ θέσις τῶν πελέκεων εἰς τὰς δύο τῶν περιπτώσεων σαφῶς δεικνύει ὅτι ἡ λατρεία ἐγένετο πρὸ τοῦ στύλου· τοῦτο ἄλλως δεικνύουν καὶ αἱ πρὸ τῶν στύλων δεξαμεναὶ - λεκάναι. Εἰς τὴν περιπτώσει τῆς κρύπτῃς τοῦ Τάφου τῶν Διπλῶν Πελέκεων (ΙΗ) οἱ πελέκεις λατρείας ἀνευρέθησαν κείμενοι πρὸ τοῦ στύλου ἐπὶ τοῦ ἑδάφους· δεῦν νὰ σημειωθῇ ὅτι διπλοὶ πελέκεις δὲν κατετέθησαν ποτὲ ὡς κτερίσματα ἐντὸς τῶν τάφων καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας ἀποδεικνύουν τὴν λατρείαν τοῦ νεκροῦ, περὶ τῆς ὁποίας τόσον διδακτικὴ ὑπῆρξεν ἡ κατάγραφος σαρκοφάγος ἐξ Ἀγίας Τριάδος. Τὰ διπλᾶ κέρατα, τῶν ὁποίων τὴν ἱερότητα οὐδεὶς ἠμφεσβήτησεν²⁴⁷, ἀνευρέθησαν: α) ἀμέσως ἔξω τῆς κρύπτῃς τῆς ΒΔ «νησίδος» Ἀνακτόρου Κνωσοῦ, ἴσως καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω Ἱεροῦ· β) εἰς τὸ παράπλευρον δωμάτιον τῆς δευτέρας κρύπτῃς τῆς ΝΑ οἰκίας (Ι), ἐπὶ θρανίου· γ) εἰς δωμάτιον παρὰ τὴν κρύπτην τῆς ΒΔ Οἰκίας (Θησαυροφυλακείου) (ΙΕ) Κνωσοῦ ὑπὸ μορφὴν μικροῦ ὁμοιώματος ἐξ ἐλάσματος χαλκοῦ, μετ' ἄλλων ἱερῶν ἀντικειμένων²⁴⁸· δ) ἐντὸς τοῦ «τεμένους» τῆς κρύπτῃς τῆς Οἰκίας Γ Τυλίσου (ΚΣΤ) (καὶ διὰ τοῦτο λίαν ἐνδεικτικὸν τῆς ἱερότητος τοῦ χώρου). Ὁ «ἱερὸς κόμβος» ὅστις, ὡς γνωστόν, τόσον συχνὰ συνδυάζεται μὲ τοὺς διπλοὺς πελέκεις καὶ φέρεται ὑπὸ τῶν ἱερῶν ἢ ἀναρτᾶται εἰς τοὺς κίονας τοῦ Ἱεροῦ²⁴⁹, ἀπεδόθη εἰς τὴν τοιχογραφικὴν παράστασιν τοῦ Μεγάρου Νίρου, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, καὶ ἀνευρέθη ὡς ἐλεφάντινον ὁμοίωμα ἔξω τῆς κρύπτῃς Θ, ἐνθα κατέπεσεν ἐκ τοῦ ὑπεράνω αὐτοῦ Ἱεροῦ.

Εἰδῶλα θεοτήτων, λατρευτῶν τῆς θεότητος ἢ ζώδια ἀφιερωμένα εἰς αὐτὴν τὰ ὁποία εὐρέθησαν εἰς τὰς κρύπτῃς ἢ εἰς τὰ ἀμέσως συνεχόμενα δωμάτια, ἐπιβεβαιοῦν τὴν ἐκ τῶν συμβόλων εἰκαζομένην ἀπονομὴν λα-

²⁴⁷) Κυρίως δι' αὐτῶν καὶ τῶν εἰδῶλων ἐγένετο ἡ ἀναγνώρισις τῶν Ἱερῶν.

²⁴⁸) Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ ὅτι ἀπετέλει μέρος τῆς σκευῆς τοῦ βωμοῦ (βλ. τὸν μικροσκοπικὸν διπλοῦν πέλεκυν τοῦ Ἱεροῦ Διπλῶν Πελέκεων τῆς Κνωσοῦ), ἀλλὰ εἶναι πιθανώτερον ὅτι ἀπετέλει διάκοσμον ἄλλου ἱεροῦ ἀντικειμένου.

²⁴⁹) Ρ. Μ. Ι, 430 κέξ. Βλ. σημ. 56.

τρείας ἐντὸς τῶν κρυπτῶν καὶ τῶν ὑπεράνω αὐτῶν Ἱερῶν. Τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα εἶναι τὸ μέγαλον χαλκοῦν εἶδωλον λατρευτοῦ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν κρύπτῃν τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ) καὶ προερχόμενον ἐκ τοῦ ὑπεράνω Ἱεροῦ, τρία εἰδώλια λατρευτῶν καὶ δύο ζώδια ἀναθηματικά (ἀγρίμια) ἐκ χαλκοῦ προερχόμενα ἐκ τοῦ παρὰ τὴν κρύπτῃν τῆς Ἑπαύλεως Ἀγίας Τριάδος (ΛΑ) δωματίου, ἐν μέγα εἶδωλον πήλινον μὲ πολύμαστον ἐσθῆτα καὶ δλόκληρος σειρὰ ἄλλων μικροτέρων, ἐπίσης πηλίνων, τὸ πρῶτον θεότητος, τὰ ἄλλα λατρευτῶν, ὡς καὶ τὸ γνωστὸν εἰς αἰώραν μεταξὺ στύλων ἐπὶ τῶν ὁποίων πτηνὰ αἰωρούμενον εἰδώλιον, χαλκοῦν ζώδιον καὶ πλαστικὸν εἰδώλιον κνοφορούσης πιθήκου, ἅπαντα προερχόμενα ἀπὸ τὴν κρύπτῃν (ΛΒ), τῆς παρὰ τοὺς θολωτοὺς τάφους τῆς Ἀγ. Τριάδος οἰκίαν ἐν εἰδώλιον πήλινον, ἀνευρεθὲν εἰς τὸν ἀποθέτην τῆς παρὰ τὰ Προπύλαια τῶν Ἀνακτόρων Κνωσοῦ κρύπτῃς (Γ) καὶ μολύβδιον εἰδώλιον θεότητος μὲ ἀνυψωμένας χεῖρας καὶ ὄφιν ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς, προερχόμενον ἀπὸ τὸ ἄνω τῆς ΝΔ κρύπτῃς τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Ἱερὸν (ΣΤ), ἀλλ' ἀνήκον εἰς τοὺς ΥΜ ΙΙΙ χρόνους τῆς Ἀνακαταλήψεως. Ἀνεικονικῆς ἢ ἡμιανεικονικῆς μορφῆς εἶναι ὁ κωνικὸς πήλινος καὶ ὁ ὑπὸ μορφὴν τροχοῦ τροχαλίας λίθινος βαίτυλος ἐκ τῆς κρύπτῃς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ συνοικισμοῦ Κουμάσας (ΛΓ), ὡς καὶ τὸ ὑπὸ μορφὴν ἀόριστον ἀνθρώπου συσσωμάτωμα, τὸ ἀνευρεθὲν ἐπὶ τραπέζης βωμοῦ εἰς τὸν προθύλαμον τῆς κρύπτῃς (ΛΔ), ἥτις δίδει εἴσοδον εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Ἀπεσωκάρι.

Ὡς θὰ ἔδει τις νὰ ἀναμένη, καὶ τράπεζαι προσφορῶν ἀνευρέθησαν ἐντὸς τῶν κρυπτῶν ἢ εἰς τὰ ἀμέσως μετ' αὐτῶν συνδεόμενα δωμάτια. Ὅπου ὑπῆρχον εἰδικαὶ δεξαμεναὶ διὰ τὰς σπονδὰς φυσικὰ τοιαῦτα κινητὰ σκευῆ διὰ σπονδὰς θὰ ἦσαν περιττά. Εἰς τὴν Κρύπτῃν Κουμάσας (ΛΓ) ἀνευρέθη τεμάχιον τραπέζης προσφορῶν ὁμοίας τοῦ ΜΜ ΙΙ Ἱεροῦ Φαιστοῦ. Ὀλόκληρος σειρὰ βωμίσκων ἀπέδωσαν τὰ Temple Repositories. Εἰς τὴν Οἰκίαν Τοιχογραφιῶν Κνωσοῦ (ΙΣΤ) (δωμάτιον τοῦ ἀποθέτου) ἀνευρέθησαν μία ἐνεπίγραφος μαρμαρίνη τράπεζα προσφορῶν, τοῦ βαθμιδωτοῦ τύπου (πιθανώτατα ἀναγράφουσα μεταξὺ ἄλλων τὸ ὄνομα τῆς θεότητος) καὶ ἱερὸν κοχλιάριον τοῦ τύπου τῶν ladders, τῶν ὁποίων δύο (ἐκ Τρούλλου Ἀρχανῶν καὶ ἐκ Παλαικίστρου) εἶναι ἐνεπίγραφα. Ἐπιμήκης τράπεζα μὲ πέντε κυλινδρικά κοιλώματα ἐκ πυριγενεοῦς λίθου ἀνεκαλύφθη ἐντὸς τῆς ταφικῆς κρύπτῃς τοῦ Ν. Βασιλικοῦ Τάφου (ΙΘ), ἐπὶ τοῦ δαπέδου της. Ἴσως ὡς τράπεζα προσφορῶν ἐχρησίμευσε τὸ ἰδιότυπον σκεῦος μὲ τὸ χωριστὸν δοχεῖον εἰς τὸ κέντρον τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν κρύπτῃν τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ). Ἐπίσης ὡς τράπεζα ἀπλῆς ἀποθέσεως προσφορῶν δέον νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ ὄραία μαρμαρίνη πλάξ μὲ ἀναθύρωσιν τοῦ Μεγάρου

Σκλαβοκάμπου (ΚΖ) ²⁶⁰. Ἐπίσης καὶ ὡς τράπεζα ἀποθέσεως θὰ ἐχρησίμευσεν ἢ πλὴξ θρανίου τῆς ταφικῆς κρύπτης Ἐπεσωκάρι (ΛΔ). Ἐάν ἦτο δοχεῖον προσφορᾶς ἢ ἐκ στεατίτου Σφιγξ τῆς κρύπτης παρὰ τοὺς Θόλους Ἁγίας Τριάδος (ΛΒ) δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξακριβωθῆ, ὅπως δὲ ποτε ὅμως τὸ σκεῦος φαίνεται τελετουργικόν. Ὡς δοχεῖον δεχόμενον τὰς σπονδὰς πιθανῶς ἐχρησιμοποιήθη σκεῦος ἀμοφορόσχημον ὑψηλὸν μὲ τετραγώνον πυθμένα, ἐντοιχισθὲν εἰς τὸν τοῖχον κόγχης τῆς κρύπτης τῆς Οἰκίας Δ Ζάκρου (ΜΓ). Σκευὴ ἐντὸς τῶν ὁποίων περισυνελέγοντο αἱ σπονδαὶ ἢ τὸ αἶμα τῶν θυσιαζομένων ζώων (σαμνία) εἶναι ἀναμφιβόλως καὶ τὰ ὄρατα τελετουργικὰ σκευὴ μὲ τὰς ὑψηλὰς ὀκτωειδεῖς λαβὰς καὶ τὴν πολύχρωμον διακόσμησιν (εἶδος χρησιμοποιούμενον, ὡς φαίνεται, μόνον διὰ τελετουργίας) ²⁶¹. Ἐν τοιοῦτον ἀνευρέθη εἰς τὴν κρύπτην τοῦ Τύφου τῶν Διπλῶν Πελέκεων (ΙΗ) ἐν Κνωσῶ. Χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ ἰδιόρρυθμον κωλουροκωνικὸν σκεῦος μὲ τὰς τρεῖς ὀπὸς ἐκατέρωθεν, τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν κρύπτην παρὰ τοὺς Θόλους Ἁγ. Τριάδος (ΛΒ), τὸ ὁποῖον, ὡς εἶπομεν, ἀπὸ τὰ ἀνάλογά του μὲ τὰ βούκρανα καὶ τοὺς διπλοῦς πελέκεις ἐκ Παλαικάστρου ²⁶² καὶ ἀπὸ τὴν ὁμοιότητά του μὲ τὰ ἀντίστοιχα ἀγγεῖα τὰ εἰκονιζόμενα εἰς τὴν σαρχοφάγον τῆς Ἁγίας Τριάδος φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ τοῦτο «σάμνιον» (δοχεῖον περισυλλογῆς τοῦ αἵματος τοῦ θυσιασθέντος ζώου).

Τελετουργικὰ σκευὴ διὰ τῶν ὁποίων προσφέρονται αἱ σπονδαὶ ἀνευρέθησαν πολλὰ καὶ λίαν χαρακτηριστικὰ τόσον εἰς τὰς κρύπτας ὅσον καὶ εἰς τὰ ἀμέσως μετ' αὐτῶν συνδεόμενα δωμάτια. Τὰ μᾶλλον χαρακτηριστικὰ βεβαίως εἶναι τὰ ρυτὰ ²⁶³ εἰς σχῆμα ταύρου ἢ κεφαλῆς ταύρου (εἰς μίαν περίπτωσιν λεαίνης). Τοιαῦτα εἶναι τὸ μορφῆς ὀλοκλήρου ταύρου (ἴσως ΜΜ ΙΙΙ), τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν Β. κρύπτην τοῦ Ἁνακτόρου Φαιστοῦ (ΚΘ), τὸ ρυτὸν λεαίνης, ἀνευρεθὲν μετὰ πολλῶν ἄλλων κωνικῶν καὶ ὠσειδῶν ρυτῶν εἰς τὸ θησαυροφυλάκειον τῆς κρύ-

²⁶⁰) Ὁ ἀνασκάψας δὲν προσδιορίζει τὴν χρῆσίν της, ἀποκλείει ὅμως τὴν ἐκδοχὴν πλακὸς τριβῆς, διότι δὲν παρατηροῦνται ἰχνη τοιαύτης.

²⁶¹) Evans, Tomb of D. A. 27, πίν. ΙV, 51 εἰκ. 69. Πιθανῶς τῆς κατηγορίας ταύτης τελετουργικὸν ἀγγεῖον εἶναι τὸ ἐπὶ σφραγίσματος τῆς Κνωσοῦ παριστῶντος λατρευτικὴν σκηνὴν P. M. II, 767 εἰκ. 498.

²⁶²) Βλ. σημ. 160.

²⁶³) Ἡ ἀμφισβήτησις ἐκ μέρους τοῦ Nilsson², αὐτ. 144 κέξ., τῆς χρήσεως τῶν ρυτῶν ὡς τελετουργικῶν σκευῶν δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ: ὑπάρχουν πλείοσαι ὅσαι ἀποδείξεις. Ἱερά σύμβολα συχνὰ ἀποδίδονται ἐπ' αὐτῶν καὶ ὑπάρχει μία περίπτωσις (αὐτόθι, 141, εἰκ. 50) συνδυάζουσα τὸ ρυτὸν μὲ κέρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀποδίδονται οἱ Ἱεροὶ ὄφεις. Διὰ τὰς παραστάσεις τελετουργιῶν διὰ ρυτῶν βλ. P. M. I, 687, εἰκ. 502, ΙΙ, 768 κέξ. εἰκ. 500 - 501 καὶ Levj ἐν «Annuario» VII - IX, 142 εἰκ. 158.

πτης τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (Α), τὸ ρυτὸν μορφῆς κεφαλῆς ταύρου μὲ τοὺς ἐνθέτους ὀφθαλμοὺς ἐκ τοῦ ὑπεράνω τῆς ΝΔ κρύπτῃς τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Ἱεροῦ (ΣΓ) καὶ τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ προερχόμενον δεύτερον ρυτὸν, πῆλινον τοῦτο, μορφῆς κεφαλῆς ταύρου, τὸ ὅμοιον ἐκ φθαρτῆς ὕλης τοῦ ὁποίου τὰ ὄψα καὶ ἐνθῆματα ἀνευρέθησαν πρὸ τοῦ στύλου τῆς κρύπτῃς τοῦ Τάφου Διπλῶν Πελέκων Κνωσοῦ (ΙΗ). Τὰ ἐπίχρυσα κέρατα ταύρου τῆς κρύπτῃς παρὰ τοὺς Θόλους Ἀγίας Τριάδος (ΑΒ), μᾶλλον ἐκ τοιοῦτου μικροῦ ρυτοῦ προέρχονται. Ἀναλόγου τάξεως πλαστικὸν ρυτὸν εἶναι τὸ εἰς μορφὴν περιστρεφῶς²⁶⁴, ἀπὸ τὴν κρύπτῃν τῶν Μονολιθικῶν Στύλων τῆς Κνωσοῦ (Η). Τὰ κωνικά ρυτὰ ἀπαντοῦν ἐπίσης, ἂν καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἀνευρέθησαν (πλὴν ἑνὸς παραδείγματος, τῆς κρύπτῃς τῶν Μυκηνῶν (ΜΔ), ὅπου ἀνευρέθη τεμάχιον ὠραίου λιθίνου ρυτοῦ) ἐντὸς τῶν κρυπτῶν, ἀλλ' εἰς δωμάτια συνδεόμενα μὲ αὐτὰς ἢ εἰς ἀποθέτας ἀνήκοντας εἰς τὸ Ἱερόν. Τοῦτο εἶναι εὐεξηγήητον· τὰ ρυτὰ μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἱεροτελεστίας ἐπανήρχοντο πρὸς φύλαξιν εἰς τὰ θησαυροφυλάκεια ἢ εἰς τὰς δι' αὐτὰ προοριζόμενας ἀποθήκας. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι 17 παραδείγματα ἀνευρέθησαν εἰς τὸ Θησαυροφυλάκειον τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τῆς Κνωσοῦ. Ἐν ὠραῖον μαρμάρινον ρυτὸν προέρχεται ἐκ τοῦ ἄνω τῆς κρύπτῃς δωματίου τοῦ Μεγάλου Σκλαβοκάμπου (ΚΖ). Ρυτὰ ἀνευρέθησαν εἰς τὸν ἀποθέτην τῆς Κρύπτῃς ΒΔ Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΕ) καὶ εἰς τὴν Οἰκίαν Γυψάδων (ΙΖ). Εἰς τὸν θησαυρὸν τῶν 35 λιθίνων ἀγγείων τὸν ἀνευρεθέντα παρὰ τὴν κρύπτῃν τοῦ οἰκοδ. τετραγ. χ Παλαικάστρου (ΜΑ) συμπεριελαμβάνετο ἓν ὠραῖον ρυτὸν ἐκ λιπαρίτου. Δύο ρυτὰ ΥΜ ΙΙΙ μὲ διακόσμησιν ἱερῶν κεράτων ἤλθον εἰς φῶς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κρύπτῃς τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου π Παλαικάστρου (Μ). Ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι εἰς τὸ οἰκοδομικὸν τετραγώνον τοῦτο καὶ μάλιστα εἰς τὴν περιοχὴν τῶν δωματίων 41 - 43 παρατηρήθη παχύτατον στρώμα θυσιῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν τεμάχια τεσσάρων πλαστικῶν ρυτῶν - κεφαλῶν ταύρων καὶ περὶ τοὺς εἴκοσι πῆλινοι λύχνοι.

Καὶ ἄλλων εἰδῶν ὅμως τελετουργικὰ ἀγγεῖα ἐμφανίζονται εἰς τὰς κρύπτῃς· ἃς σημειωθοῦν ἰδιαίτερος τὰ εἰς τὴν μετὰ κίονος ἢ στύλου κρύπτῃν τοῦ συνοικισμοῦ Κουμάσας (ΑΓ') ἀνευρεθέντα δύο ἐκ τῶν μεγαλύτερων σωληνωτὰ σκευὴ μὲ ὀφιοειδεῖς λαβάς, ἀνήκοντα εἰς ΥΜ ΙΙΙ χρόνους τῶν ὁποίων τὴν ἱερὰν χρῆσιν ἀνεγνώρισε πλήρως καὶ ἡ

²⁶⁴) Διὰ τὴν ἱερότητα τῆς περιστρεφῶς βλ. Ρ. Μ. Ι, 146, εἰκ. 107, 222, εἰκ. 166 (ὅπου ἡ περιστρεφὰ ἐπὶ τοῦ τρικιονίου ἱεροῦ). Βλ. καὶ Nilsson², 337, Picard, 112.

Banti²⁵⁵. Πιστεύω ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἐν λόγῳ ἀγγεῖα ὁ Ἔβανς εἶχε δίκαιον θεωρῶν ὅτι ταῦτα προωρίζοντο διὰ κατοικίαν καὶ διατροφήν τῶν ἱερῶν ὄψεων²⁵⁶.

Καὶ ἀφοῦ τόσον τρανῶς ἀποδεικνύεται ἡ ἐντὸς τῶν κρυπτῶν λατρεία μοὶ φαίνεται ὅτι θὰ εὐρισκόμεθα ἐντὸς τοῦ ὄρθου, ἂν ἀναγνωρίσωμεν εἰς ἀγγεῖα διακοσμούμενα μὲ ἱερά σύμβολα, βούκρανα, διπλοῦς πελέκεις, ἱερῶς κόμβους, ἱερά κέρατα καὶ εὐρεθέντα ἐντὸς τῶν κρυπτῶν ἢ ἀμέσως παρ' αὐτάς, σκευὴ διὰ τελετουργίας. Τοιαῦτα σκευὴ λ. χ. προέρχονται ἀπὸ τὸ ἄνω διαμέρισμα παρὰ τὴν ΝΔ κρύπτῃν τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου (ΣΤ) (ἢ περίτεχνος πρόχους μὲ τὸν ἀνάγλυφον ἱερὸν κόμβον), ἀπὸ τὰ παρὰ τὰς κρύπτιας δωμάτια τῆς ΒΔ Οἰκίας τοῦ Θησαυροφυλακείου (ΙΕ) (τεμάχια θαυμασιῶν ἀνακτορικῶν ἀμφορέων μὲ διπλοῦς πελέκεις, πούς ΥΜ ΙΙΙ τριποδικοῦ σκεύους μὲ διακόσμησιν διπλῶν πελέκεων καὶ ἱερῶν κεράτων)—ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς εἶναι καὶ ὁ ἐξαιρετος πεπιεσμένος κύλινδρος μὲ τὸ βούκρανον, μεταξὺ τῶν κεράτων τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ διπλοῦς πέλεκυς—ἀπὸ τὴν ἐτέραν τῶν κρυπτῶν τῆς Οἰκίας Τοιχογραφιῶν (ΙΣΤ) (ὅπου ἀνευρέθησαν τρία ἀγγεῖα μὲ διπλοῦς πελέκεις, τὸ ἐν τῶν ὁποίων μεγαλοπρεπὲς συνδυάζον τὸν διπλοῦν πέλεκυν μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον) ἀπὸ τὴν κρύπτῃν τῆς Οἰκίας Α Πρασᾶς (ΚΒ) (ὅπου δύο γαφυρόστομα καὶ ἐν κύπελλον ἐμφανίζον ἐπίσης τοὺς διπλοῦς πελέκεις συνδυαζομένους μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον), ἀπὸ τὴν κρύπτῃν τῆς Οἰκίας Εε Γουρνιῶν (ΛΕ) (ὅπου ἀμέσως ἔξω αὐτῆς ἀνευρέθη ὁ λαμπρὸς τρίωτος ἀμφορεὺς μὲ τοὺς διπλοῦς πελέκεις ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον), ἀπὸ τὴν κρύπτῃν τῆς Οἰκίας Β Ψείρας (ΛΣΤ), ὅπου τὸ μοναδικῆς λαμπρότητος ἀγγεῖον μὲ σειρὰν βουκρανῶν καὶ διπλῶν πελέκεων κ.ἄ. Μετ' αὐτῶν ἔξ ἄλλου ἀνευρέθησαν ἄλλα ἀγγεῖα ἐκ τῶν λαμπροτέρων τοῦ μινωικοῦ κύκλου, τὰ ὁποῖα, καίτοι δὲν φέρουν ἱεράς παραστάσεις, ἀναμφιβόλως ἦσαν σκευὴ εὐπρόσδεκτα εἰς τὰ ἱερά καὶ προσαρμοζόμενα πρὸς τὴν σεμνότητα τῆς ἱεράς τελετουργίας. Τοιαῦτα ἀνευρέθησαν εἰς τὰς κρύπτιας τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (ΣΤ), τῆς Νοτίας Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΓ) (σύνολον ἀργυρῶν σκευῶν), ἰδίᾳ τῆς ΒΔ Οἰκίας (παλαιοανακτορικά καὶ νεοανακτορικά), τῆς Οἰκίας Τοιχογραφιῶν Κνωσοῦ (ΙΣΤ), τοῦ τάφου Διπλῶν Πελέκεων (ΙΗ), τοῦ Νοτίου Βασιλικοῦ Τάφου (ΙΘ), τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ), τοῦ ἱεροῦ Σκλαβοκάμπου (ΚΖ), τῆς Οἰκίας Δ Ψείρας (ΛΖ), τῆς κρύπτῃς τοῦ Οἰκοδ. τετρ. χ Παλαικάστρου (ΜΑ) καὶ ἀλλοῦ. Τὸ λαμπρὸν σύνολον τῶν χρυσοῦν κοσμημάτων (ἐκ τῆς κρύπτῃς

²⁵⁵) Banti, Culti, 33 κῆξ. 73.

²⁵⁶) P. M. IV, 140 κῆξ.

τῆς περιοχῆς Θόλων Ἀγ. Τριάδος (ΛΒ)), αἱ πέντε λίθιναι σφῦραι²⁵⁷ (μία ἐκ τῆς αὐτῆς κρύπτης, δύο ἐκ τῶν Ἀποθετῶν τοῦ Θησαυροφυλακείου Κνωσοῦ, ἄλλη ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Σκλαβοκάμπου, τρίτη ἐκ τοῦ θησαυροφυλακείου τῆς κρύπτης οἰκοδ. τετρ. χ Παλαικάστρου), ἡ ὥραία σειρὰ τῶν μετὰ ποδὸς ὑψηλῶν κατακοσμητῶν θυμιατηρίων (ἐκ τῆς κρύπτης τοῦ μονολιθικοῦ στύλου Φυλακωπῆς ΜΣΤ), αἱ δύο βάσεις στηρίξεως ἱερῶν σκευῶν (τῶν κρυπτῶν ΝΑ καὶ ΒΔ Οἰκίῶν Κνωσοῦ Θ καὶ ΙΕ), δέον νὰ προστεθοῦν εἰς τὸ σύνολον τῶν τόσων τελετουργικῶν ἀντικειμένων τῶν ἱερῶν κρυπτῶν.

Τὸ γεγονός ὅτι δύο ἀποθέται σφραγισμάτων τοῦ Ζάκρου καὶ τοῦ Σκλαβοκάμπου, εὐρέθησαν εἰς τὴν ἄμεσον γειτονίαν κρυπτῶν (ΜΒ καὶ ΚΖ) δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας· ἀποδεικνύει ὅτι ἀρχαῖα ἐγγράφων ἐφυλάσσοντο εἰς εἰδικὰ ἀρχαιοφυλάκεια ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς θεότητος. Πρὸβλ. τὸν Δίσκον καὶ τὰς πινακίδας Φαιστιοῦ παρὰ τὴν κρύπτῃν ΚΘ τοῦ Ἀνακτόρου καὶ ἴσως τὸ ἀρχαιοφυλάκειον τοῦ Ἀνακτόρου Μαλίων²⁵⁸.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τὰ ἀνωτέρω ἐν συνόψει παρατεθέντα παρέχουν στερεὰν ἀποδεικτικὴν βάσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἐντὸς τῶν κρυπτῶν ἐγένετο λατρεία διὰ προσφορᾶς θυσιῶν καὶ σπονδῶν. Ἡ μορφή τῆς τελετουργίας ταύτης δὲν μᾶς εἶναι ἀκριβῶς γνωστὴ καὶ οὔτε εἶναι ὀρθὸν νὰ καθορισθῇ μόνον βάσει τῶν ἐντὸς τῶν κρυπτῶν ἀνευρεθέντων. Ἡ συγκέντρωσις τῶν στοιχείων ἀπονομῆς λατρείας ἀποτελεῖ ἕτερον κεφάλαιον τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐνταῦθα. Πιστεύω ὅμως ὅτι διὰ τῆς γενομένης περισυλλογῆς τῶν στοιχείων τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς κρύπτας καὶ τὰ ἄνω τούτων δωμάτια καὶ διὰ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν ἐβεβαιώθη ἀπολύτως ὅτι πρόκειται περὶ δωματίων

²⁵⁷) Αἱ σφῦραι αὗται δὲν φαίνεται νὰ ἀπετέλεσαν ἐργαλεῖα πρακτικῆς χρήσεως· εἶναι κομψότατα κατασκευασμένα καὶ δὲν φέρουν ἰχνη φθορᾶς· μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν σφυρῶν τῶν Temple Repositories ὁ Ἔβανς ὑπέθεσεν ὅτι ἐχρησιμοποίησαν διὰ τὴν παραβάσιν τῶν θησαυροφυλακείων καὶ ὅτι ἐκ τούτου ἐθραύσθησαν· τοιαύτη ὅμως παραβάσις φαίνεται ὅτι δὲν συνέβη. Πιθανὸν ἐχρησιμοποίησαν ὡς *insignia dignitatis* (ὅπως π. χ. τὸ ρόπαλον εἰς τὸν τάφον τοῦ Ροπαλοφόρου, Evans, Tomb of D. A. 18, εἰκ. 25, καὶ τὸ ἐξ ἀχάτου ρόπαλον - σκήπτρον τῆς ὑστερας χαλκῆς περιόδου, κατασκευασθὲν ὑπὸ μινωικὴν ἐπίδρασιν, ἐκ Κύπρου: Helm. Bossert, Alt Syrien, Tübingen 1951, εἰκ. 287.

²⁵⁸) BCH 1923, 533 ἐξ.

τοῦ Ἱεροῦ καὶ μάλιστα περὶ κυρίων δωματίων λατρείας. Εἰς ἐπὶ τοῦτο κατασκευαζόμενα περικλειστα, ἀπομεμονωμένα, σκοτεινὰ καὶ ἐνίοτε ὑπόγεια δωμάτια, ὑπὸ τὸ φῶς λύχνων, ἐγίνετο ἡ ἱερά τελετουργία αἰματηρῶν καὶ ἀναιμάκτων θυσιῶν. Ἡ θυσία καὶ αἱ προσφοραὶ προητοιμάζοντο εἰς ἀμέσως συνδεόμενα δωμάτια, τὰ ὅποια εἶχον λειτουργίαν διανονικοῦ. Ἄλλη ἱεροτελεστία ἐγίνετο εἰς τὸ ἀμέσως ὑπεράνω δωμάτιον, εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας αὕτη καὶ μὲ χαρακτηριστὸν ὄχι κλειστόν. Τὰ ἄνω ταῦτα ἱερά εἶχον ἓνα, τρεῖς ἢ ἕξ κίονας²⁵⁹. Παρέχεται οὕτω ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἡ λατρεία ἠσκειτο ἄλλοτε φανερὰ καὶ ἄλλοτε μυστική. Τοῦτο θὰ ἐσημαίνεν ὅτι ἡ παράδοσις καθ' ἣν οἱ Κρηῖτες πρῶτοι εἰσήγαγον εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ ἐδίδαξαν τὰ μυστήρια εἶναι ἀληθῆς²⁶⁰. Θὰ ἡρμηνεύετο ἐπίσης ἡ ἐμφάνισις τῶν ὑποστύλων κρυπτῶν τῶν τελεστηρίων εἰς τὰ μεγάλα μυστηριακὰ κέντρα. Ἡ ἀνάμνησις τῶν κρητικῶν ἱερῶν - κρυπτῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐποχὴν εἶχε παραμείνει συνδεδεμένη μὲ τὴν εὐρύτατα διαδεδομένην πίστιν ὅτι ἡ Κρήτη ἦτο ἱερά γῆ. Τὸ ἀπόσπασμα τῶν «Κρητῶν» τοῦ Εὐριπίδου²⁶¹ εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου λίαν διδακτικὸν καὶ προσθέτει ἐν εἰσέτι στοιχεῖον ἀποδείξεως τῆς ἱερότητος τῶν κρυπτῶν. Ὁ χορὸς τοῦ δράματος ἐκ μυστῶν τοῦ Διὸς Ἰδαίου καὶ Βάκχων τοῦ Ζαγρέως κατὰ τὴν ἀπόδοδόν του λέγει (στίχ. 5 - 9) :

*ἦκω ζαθέους ναοὺς προλιπών,
οὓς ἀυθιγενῆς τμηθεῖσα δοκὸς
στεγανὸς παρέχει χαλύβω πελέκει
καὶ σταυροδέτως κρατοῦσ'
ἀτρεκέϊς ἄρμονος κυπαρίσσου*²⁶².

Τὸ μετὰ κίονος ἱερὸν ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ κοπεῖς τελετουργικῶς δοκὸς παρέχει ἀσφαλῆ στήριξιν διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν διασταυρουμένων ἰσχυρῶν ζευκτῶν ξύλων ἐκ κυπαρίσσου διαφαίνεται ἐνταῦθα ἐναργῶς, οἱ ἐπόμενοι δὲ στίχοι τὸ συνδέουν μὲ τὰ μυστήρια τοῦ Ζαγρέως καὶ τῆς Ὁρείας Μητροῦς²⁶³.

²⁵⁹) Ἡ τρισηκονταετής εἰς τὴν μινωικὴν θρησκείαν ἔχει ἐπανειλημμένως διαπιστωθῆ, ἀλλὰ χρῆζει εὐρύτερας διερευνήσεως· ἡ Κρητικὴ Τριάς τῆς ἀρχαῖ κῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς· ἔχει πιθανῶς τὴν ἀρχὴν της εἰς τὴν μινωικὴν Κρήτην· βλ. Picard, 109.

²⁶⁰) Διόδ. V, 64, 28. Ὁ Διόδωρος ὁμοίως (V, 77) ἐκ παραλλήλου ἀναφέρει περὶ τῶν τελετουργιῶν τούτων: «κατὰ δὲ τὴν Κρήτην, ἐν Κνωσῶ νόμιμον ἐξ ἀρχαίων εἶναι φανερῶς τὰς τελετὰς ταύτας πᾶσι παραδίδοσθαι».

²⁶¹) Supplementum Euripideum (ed. Arnim): Εὐριπίδου Κρηῖτες.

²⁶²) Ἀπεκατέστησα τὸ ἐφθαρμένον χωρίον ἀκολουθήσας κατὰ τὸ δυνάμιον

Ἔστι τὰ ἱερὰ ταῦτα ἦσαν ἐν χρήσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν παλαιοανατορικῶν χρόνων καὶ μέχρι τῆς τελικῆς καταστροφῆς τῶν Ἀνακτόρων εἶδομεν ἀπὸ τὰ παρατεθέντα παραδείγματα²⁶⁴. Αἱ δὲ περιπτώσεις ἐπιβιώσεως τῆς λατρείας ἐντὸς τῶν κρυπτῶν κατὰ τὴν ΥΜ ΙΙΙ ἐποχὴν δὲν εἶναι ὀλίγαι (Ἱερὸν ἄνω κρύπτης Μικροῦ Ἀνακτόρου (ΣΤ), δευτέρα κρύπτη ΝΑ Οἰκίας Κνωσοῦ (Ι), κρύπτει Δ Οἰκίας (ΙΕ) Κνωσοῦ, Ἱερὸν Κουμίσας (ΛΓ), κρύπτη οἰκοδ. τετρ. π Παλαικάστρου (Μ), κρύπτη Οἰκίας Μονολιθικοῦ Στύλου Φυλακωπῆς (ΝΣΤ)). Ἀσφαλῶς δὲ δὲν πρόκειται περὶ τυχαίου γεγονότος ὅτι οἱ ἑλληνικοὶ ναοὶ τῆς Ρέας ἐν Κνωσῷ καὶ Φαιστῷ ἰδρῦθησαν ἀκριβῶς εἰς τοὺς χώρους ὅπου παλαιότερον ὑπῆρξαν μινωικὰ ἱερὰ καὶ ὅτι ἐν Παλαικάστρῳ ἀκριβῶς εἰς τὴν περιοχὴν ὅπου ἀνευρέθησαν αἱ κρύπτει καὶ οἱ θησαυροὶ τούτων, ὅπου παχὺ ἦτο τὸ στρώμα θυσιῶν ἀναγομένων ἤδη εἰς μινωικοὺς χρόνους, ἀνευρέθησαν τὰ λείψανα τοῦ Ναοῦ τοῦ Δικταίου Διὸς καὶ ὁ ἀρχαϊκὸς ὕμνος αὐτοῦ²⁶⁵.

Αἱ κρύπτει καὶ τὰ ἄνω τούτων ἱερὰ ἀπέτελεσαν τὸ κέντρον ὁμάδος δωματίων ἀνηκόντων εἰς τὸ Ἱερὸν (διακονικῶν, θησαυροφυλακείων, θαλάμων τοῦ ἱερατείου, αἰθουσῶν τελετουργίας, ἀποθηκῶν τοῦ Ἱεροῦ, καθαρτηρίων χώρων, δωματίων βωμῶν) περὶ τῶν ὁποίων ἐν συνεχείᾳ θὰ διαλάβωμεν. Τὸ Τριμερὲς Ἱερὸν ἀπετέλει τὴν πρόσοψιν καὶ πρόσβασιν εἰς τὰ δωμάτια τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ²⁶⁶.

τὰς γραφὰς τοῦ Πορφυρίου (Porphyrii, De Abstinētia, IV, 19), δι' οὗ παρεδόθη τὸ ἀπόσπασμα: στ. 6 *τημεῖσα δοκὸς* (δοκὸς ἀντὶ δοκὸς Scaliger), στ. 9 *ἀγομὸς κυπαρίσσου* ὡς ὁ Πορφ., *σταυροδέτως κρατοῦσ'*, ὅπερ προσεγγίζει τὸ τοῦ Πορφ. *ταυροδέτως κρηθεῖσ'*, περισσώτερον πάσης ἄλλης προτιθεῖσης διορθώσεως. Τὸ νόημα ἀποδίδεται πλήρως: ἡ σύθιγενής *τημεῖσα* χαλύβω πελέκει δοκὸς παρέχει στεγανοῦς κρατοῦσι σταυροδέτως ἀτρεκεῖς ἀρμούς κυπαρίσσου. Τῆς χρήσεως τοῦ *κρατῶ* μὲ τὴν σημασίαν: *κρατῶ* τι ἰσχυρῶς βλ. εἰς παράδειγμα τῆς Βατραχομομαχίας; 63, 216. Τὸ *σταυροδέτως* ἐπιτυχῶς ἐπὶ συνηροσμένων μακρῶν ξύλων (σταυρῶν) ἢ χορησὶς τῆς λ. *σταυρὸς* περὶ σταυρωτῶν ξύλων ἦν παρὰ Διοδώρῳ 2, 18.

²⁶⁴) Διὰ τοὺς ναοὺς τῆς Ρέας ἐπὶ τῶν χώρων ἐνθα αἱ μινωικαὶ κρύπτει βλ. ἀνωτέρω καὶ σημ. 149.

²⁶⁵) Κρύπτει ἐν χρήσει κατὰ τοὺς παλαιοανατορικοὺς χρόνους: Α, Η, ΙΕ Α ΛΓ καὶ ΛΔ. Τῆς πρώτης νεοανατορικῆς φάσεως (ΜΜ ΙΙΙ) Α, Β, Δ, Η, ΙΒ, ΙΓ, ΙΕ, ἴσως ΙΘ, ΚΗ, ΚΘ, ΛΒ, ΜΕ καὶ ΜΣΤ. Αἱ λοιπαὶ ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην νεοανατορικὴν φασιν.

²⁶⁶) BSA XI, 298 κέξ.

²⁶⁶) Ἡ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Μαρινάτου σημαντικὴ ἀνακάλυψις τοῦ Τριμεροῦς Ἱεροῦ ἐν Βαθυπέτρῳ ἀπέδειξεν ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἱερῶν ὑπῆρχε καὶ ἔξω τοῦ Κνωσιακοῦ Ἀνακτόρου.

Ἡ ἀνακάλυψις κρυπτῶν συνδεομένων με τάφους, (Θολωτὸς τάφος Ἀπεσωκάρι (ΛΔ), Νότιος Βασιλικὸς Τάφος (ΙΘ) καὶ Τάφος Διπλῶν Πελέκεων (ΙΗ)) ἐπεβεβαίωσε κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφισβήτησιν ὅτι εἰς νεκροὺς ἀπενέμετο ἐνίοτε — ἤδη ἀπὸ τῆς παλαιοανατορικῆς ἐποχῆς — λατρεία ἀνάλογος ἐκείνης ἣτις ἀνεφέρετο εἰς τὴν θεότητα, τῆς ὁποίας ἄλλως ἢ παρουσία κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελετουργίας εἰς τὸ Ἱερόν τῶν τάφων ἦτο αἰσθητή. Τὴν τελετουργίαν ταύτην ἀπεικονίζουσι, ὡς εἶπομεν, αἱ παραστάσεις τῆς γραπτῆς λάρακος ἔξ Ἀγίας Τριάδος. Ἡ παράδοσις τοῦ Διοδώρου²⁶⁷ περὶ τοῦ ἐν Σικελίᾳ τάφου τοῦ Μίνως, συνδυαζομένου με ἱερόν τῆς Ἀφροδίτης, ἀποδεικνύει ὅτι εἶχε διατηρηθῆ ἢ ἀνάμνησις τῶν ταφικῶν τούτων Ἱερῶν. Ἡ διαπίστωσις δὲ τῆς χρησιμοποίησεως κρυπτῶν διὰ τὴν νεκρικὴν λατρείαν ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν ἀπόδειξιν ὅτι αἱ κρύπται δὲν εἶναι ἀποθήκαι ἢ ἄλλα ὄλως ἀσήμαντα διαμερίσματα, ὡς τινες τῶν μελετητῶν ἀπέκλιναν νὰ πιστεύσουν.

Τὰ περισυλλεγέντα στοιχεῖα δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰ ἱκανὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἡ ἀπονεμομένη λατρεία ἀνεφέρετο εἰς τὸν στυλὸν ὡς βαιβυλωνίου τοῦτο κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι πιθανόν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποδειχθῆ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γίνῃ εὐρύτερα διερεύνησις τῶν ἀναλόγων τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Κύπρου, τῆς Αἰγύπτου, νὰ μελετηθῆ με ἐπιμέλειαν ὀλόκληρος ὁ παραστατικὸς κύκλος τοῦ μινωικοῦ καὶ μυκηναϊκοῦ κόσμου καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν αἱ σωζόμεναι παραδόσεις. Ἐπίσης εἶναι ἀνάγκη νὰ μελετηθοῦν τὰ ἐπιζῶντα σχετικὰ στοιχεῖα λατρείας.

(Συνεχίζεται)

N. ΠΛΑΤΩΝ

²⁶⁷) Διόδ. IV, 79: «καὶ διπλοῦν τάφον οἰκοδομήσαντες κατὰ μὲν τὸν κεκοιμημένον τόπον ἔθεσαν τὰ δοῦτα, κατὰ δὲ τὸν ἀνεφωγμένον ἐποίησαν Ἀφροδίτης νεών· οὗτος δ' ἐπὶ γενεὰς πλείους ἐτιμᾶτο, θυσόντων τῶν ἐγχωρίων ὡς Ἀφροδίτης οἷος τοῦ νεώ». Βλ. P. M. IV, 959 κέξ.